

ACADEMIA ROMÂNĂ

MUNTELE ATHOS
IN LEGĂTURĂ CU ȚERILE NOASTRE

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

CU I STAMPĂ.

EXTRAS DIN
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXXVI.
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE.

BUCUREȘTI

LIBRĂRIILE SOCEC & Comp. și C. SFETEA

LEIPZIG

OTTO HARRASSOWITZ.

VIENA

GEROLD & COMP.

1914.

35.727.

Prețul 1 leu.

Analele Societății Academice Române. — Seria I :

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II:

L. B.

Tom. I—X. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1879—1888.

Indice alfabetice al volumelor din *Anale* pentru 1878—1888 2.—

Tom. XI—XX. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1888—1898.

Indice alfabetice al volumelor din *Anale* pentru 1888—1898 2.—

Tom. XXI—XXX. — Desbaterile și Memoriile Academiei în 1898—1908.

Indice alfabetice al volumelor din *Anale* pentru 1898—1908 2.—

Tom. XXXI. — Desbaterile Academiei în 1908—9 5.—

• XXXI. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 10.—

Patruzeci și doi de ani de domnie a Regelui Carol I, de *D. Sturdza*. —,20

Un proces de sacrilegiu la 1836 în Moldova, de *Radu Rosetti* —,50

Letopisețul lui Azarie, de *I. Bogdan* 1,60

Cum se căutau moșiile în Moldova la începutul veacului XIX.

Condica de răfueală a Hatmanului Răducanu Roset cu vechilii

lui pe anii 1798—1812, de *Radu Rosetti* 1,50

Originile asi-ro-chaldeene ale greutăților romane, de *Mihail C. Sufu*. —,20

Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupațiunea rusească dela

1806—1812. I. Cauzele războiului. Inceputul ocupației, de *Radu*

Rosetti 2.—

Negru Vodă și epoca lui, de *Dr. At. M. Marienescu* —,50

Criminalitatea în România, după ultimele publicațiuni statistice,

de *I. Tanoviceanu*. —,30

Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806—1812.

II. Negoțierile diplomatice și operațiunile militare dela 1807—1812.

Amănunte relative la ambele țeri, de *Radu Rosetti* 1,50

Unioniști și separatiști, de *A. D. Xenopol* —,50

• XXXII. — Desbaterile Academiei în 1909—1910 5.—

• XXXIII. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 14.—

Știri despre veacul al XVIII-lea în țerile noastre după corespon-

dente diplomatice străine. I, 1700—1750, de *N. Iorga* —,50

Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806—1812.

III. Amănunte asupra Moldovei dela 1808 la 1812, de *Radu*

Rosetti 1,60

— IV. Amănunte asupra Țerii-Românești dela 1808 la 1812, de

Radu Rosetti 2.—

Despre elementele cronologice în documentele românești, de *N.*

Docan. 1,20

Partidele politice în Revoluția din 1848 în Principatele Române,

de *A. D. Xenopol* —,50

Studii privitoare la numismatica Țerii-Românești. I. Bibliografie

și documente, de *N. Docan* —,60

Știri despre veacul al XVIII-lea în țerile noastre după corespon-

dente diplomatice străine. II, 1750—1812, de *N. Iorga* —,80

Conflictul dintre guvernul Moldovei și mănăstirea Neamțului.

I. Înainte de 1 Iunie 1858, de *Radu Rosetti*. 1,60

Marele spătar Ilie Țifescu și omorîrea lui Miron și Velișco

Costin, de *I. Tanoviceanu* —,50

Luptele dela Ogretin și Teišani din zilele de 13 și 14 Septem-

vrie 1602 (7111), de *General P. V. Năsturel* —,50

Conflictul dintre guvernul Moldovei și mănăstirea Neamțului. II.

După 1 Iunie 1859, de *Radu Rosetti* 1,50

Din amintirea unui boier Moldovean din jumătatea întâi a vea-

cului XIX, Dimitrie Ghișescu, 1814—1878, de *A. D. Xenopol* —,70

«Doamna lui Ieremia Vodă», de *N. Iorga* 1.—

Sociologia și socialismul, de *A. D. Xenopol* —,20

Despre metoda în științe și în istorie, de *A. D. Xenopol* —,20

Țara Severinului sau Oltenia, de *Dr. At. M. Marienescu* —,50

• XXXIV. — Desbaterile Academiei în 1910—1911 4.—

• XXXV. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 12.—

Francisc Rákóczy al II-lea, învictorul conștiinței naționale ungu-

rești și Români, de *N. Iorga* —,40

Un călător italian în Turcia și Moldova în timpul războiului cu

Polonia, de *N. Iorga* —,30

Două documente privitoare la revolta boierilor din țara Făgăra-

șului în favoarea lui Mihnea Vodă numit cel Rău, 1508—1510,

de *Ioan Pușcariu* —,20

Carol al XII-lea, Petru cel Mare și țerile noastre, de *N. Iorga* 1.—

Câteva note despre cronicile și tradiția noastră istorică, de

N. Iorga —,20

Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene.

Luarea Basarabiei și Moruzestii, de *N. Iorga* —,40

MUNTELE ATHOS IN LEGĂTURĂ CU ȚERILE NOASTRE

DE

N. IORGA

Membru al Academiei Române.

Sedința dela 1 Noembrie 1913.

I.

Vieța de călugărie strâns organizată, ca un adevărat Stat, cu șefii și ostașii săi, a Muntelui Athos, a Sfetagorei slave, nu e în legătură cu acele vechi alcătuirii de creștini despărțiți de lume pentru cari Sf. Vasile dădea învățăturile lui morale în sensul pastoral din creștinismul primitiv. Ea n'are a face nici cu acea activitate călugărească așa de însemnată sub raportul economic, financiar și politic, încât împotriva ei a trebuit să pornească atacul Imperiului prin lupta iconoclaștilor, menită să mântue autoritatea împărătească și acțiunea directă asupra tuturor supușilor săi, dintre cari, prin imunitate, atâția îi erau smulși de monahismul ce înainta amenințător. Dacă, încă de mai înainte, din veacul al IX-lea (1),— Athosul apare în privilegii dela Vasile Macedoneanul și dela Leon Înțeleptul (2),— unii asceți se strânseseră prin adăposturile de stâncă și pădure ale Chalcidicei (3), pentru ca Sfântul Munte să-și capete caracterul care în cea mai mare parte a rămas neschimbat și până astăzi, a trebuit acea mare mișcare de înrăurire asiatică asupra Bizanțului care începe a se manifesta la sfârșitul veacului al X-lea, aducând cu dânsa între altele amintirea vechilor culturi și superstiții mistice, solitare ale Asiei Mici, instinctul monahismului păgân de odinioară.

(1) Gedeon, 'Ο Ἄθως, Constantinople 1885, p. 77. Cf. K. Lake, *The early days of monasticism on Mount Athos*, 1909.

(2) Gedeon, *l. c.*, p. 79 și urm.: mănăstirea lui Ioan Kolobos din ἐνὸρπια Ἐπισκοῦ și altele arătate anume.

(3) Philipp Meyer, *Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster*, Leipzig 1894.

Avea nota ei deosebită această nouă fundație monahală? Ea a fost pusă în legătură cu Studion, mare mănăstire constantinopolitană întemeiată în veacul al V-lea încă, dar ajunsă la mare însemnătate prin activitatea egumenului Teodor din veacul al VIII-lea și al IX-lea (1). Trebuie să ne gândim însă la valoarea intelectuală a conducătorilor și locuitorilor acestui lăcaș tocmai pe acest timp, la versurile vestite ale lui Teodor și la bogatele produse de imitație ale atâtor alți Studiiți (2). La Athoniți nu se găsește nimic din aceasta: toți sunt oameni de rând,—doar printre dânșii vreun *μάρτυρας* de clădiri (Atanasie însuș pieri în ruinele celei dintâi biserici a sale).

Nici caracterul, harnic de cultură neobosită, de înlăturare a paraginei din ținuturi pustii, care deosebește călugăria apuseană, nu-l găsim aici. Atanase, urmând tradiția legislației lui Iustinian, întemeiază pentru oaspeții simpli ai colibelor fără nici o gospodărie găsiți de dânsul (3), chinovii, mănăstiri cu gospodăria Studiților, asceții trăind pe lângă ele și independenți de ele. Deși o mănăstire poartă numele Sfântului Sava, apărătorul focos al vieții izolate, nu trăia aici spiritul pustnicului palestinian. Mănăstirile și aveau legăturile cu locuitorii temporari ai muntelui, Vlahii cu turmele, vânzatori de brânză «valahică», din cari făcuseră «vecini», după moda bizantină, «dulopareci» ai lor (4), după ce, în cele dintâi timpuri, călugării abia erau îngăduiți a sta de răul lor, oaspeți mai vechi ai peninsulei (5), și după ce fetele lor, îmbrăcate ca tineri păstori, turburaseră și mângâiaseră adesea chiliile părinților (6). Erau ei numai păstori sau se adăogea și un caracter național? Vecinătatea Tesaliei aromânești, nevoia pentru Aromânii transhumanți de a-și găsi pentru o parte din an un teren muntos în apropiere, înlătură îndoelile cu privire la naționalitatea lor; și din ce alt neam ar fi putut veni acei Vlahi, pe o vreme când Bulgarii erau urmăriți cu învierșunare de revanșa imperială, până la nimicire, și când Grecii din orașe aveau de sigur altă grijă decât a vinde brânză călugărilor din Chalcidica? Gonirea Vlahilor cu vitele întâmpină împotrivire din partea călugărilor chiar sub Alexie Comnenul: ei petre-

(1) Meyer, *l. c.*, cap. I.

(2) Krumbacher, *l. c.*, p. 677.

(3) Vieța lui, în Gedeon, *l. c.*, p. 96.

(4) Meyer, *l. c.* p. 40 și nota 2.

(5) Gedeon, *l. c.*, p. 82 (diploma lui Leon Filosoful).

(6) *Ibid.*, p. 100 și urm.

ceau, mâncau și beau cu ciobanii și-i aveau de îndemână la toate (1). Să amintim că o istorie a mănăstirii Esfigmenu, după izvoare vechi, cuprinde între cei dintâi sihaștri de pe muntele Samaria, nu numai Greci, Sârbi și Ruși, dar și Vlahi (2).

Un lucru deosebește de sigur pe acești noi călugări. Ei nu-și aparțin lor și nu aparțin nici Patriarhului, împotriva căruia se ridică nu numai odată, izbutind a-l scoate din rosturile lor (3). Atanasie a venit aducând cu el un *βιβλίον βασιλικόν*, o carte împărătească; *protosul*, căpetenia Muntelui, ales de frați, e întărit de Impărat; ba Atanasie se gândise a lăsa pe Impărat ca episcop (4). Nici o jurisdicție episcopală nu stăpânește Atosul; neînsemnatul ierarh de Hierissos intervine, pentru hirotonii, numai după cererea acestui «protos», în legături directe și strânse cu guvernul imperial. Impărații sunt ctitori de clădiri (5); un turn al Lavrei e făcut de Tzimiskes însuși (6). Phokas dăduse — dela amândoi și cutii de moaște (7) — un metoh în Salonic; o altă donație imperială adause insula Sf. Eustratie (8). Pantokratorul are de ctitori pe cei doi Comneni, Alexie și Ioan, cari se luptară în Asia cu Turcii (9); lângă Impăratul Alexie Comnenul stătea Simion dela Xenofontul Athosului (10). Să ne gândim la pretențiile unui Mihail Kerullarios, unui Photios, în veacul al XI-lea, la teoria, pe care am semnalat-o și aiurea—teorie influențată de ideile apusene cari duceau la Papalitatea imperialistă a lui Grigorie al VII-lea —, care făcea din Patriarh izvorul întregii autorități, antecesorul și supe-

(1) Meyer, *l. c.*, p. 163.

(2) Gedeon, *l. c.*, p. 315.

(3) Meyer, *l. c.*, p. 39 și urm.

(4) Meyer, *l. c.*, p. 125. Fu lăsat un mirean, patriciul Nichifor.

(5) *Ibid.*, p. 41 și urm. Cf. în «pitacul» împărătesc al lui Alexie Comnenul către Patriarhul Nicolae, Gedeon, *l. c.*, p. 103: τὸ Ἅγιον Ὄρος, μὴ ὑποκείμενον τῇ σῆ ἐξουσίᾳ, ἀλλὰ ὑπὸ τῶν βασιλέων καὶ μόνων κατὰ διαδοχὴν δεσποζόμενον. V. și Tipicul lui Atanasie, *ibid.*, p. 245 și urm., mai ales p. 251 și urm.: ἐλευθέραν εἶναι καὶ αὐτοδέσποτον, κατὰ τὴν ἡμετέραν (a Impăratului) γνώμην τε καὶ διάταξιν.

Tipicurile se dau din Constantinopol, de un Phokas, de un Vasile, de un Constantin Monomahul.

(6) Gedeon, *l. c.*, p. 159.

(7) Brockhaus, *l. c.*, pp. 45—6.

(8) Gedeon, *l. c.*, p. 161.

(9) V. a mea *Geschichte des osmanischen Reiches*, I. După Gedeon, ei ar fi trăit în veacul al XIV-lea (p. 183).

(10) Gedeon, *l. c.*, p. 200.

riorul în esență al Basileus-ului, și vom înțelege nevoia pe care o simțiau acești Impărați dintr'o epocă de avânt, de cuceriri la Dunăre, de cruciate în Siria, de combatere a Musulmanilor și bogomililor, de a-și avea miliția lor religioasă, în sensul dreptului lui Iustinian și în direcția intereselor puterii civile.

Dar în curând Athosul pierdă caracterul unei fundațiuni imperiale, datorite unui duhovnic al Curții și primind îndrumări dela birourile Statului. Intre cele mai vechi mănăstiri, e cea «rusească», Rhossikon (cărți rusești, pomenite încă dela 1143 la Xylurgos) (1). Înainte de conversiunea politică, integrală, a nației sub urmașul lui Sviatoslav, cel izgonit de Bizantini din Silistra, subt Vladimir, se strânseseră aici Ruși, poate din prinșii de războiu ai lui Tzimiske, din creștinii cari nu voră să-și urmeze cneazul în retragerea lui. Eră cel dintâiu element străin de Imperiu care-și făcea un cuib la Athos. Noii convertiți porniră îndată să facă proselitism aiurea pentru părăsirea vieții de lume, plină de păcate. Se asigură că un Rus pătrunse în Serbia la o sută de ani după descălecarea la Athos a lui Atanasie și determină vocația călugărească a lui Rațco, fiul Marelui Jupan și organizatorului sârbesc Ștefan Nemanja (2). El fugi dela Curte și, ajuns la limanul mântuirii, luă numele Sfântului Sava din Palestina: de atunci n'a mai părăsit mănăstirea, de *limbă grecească*, Vatopedi («câmp de spini»), unde se așeză între ceilalți urmași ai lui Atanasie, făcându-și mai târziu și sihăstria, cu chilie, și biserica Sf. Sava, lângă Karies («Nucet»), Orahovița Sârbilor, centrul, dela început, al Sfântului Munte (3). La 1197, și tatăl său îi urmă acolo, după ce, călugărit de episcopul său, el petrecuse un timp în ctitoria sa dela Studenița. Femeile nefiind îngăduite la Athos, soția lui Nemanja, Ana, rămase călugăriță în Serbia însăș (4).

Acuma se întemeiă la Athos și *mănăstirea Sârbilor*, Chilandarul, Chelandarul (Xél: înseamnă țipar; deci: locul pescuirii țiparilor). Ea nu însemnă totuș o așezare națională cu caracter politic: nu numai pentru a avea locul, pe pământul Imperiului, și o posesiune dincolo de granițele sârbești, lângă Prizren, dar și pentru a se recu-

(1) *Acta Rossici monasterii*, p. 50; Gedeon, *l. c.*, p. 339; Meyer, *l. c.*, p. 92, nota 6.

(2) Jireček, *Geschichte der Serben*, I, Gotha 1911, p. 276.

(3) Meyer, *l. c.* p. 185.—Lui și tatălui li se atribue fundația a șase schituri; Gedeon, *l. c.*, p. 167.

(4) Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 277; Brockhaus, *l. c.*, pp. 234—5.

noaște și acestei ctitorii caracterul de «mănăstire împărătească» trebuî o diplomă dela Alexie al III-lea Angelos(1). Urmașii lui Nemanja până la 1300 făcură și înnoiră biserica și adausele ei(2).

Patru ani după moartea bătrânului Jupan, Latini se așezau în Constantinopol, dar Peninsula Chalcidică nu atârnă de acum înainte de noul Împărat, ci de alt potentat latin, de regele italian din Salonic, care îngădui baronilor și episcopilor săi a-și clădi castelul în fața zidurilor bizantine ale mănăstirilor de o intransigentă ortodoxie cari trebuiau să plătească dăjdi neobișnuite. Pe când episcopul catolic de Samaria, zisă și Sebastia, exercită drepturi episcopale la Athos(3), pe când călugării intransigenți aveau să sufere prigoniri și închisori dela comandantul garnizoanei france, ca acel Macarie din «Muntele cel Bun» (Kalorites), care-și plânse în versuri suferințele(4), Papa își însuși drepturi de ocrotire și de control asupra comunității, îngăduind, în adevăr, fraților, la 1208, să nu atârne de acel episcop, ci, așa cum ceruseră ei, numai de Împărat, fie și de cel latin, eretic(5). În sfârșit, la 1210, după o nouă hotărîre pontificală, o garnizonă latină fu așezată în castel de Împăratul Henric, subt un șef care atârnă feudal de Salonic(6). La urmă Athosul pare a fi scăpat însă și de aceasta(7), cum scăpă de uzurpația Catalanului Berenguer d'Entença(8). Apoi, după ce, în aceste regiuni, fiind înfrânți «Imperialii» greci din Epir, puterea trecu asupra Țarului din Târnova, Ioan Asan, se încercă supremația Mitropolitul bulgar din Salonic(9), se dădu de călugări o luptă învingătoare împotriva acestuia, luptă în care iarăș nu eră vorba de bulgarism și grecism—nici în Chilandar nu se păstră de sigur cul-

(1) Publicată în «Trudi» ale Academiei din Chiev, Iunie 1871. Cf. Petit, în adausul la *Božanstva grčvina*, XVII (1911); D. N. Anastasievici, în *Глас* din Belgrad, XCII (342), 1913, p. 99 și urm. Actul sârbesc al lui Nemanja, în Miklosich, *Monumenta Serbica*, p. 4—6.

(2) Jireček, *l. c.*

(3) Gerland, *Geschichte des lateinischen Kaiserreiches von Konstantinopel*, I, Homburg v. d. Höhe 1905, p. 98 și nota 4, p. 149 și urm.

(4) N. Bănescu, *Deux poètes byzantins inédits du XIII-e siècle*, București 1913, după lucrări grecești recente asupra Athosului (Gherasim Smyrnakes, *Τὸ Ἄγιον Ὄρος*, Atena 1903 și Cosma Vlachos, *Ἡ Χερσόνησος τοῦ ἁγίου ὄρους Ἄθω*).

(5) Gedeon, *l. c.*, pp. 177—8. Cf. Meyer, *l. c.*, p. 50 și n. 1.

(6) Gerland, *l. c.* Cf. și *ibid.*, pp. 194, 205.

(7) *Ibid.*, p. 240.

(8) Cronica lui Ramon Muntaner.

(9) Meyer, *l. c.*, p. 187 și urm.

tura slavă,—cum nu fusese vorba înainte de bizantinism și latinism, ci de independență monahală și de cotropire episcopală(1).

Paleologii aduseră cu ei, nu numai trecătoare încercări de Unire cu Roma, deci pedepsirea Athoniților intransigenți cari le stăteau în cale(2), ci și legătura cea mai strânsă cu Patriarhia, care, în adevăr, timp de aproape două sute de ani, cucerii neconținut pentru folosul și prestigiul Imperiului(3). Dela început, după prada aventurierilor catalani(4), Athosul fu sacrificat; actul dela 1312 îl supune autorității «Bisericii celei Mari».

În acest timp însă Muntele Sfânt capătă o însemnătate literară și artistică pe care n'o avuse până atunci. Aici a trăit sfântul călugăr Petru. Vieța-i fu scrisă de marele reprezentant al doctrinei mistice, hesychiste, care dă atunci lupta ei hotărâtoare, Grigorie Palamas, care, el însuși, ucenic al Hagioritului Teolept (5), își petrecu vieța între părinți. Intreaga poporație monahică luă partea lui împotriva lui Nichifor Gregoras, și aici alcătui ieromonahul Constantin lucrarea sa împotriva «scrisului mincinos» (*ψευδολογία*) al lui Gregoras(6). Marcu, egumenul din Lavra, se înseamnă și el între polemiștii acestui timp iritat(7). Dușman al latinizanților Varlaam și Akindynos, însuși Impăratul uzurpator Ioan al VI-lea Cantacuzino își petrecu o parte din ultimii ani la Athos, ca monahul Ioasaf Christodulos, «robul lui Dumnezeu», scriind împotriva Musulmanilor și a Evreilor. Patriarhul său (dela 1353; restabilit în 1364; retras în 1375; + 1379), Filoteiu, zis Kokkinos, veni și el, ca și Isidor și înaintașul, dela începutul veacului, Atanasie, dela Athos, deși eră un convins Palamit(8). Se adăugi și o subtilă dispută de cult între călugări(9).

(1) După Hopf, *Griechenland im Mittelalter*, I, rezumat *ibid.*, pp. 52—3. În mănăstirea Philotheu erau Bulgari: nu fără opoziție o elenizează apoi Sf. Dionisie (Gedeon, *l. c.*, p. 61).

(2) Bănescu, *l. c.*, p. 6; Gedeon, *l. c.*, p. 136 și urm.—Asupra caracterului exagerat al povestirilor, Millet, *l. c.*, p. 75.—E interesant că la 1278 găsim un episcop de Karyes (Καρύας; Papadopulos Kerameus, *Ἱερωσωλομυτικὴ Βιβλιοθήκη*, IV, p. 382, no. 59.

(3) O icoană dela soția lui Mihail, Teodora; altele dela fiul ei Andronic; Millet, *Paroisse*, Petit, *Inscriptions chrétiennes du Mont Athos*, I, Paris 1904, no. 359.

(4) Migne, *Patrologia graeca*, CXLV, p. 444.

(5) Gedeon, *l. c.*, p., 207.

(6) Krumbacher, *l. c.*, p. 103 și urm.

(7) *Ibid.*, p. 106.

(8) *Ibid.*, pp. 107—8.

(9) Gedeon, *l. c.*, pp. 147—8.

În aceste certe, în cari Sârbii avură un rol special (1), protul Athosului își pierdù locul, fiind scos de Patriarh (2). După ce, pe la 1320, Sârbii zugrăviseră din nou Vatopedul (3), după ce Ștefan Uroș întărise, la 1343, privilegiile Hilandarului (4), Ștefan Dușan Țarul sârbesc, nu apărù, pe atunci, prin 1345—7, la Athos, unde dăruì, la Philotheu, lemnul crucii, ca înoinitor al timpurilor când doi prinți sârbești stăteau în chiliile muntelui, ci ca urmaș al stăpânitorilor Macedoniei și Salonicului, ca reprezentant și el al neapăratei protecții imperiale. Acesta e sensul vizitei pe care o făcù el, împreună cu soția sa, după încoronarea ca Țar, în 1347 (5).

După moartea lui Dușan însă, Biserica sârbească eră să se întoarcă, prin Despotul Uglieșa, căruia i se atribue clădirea lăcașului Simopetrei (6), la Patriarhie, de care se desfăcuse. Ca o urmare, Constantinopolea bisericască supuse iarăș, la 1368, Sfântul Munte episcopului din Hierissos. Dăruindu-i în acelaș timp metoașe constantinopolitane, ca în 1367, subt Patriarhul Filoteiu (7), apoi la 1375—8 (8), înlocuind la Ivir călugării asiatici cu greci (9), se lucră astfel la confundarea acestei organizații separatiste în vieața generală a Bisericii celei Mari. Totuș la 1380—5 și Trapezuntul căută să-și aibă sucursala monastică la Athos: Impăratul Alexie, Comnenul de acolo, ajută pe un călugăr din Castoria a clădi mânăstirea acestuia, «a lui Dionisie» (10) și fratele acelui călugăr ajunse Mitropolit de Trapezunt (11); se păstrează încă actul fundației, din 1374 (12). Dar Sârbii păstrară încă în mânăstiri un mare rost, care eră socotit primejdios până pe la 1370 (13): în 1369 «Impăratul Serbiei și Romaniei» Uglieșa,

(1) Miklosich și Müller, *l. c.*, I, p. 296 și urm.

(2) Brockhaus, *l. c.*, p. 25.

(3) Gedeon, *l. c.*, p. 179. Și Impăratul Andronic cel Bătrân făcuse danii, la 1319 (*ibid.*).

(4) *Ibid.*, p. 147.

(5) Cf. *ibid.*, p. 201; Jireček, *Gesch. der Serben*, I, pp. 388—9, după Florinschi, *Patriarhatul și Vieața lui Isaia*, în *Glasnic*, LVI, pe 1884; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 299.

(6) Gedeon, *l. c.*, p. 91.

(7) *Ibid.*, p. 161.

(8) Jireček, *Gesch. der Serben*, I, p. 439.

(9) Cf. Gedeon, *l. c.*, p. 171. Intre 1350 și 1364; Miklosich și Müller, I, *Acta et diplomata graeca*, I, pp. 277—8.

(10) Gedeon, *l. c.*, pp. 180—1.

(11) *Ibid.*, p. 202. Pentru așa zisa Evanghelie a lui Alexie la Pantokrator, Brockhaus, *l. c.*, p. 236, nota 4.

(12) *Ibid.*, p. 237.

(13) Ph. Meyer, *l. c.*, p. 55.

ctitor la paraclisul Anarghirilor dela Vatoped (inscripție *greacă*) (1), apoi la Simopetra (1364?) (2), dăduse posesiuni Cutlumuzului (3). Fiica Cezarului Voihna, călugărită ca Eufemia, făcea, în 1399, daruri la Chilandar (4). Cât privește pe Bulgari, la 1342 Țarul cel tânăr Alexandru ar fi făcut danii Zographului, insistând asupra faptului că Athosul eră al *mai multor* limbi: Greci, Bulgari, Sârbi, Ruși, Iviri (5).

II.

Am arătat aiurea (6) că shisma patriarhală sârbească fusese înlăturată, în ce privește regiunile macedonene, de către acelaș Ioan Uglieșă, stăpânitorul de fapt al acestor ținuturi. Serbia de Nord, de către Morava și Dunăre, rămase însă sub afurisenia Bisericii celei Mari din Constantinopol. Pentru a o liberă, după noua organizare a acestei laturi sub cneazul, «contele» Lazăr din părțile Rudnicului, trebuia o mijlocire. Și ea nu putea să vie de nicăiri cu mai multă competență și trecere decât dela acest Munte Sfânt, unde Chilandarul eră plin de călugări sârbi, cari, pornind de acolo, străbăteau pentru eleimosină întreg teritoriul națiunii lor, ca predicatori ai «vieții curate» în pustiu și unde, pe de altă parte, domnia, în această epocă, cel mai desăvârșit respect față de unitatea ortodoxă, reprezentată de vechea Patriarhie a toată lumea.

Intre călugării aceștia de limbă slavonă eră un Isaia, a cărui vieață a fost scrisă ca a unui sfânt (7), un Partenie, pe care nu-l cunoaștem altfel și un al treilea învățat ieromonah, știutor de grecește ca și de slavonește, scriitor și cuvântător în amândouă limbile, caligraf desăvârșit, Nicodim. Rudă cu Lazăr, ca unul ce se născuse la Castoria (8), dintr'o mamă sârbă — tatăl său fiind Grec, dar nu dela acesta-și luă îndreptarea, — acest călugăr venise mai

(1) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 105.

(2) *Ibid.*, n-ele 525, 527; Smyrnakis, p. 93 și urm. Cf. *ibid.*, p. 492.

(3) Smyrnakis, *l. c.*, p. 518; Gedeon, *l. c.*, p. 182. Ana Paleologa face dar Ivirului o Psaltire (Brockhaus, *l. c.*, p. 236).

(4) Smyrnakis, *l. c.*, p. 488.

(5) Actul, la 1346, după Sreznevschi, *сведѣнія и змѣтки*, în *Сирци, Время и жизнь патр. Евхимія*, Petersburg 1898, pp. 55—6; Ștefulescu, *Tismana*, ed. a 2-a, p. 31 și urm. Gradația națiilor și în genere tendința națională îmi par *suspecte*.

(6) Aceste *Anale* pe 1912, p. 400.

(7) Rubarac, în *Archiv für slavische Philologie*, XI, p. 354 și urm.

(8) După alții la Prilep; Hasdeu, *Istoria critică*, I, ed. a 2-a, p. 141 și nota 15.

de mult la Athos, se așezase în mănăstirea Chilandarului, ajunsese egumen acolo, pentru ca, mai târziu, să fie și protos al Sfântului Munte (1). Intovărășit și de trei demnitari dela Curtea Craiului său, el merse la Țarigrad și isprăvi iute opera de pace, întorcându-se apoi între Sârbi pentru a le aduce la cunoștință că blăstămul de deasupra capetelor lor s'a ridicat.

Vieața Sfântului asigură că eră vorba ca mijlocitorul să fie răsplătit prin ridicarea la demnitatea bisericească cea mai înaltă în neamul său, aceea de Patriarh la Pec sau Ipec. O nebiruită aplecare către singurătate îl făcù însă a se îndepărta, și el își găsi adăpostul în Craina, care pe vremea aceea nu ascultă de Lazăr, ci de Țarul bulgăresc al Vidinului, Sracimir (2). Motive politice s'au amestecat de sigur în această hotărîre, dar nu le putem lămuri.

După datina Athosului, el înălță aici două mănăstiri, de o vieață nouă, aspră și harnică: limba eră cea slavonă, a fraților, direcția cea grecească, a Bisericii celei Mari. Una din ele are drept ctitor pe un «beg» Radu, în care s'a văzut unul din fiii lui Alexandru Vodă Munteanul și urmașul lui Vlaicu, căre, având legături și în Vidin, al cărui Țar îi eră și cumnat, ajunsese cel mai călduros ocrotitor al bunului sihastru. Când, pe pământul acestuia, venind dela Cladova, el înălță mănăstioara dela Vodița, cu hramul patronului aceșilor, Antonie, apoi, în munții Gorjului, aceea dela Tismana, închinată Maicei Domnului, patrona Sfântului Munte, — fără a mai vorbi de ctitoria, nesigură, dela Gura-Motrului (3) și de cea, probabilă, a Prislopului hățegan, pe locuri ce se țineau poate de Țara-Românească—, nu e de nevoie să mai întrebăm ce regulă monastică introducea acolo. Astfel Vladislav fu pentru această târzie înflorire nouă a călugăriei athonice ceea ce fusese pentru cea dintâi sădire a ei un Nichifor Phokas. Ca și acesta, el dădu mănăstirii *sale* dela Vodița—și tot așa făcù și fratele său Radu pentru Tismana—, ridicată prin osârdia Sfântului, următor după patru veacuri al lui Atanasie Trapezuntinul, odăjdii și odoare, vămi dunărene, dela Orșova bănățeană la Rahova Bulgarilor, vii și bălți de pește, brânză, grâu, ceară, miere, postavuri și încălțăminte pentru frați. Tot după

(1) Vieața lui, tipărită la Râmnic în 1763, refăcută de duhovnicul Ștefan dela Tismana în 1839 (*Vieața preacuviosului părintelui nostru Nicodim*, ed. Iosif Bobulescu, București 1883). Cf. *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia*, trad. Emilia Cioran, p. 179.

(2) Ruvarac, *l. c.*

(3) La Ștefan ieromonahul, *l. c.*, pp. 38—9.

tipicurile dela Sfântul Munte, întemeietorul aveà dreptul a-și numi urmașul. Și aici, jurisdicția episcopală, ca și drepturile feudale ale nobililor din vecinătate, se înlăturau cu totul. În sfârșit, precum la Athos Lavra și mănăstirile făcute după dânsa de Atanasie alcătuiau un singur corp ca organizație, ca norme și supraveghere, astfel aici Vodița și Tismana—în Moldova, pe urmă, Neamțul și Secul — rămâneau de o potrivă sub cărja egumenului întemeietor și a urmașului hotărît de dânsul. Prin aceasta se întemeià o nouă vieață monahală, cum n'o avuseră și nu puteau s'o aibă vechile lăcașuri puse subt oblăduire de Mitropoliți și episcopi.

Dar introducerea spiritul atanasian în Țara-Românească, tocmai în momentul când ea își căută o organizare bisericească, avu și o altă urmare, mult mai însemnată. Orice caracter vor fi avut mănăstirile de până atunci—de cari vor fi fost, căci vorba «călugăr» ca și vorba «mănăstire» sunt în legătură cu alte faze din dezvoltarea limbii —, Mitropolia întemeiată de Alexandru Vodă pentru Iachint de Vicina, strămutat de pe malul drept, dobrogean, al Dunării, erà grecească, prin legăturile sale ierarhice, ca și prin persoana însăș a fondatorului. Grec a fost și cel dintâiu urmaș al acestuia, Constantinopolitanul Daniil Kritopulos (1). Grecește s'a cetit în Mitropolia din Argeș până la o dată poate destul de târzie, în tot cursul epocii în care *nu găsim documente slavone*. Dacă Vladislav dă un act slavon lui Nicodim, cuprinzând privilegiile Vodiței, acest act e singurul de acest fel care s'a găsit până acum. Dar, *vieața de mănăstire fiind, după normele Sfântului Munte, cu totul ferită de orice amestec episcopal, această cultură slavonă s'a putut păstră și, deoarece ea se putea hrăni și întări din vecinătatea Țimiturilor slave, ceace pentru cultura grecească erà cu neputință, încă de pe vremea lui Mircea fiul lui Radu, și el un ocrotitor al lui Nicodim, slavismul biruise, ca limbă a Bisericii și ca limbă oficială a Statului, trecând aproape în acelaș timp în Moldova, unde, încă dela început, recunoscând mai puțin drepturile ierarhice ale Constantinoplei, se duse o luptă înviersunată împotriva stabilirii influenței cărturărești a Grecilor.*

Mănăstirile lui Nicodim înfățișau întru toate modelele dela Sfântul Munte: ziduri înalte de încunjurare, chilii săpate în ele, «catoli-

(1) V, aceste *Anale* pe 1911, p. 388 și urm.

conul» la mijloc, în chip de cruce, cu ramurile laterale rotunzite în formă de abside pentru strane, cupolă sprijinită printr'un sistem arhitectonic particular, baptisteriu, schituri lăturalnice și chilii pierdute prin păduri. *Astfel de acum înainte normele de artă ale Athosului, cari veniau din Asia, unde Georgia le-a păstrat, și nu din Serbia veacului al X-lea, a cărei cultură nici nu există, au căpătat la noi stăpânirea lor deplină, exclusivă.*

Intemeierea de mănăstiri urmă și mai departe în Principatul muntean, fiecare Domn, ba chiar fiecare boier bogat având mândria de a fi întemeiat un nou lăcaș. Despre una din ctitoriile următoare, Cozia, a lui Mircea, știm, după o legendă ardeleană, care nu e decât punerea în versuri a Vieții primitive a lui Nicodim, așa cum se păstră la Prislop(1), că a fost sfințită tot de Nicodim, cum e poate cazul și cu vecina mănăstire a Cotmenei din Argeș și cu Strugalea pomenită tot de Mircea într'o carte de scutire(2). Dar ele nu mai făceau parte din organizația atanasiană a Sfântului. Când, la 1406, în calea spre Severin, Mircea se oprește la Tismana, el are cu sine și pe «egumenii mănăstirești» (3), — *mai mulți, nu unul singur.*

Prin această introducere a caracterului athonic se păstrase caracterul de internaționalitate, care deosebește dela început asemenea fundații. În pomelnic apar lângă Vladislav, lângă Radu — al cărui privilegiu nu s'a păstrat—, lângă Dan fiul acestuia (16 Iunie 1387), lângă Mircea și cel de-al doilea Dan, lângă Vlad Dracul, și binefăcători străini, întregul șir de crai și despoți sârbi: și Lazăr, și Ștefan — al cărui document îl avem(4), — și Banul severinean Lucaciu, pe care-l credm Ungur(5), și stăpânitorii Ungariei: Sigismund Impăratul, la 14 Iulie 1418, 29 Septemvrie și la 20 Octomvrie 1420 și 28 Octomvrie 1429, un ctitor de altă lege al lăcașurilor «celor ce viețuiesc în țara Ungrovlahiei, carea este Basarabia» (6),

(1) *Buciumul*, 1863, p. 12; Hasdeu, *Istoria critică*, I, ed. a 2-a, p. 139; cf. Iacob Radu, *Istoria vicariatului Hațegului*, Lugoj 1913. — Căntece slave despre el, Hasdeu, *l. c.*, p. 145.

(2) Hasdeu, *Arhiva istorică*, I¹, 97—8.

(3) *Ibid.*, p. 98.

(4) *Ibid.*, p. 17 și urm.

(5) În privilegiul lui Dan al II-lea.

(6) Venelin, *Влахо-Болгарския граматы*, la aceste date; Ștefulescu, *l. c.*, pp. 156—60; cf. doc. 245/XI al Ac. Rom.

Ioan Hunyady, la 20 Octomvrie 1444 (egumen fiind acuma, după Agafton, Gherasim) (1),— în calitate de suzerani și ai Țării-Românești și ai Serbiei.

Această stare de lucruri țină până după 1453, când, în urma cuceririi Constantinopolei de Turci, legăturile cu Biserica cea Mare se făcură din cele mai strânse. Fără a se încerca din nou grecizarea organizației bisericesti muntene, slavizată cu desăvârșire și pentru multă vreme, autonomia athonică a mănăstirilor unite Vodița și Tismana încetă. Și, când, ceva mai târziu, Patriarhul Nifon, fost șef al aceleiaș Mari Biserici, veni, chemat de Radu cel Mare, spre a desăvârși rosturile ierarhice ale Mitropoliei Ungrovlahiei, din această desăvârșită scutire mănăstirească, neatârnată de vlădici și boieri, nu rămăsese măcar o părere de rău.

În ce privește Moldova, regimul athonic fu de și o mai scurtă durată. El nu cuprinse mai mult decât Neamțul și Bistrița, dar, când ele fură înnoite din piatră de Alexandru cel Bun, Iosif, Mitropolitul pe care-l voise și-l putu impune acesta, intră în ele în calitate de ctitor, reunindu-le, deși episcop, sub cârmuirea lui și a lui Dometian, «popa» numit de dânsul (2), întocmai precum, contra episcopilor, Nicodim reunise sub cârmuirea lui Vodița și Tismana. Apoi, *prin aceasta*, ele rămaseră în seama Mitropoliților Moldovei.

III.

Încă din vremea lui Vladislav, al treilea Mitropolit muntean, Chariton, eră, în retragerea sa, *protos* athonic, petrecând mai multă vreme într'o mănăstire care nu e numită, dar pe care o putem găci după daniile ce au făcut mai târziu Domnii noștri «mănăstirii lui Chariton»: e Cutlumuzul (3). Prin el întâiu, cum se va vedea și mai departe, s'au stabilit legături directe între Principatul muntean începător și obștea, pe atunci înfloritoare, a Athosului, pe care o reprezintă la noi o întregă vieață monahală autonomă.

La mănăstirea Lavrei se păstrează încă o icoană, de sigur una din cele mai vechi lucrute la noi, care poartă, în maiuscule, următoarea inscripție greacă:

† Ἰωάννης Βλαντισλάβος Μέγας Βοεβόδας, ἐν Χριστῷ Θεῷ πιστὸς Αὐθέντης καὶ αὐτοκράτωρ πάσης Οὐγκροβλαχίας.

(1) Venelin, *l. c.*; Ștefulescu, *l. c.*, p. 162 și urm.

(2) Hásdeu, *Arhiva istorică*, I, pp. 140—1: понеже сѣтъ ѡба владѣчьствали.

(3) Hurmuzaki, XIX, p. 10 și urm.

† Ἄννα εὐσεβεστάτη Μεγάλη Βοεβόδισα, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὴ καὶ αὐτοκρατώρισα πάσης Οὐγγροβλαχίας.

† Ἀγαθὴ ψυχὴ θρύει δάκρυα, προσευχὴ δὲ κτᾶται σωφροσύνην (1).

Adică:

† Io Vladislav, Marele Voevod, în Hristos Dumnezeu Domn și de sine stăpânitor a toată Ungrovlahia.

† Ana, prea-cucernica Mare-Voevodeasă, în Hristos Dumnezeu credincioasă și de sine stăpânitoare a toată Ungrovlahia.

Sufletul bun izvorăște lacrimi, iar rugăciunea câștigă înțelepciune(2).

Să adăogim la aceasta faptul că odinioară «arcada de căpetenie a Lavrei eră mai înaltă decât celelalte două și purtă, săpat la extremitatea coperișului de plumb, numele Voevodului muntean Vladislav» (3). Inscripția privitoare la Vladislav formează No. 334 din colecția publicată de Millet, Pargoire și Petit. Ea s'ar aplica la Vladislav *cel nou*, al III-lea. Barschi, cunoscutul călător rus, care a păstrat multe știri despre trecutul Athosului, o dă astfel:

Βλαδισλάος Ῥάδουλ Ἰω Βοεβόδας Οὐγγροβλαχίας καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, ἔτους ςζδ'.

Ceeace trebuie refăcut așa, — înlăturând greșelile lui Barschi și ale înnoitorului inscripției:

Ἰω Βλαδισλάος Ῥάδουλ Βοεβόδας Οὐγγροβλαχίας καὶ αὐτοκράτωρ (fără Ῥωμαίων), ἔτους ςζδ'. (Io Vladislav fiul lui Radu Voevod al Ungrovlahiei și de sine stăpânitor; 7034).

De care Vladislav e vorba de fapt *în ce privește icoana*? De Vlaicu sau de cel care, în mai modeste împrejurări și cu perspective politice mai reduse, a domnit în cea dintâi jumătate a veacului al XVI-lea?

Vladislav I-iu sau Vlaicu (Layko) poartă într'un act slavon (4)

(1) Pentru o αὐτοκρατορικὴ ἡγουμένη Ἄννα, care ar fi mama Sf. Sava, v. Smyrnakis, *l. c.*, p. 489.

(2) T. Burada, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, III, pp. 76--7; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 361; Smyrnakis, *l. c.*, p. 387.

(3) «L'arcade centrale était plus haute que les deux autres et portait, gravé à l'extrémité de la toiture de plomb, le nom du Voévode valaque Vladislav»; Millet, în *Bulletin de correspondance hellénique*, *l. c.*, pp. 88--9.

(4) Și în Ștefulescu, *Tismana*, ed. a 2-a, pp. 48--9.

titlul de «în Hristos Dumnezeu bine-credincios (βλαγοεὐβρίην) Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn a toată Ungrovlahia (εγκροβλαχίη). În actele latine, scrise pentru Ungaria, el apare numai ca «Voevod muntean» (*Vayvoda transalpinus*), cu voia lui Dumnezeu și a Măriei Sale Regelui». Dar, pentru Răsăriteni, și tatăl său Alexandru fusese «Mare Voevod și Domn a toată Ungrovlahia» (1). Și ca «Mare Voevod» apare și Vladislav în corespondența lui cu Patriarhia (2). Ca «autocrat» și «autocrată» (αὐτοκρατορία) ai Moldovei se socot, câteva decenii mai târziu, Alexandru cel Bun și soția lui, Marina (3). Și, în sfârșit, numai în epoca de până la 1380 în Țara-Românească, limba grecească se întrebuițează, cum s'a văzut și mai sus, în Biserică, pe care n'o cucerise încă slavismul.

Și încă un argument se poate aduce. La Tismana s'a păstrat, într'o prelucrare târzie, dela sfârșitul veacului al XVIII-lea, pomelnicul de ctitori, care începe cu Vladislav I-ii. Ana Doamna se întâlnește la sfârșitul paginii întâia, și anume după Craiul Lazăr, Ștefan Lazarevici, despotul sârbesc, și Gheorghe Brancovici, urmașul lor, și după Mircea, care e, de sigur, cel Bătrân; pe acea foaie cel de-al treilea Vladislav nici nu e pomenit (4).

Iar acesta poartă în actele sale numai titlul de «Voevod și Domn a toată țara Ungrovlahiei» (5).

Lavra, în forma ei dela 1535 (6), aveà un fronton cu stâlpi, un fronton superior și trei turnuri, din cari unul în fund și două pe lături. Afară de pridvor, Vladislav n'a înnoit de sigur nimic la vechea zidire. Aceasta, datând în ce privește cele dintâi elemente, fundamentale, din vremea bătrânului ctitor al mănăstirii și al întregului Munte Sfânt, are o formă care nu samănă cu a marilor biserici constantinopolitane (acestea din Athos având numai 10—12, chiar 15 metri lungime). În cruce, ea a dat modelul pentru celelalte zidiri, creându-se un tip athonic pe care-l găsim și în unele lăcașuri mai mărunte din Bizanț chiar. Unii istorici ai artei au vorbit de o origine sârbească, absolut imposibilă — cum am spus-o și mai sus —

(1) Hurmuzaki, XIX, p. 1 și urm.

(2) *Ibid.*, p. 6 și urm.

(3) În aceste *Anale* pe 1913, Iorga, *Patrahirul lui Alexandru cel Bun*.

(4) Ștefulescu, *l. c.*, p. 174.

(5) Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj*, Târgu-Jiului 1908, p. 84. — Ștefulescu (*Tismana*, p. 84), îi dă ca soție pe Ana Doamna fără să arăte izvorul.

(6) Millet, *l. c.*, pp. 84—5, 88; Brockhaus, *l. c.*, pp. 19, 21.

pe la anul 1000, când nici nu ființa un Stat al Serbiei, sau de una georgiană. Aceasta din urmă înseamnă numai atât, că acest tip pentru bisericile mănăstirilor, unde *nu se putea aștepta public la slujbă*, unde, deci, *călugării erau singuri între ei*, s'a răspândit în acele părți caucasiene mai mult decât aiurea (1). Mai departe, intrarea se face prin față numai (și prin abside, la Chilandar numai) (2). Galeriile pentru catehumeni și femei (cum sunt la noi la Strehaiia și la biserica domnească din Târgoviște) amândouă, în forma lor dela început, din veacul al XVI-lea, lipsesc (3). Anafornița (prothesis) și diaconicul se adaugă deosebit la forma de trifoiu a corpului bisericii primitive (4).

De curând se lucraseră în acest stil Protaton, biserica din Karyes, datorită bătrânului Impărat Andronic, Vatopedul (1312), paraclisul Sf. Nicolae dela Lavra (5). *Așa a fost, de sigur, Vodița, și așa trebuie să fi fost în forma originară Tismana*. Astfel, prin venirea lui Nicodim dela Athos, prin petrecerea la Athos ca șef al întregii vieți monahale a Mitropolitului muntean Chariton, prin darurile și lucrările lui Vladislav la biserica Lavrei, Țara-Românească și, dela dânsa, Moldova căpătară normele de clădire cari se păstrează, adăugite și amestecate cu alte influențe, locale sau venite din Apus — Ardealul, Polonia —, până la capătul unei dezvoltări arhitectonice demne de tot interesul.

Neapărat că tot din acest Athos, care primiă obiecte de artă dela Impărații bizantini ai timpului — găsim un potir dela Manuil Paleologul (6) —, se luară modele pentru podoabele nouălor clădiri de piatră ce se ridicau. Intre aierul lui Nicodim, păstrat acum în Muzeul dela București (7), și acela pe care l-au descoperit dăunăzi

(1) Se citează: O. Wulff, *Die Koimesiskirche in Nicäa*, Strassburg 1903; Strzygowski, *Kleinasiens*, Leipzig 1903; Palgher, *Les anciennes églises byzantines de Constantinople*; Kanitz, *Serbiens byzantinische Monumente*; Grimm, *Monuments d'archéologie byzantine en Géorgie et en Arménie*; Материалы по археологии Кавказа.

(2) Brockhaus, *l. c.*, p. 20.

(3) *Ibid.* — La Protaton nu găsim nici cupola (ca la Borzești sau Reusenii lui Ștefan cel Mare); *ibid.*

(4) *Ibid.*, pp. 20—1. Așa la Cutlumuz.

(5) *Ibid.*, pp. 24—5, 57 și urm.

(6) *Ibid.*, p. 48. — Pentru legăturile lui Ioan Paleologul cu Muntele Athos, v. Gedeon, *l. c.*, p. 9. Ioan al VII-lea îi face daruri; *ibid.*, pp. 333—4.

(7) Reprodus în Sp. Cegăneanu, *Muzeul Național de antichități, obiecte bisericesti*, București 1911. Cf. aceste *Anale*, XXXIV, p. 455.

învățați francezi la Salonic (1), fixându-l în epoca ultimilor Paleologi, sunt vădite asemenea. Deși Athosul eră pe atunci foarte sărac în pictori, căci, dacă lucrările dela paraclisul Sfântului Nicolae s'au dovedit (2) a fi făcute de un Catalan din Teba numai la 1560, — Φράγγος ὁ Κατελλάνος ἐκ Θηβῶν τῆς Βασιλείας (3) — și pictura, din 1423, dela biserica Sf. Gheorghe în mănăstirea Sf. Pavel e datorită unui Constantinopolitan, Andronic (4), — o influență a putut să vie și în această privință de acolo.

III.

A face daniile la Athos ajunseseră o datorie de evlavie pentru stăpânitorii balcanici din acest timp, și nu numai pentru Greci, ca Despotul Manuil Cantacuzino, al Moreii (5), ori Andronic Paleologul din Salonic (6), ca soția lui Manuil, fiică a lui Dragaș Sârbul, ori, în sfârșit, «Ana Paleologa Cantacuzina Philanthropena» (7). Lazăr, cneazul Serbiei, pe care și pomelnicul dela Tismana și cel dela episcopia Râmnicului (8), întemeiată cam în aceeași vreme, îl înseamnă întretitori, se gândi la Panteleimon, vechea mănăstire a «Rușilor» (9). El, «cneaz al Serbiei și Impărat al Greciei», e înfățișat la paraclisul «Zonei» (Brâului Maicei Domnului) în genunchi, oferind darul său Precistei (10). Mai târziu, Ștefan Despotul, vasalul lui Baiezid Fulgerul, același Ștefan care a închinat moșii mănăstirilor lui Nicodim, dăruiește Vatopedului, unde se așeză atunci (1426) și ușa de marmură a pridvorului (11), o cutie de moaște, și în nu-

(1) *Bulletin de correspondance hellénique*, 1905, p. 259 și urm.: Le Tourneau și Millet, *Un chef-d'œuvre de la broderie byzantine*.

(2) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 373.

(3) Brockhaus, planșe.

(4) Cetesc inscripția dată în facsimile de Brockhaus, *l. c.*, p. 275 (cf. *ibid.*, pp. 37, 59), astfel: Ἀνιστορήθη μὲν ὁ περικαλέστατος ναὸς οὗτος τοῦ Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τῆ συνδρομῆ Μητροπόλεως τοῦ τῆς Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας σκευοπόλακος τῷ εὐ εὐλαΐ, χεῖρ Ἀνδρονίκου τοῦ Βοζαντίου, καθιερώθη δὲ τῷ ἅ. Γεωργίῳ τῆ [ἡ]μέρᾳ τῶν ἐγκαίνιων τοῦτου ἁγίου, ἡμέρᾳ τῆς ἑωρτῆς τοῦ ἁγίου, ἀντὶ εἰσόδων ἱεροῦ... Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Βενεδίκτου..., ἐν ἔτει τῷ εὐ εὐλαΐ-ῶ ἰνδικτιῶνος γι'.

(5) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 70.

(6) *Ibid.*, n-le 74-5.

(7) *Ibid.*, no. 76. V. și *ibid.*, n-le 111, 461.

(8) *Sf. episcopie a Râmnicului*, București 1906, p. 256.

(9) Gedeon, *l. c.*, p. 193; Millet, *l. c.*, p. 74, nota 2.

(10) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 101.

(11) Brockhaus, *l. c.*, p. 25.

mele tatălui (1) și al lui «Ioan Mitropolitul, din Toplița» (2). Al lui trebuie să fie și turnul clopotelor, din 1427 (3), în care alți călători, cetind data de 1496, au crezut că văd chipul lui Ștefan cel Mare însuș în genunchi (4). Încă mai darnici fură Gheorghe Brancovici, care isprăvi în shima călugărească, sub numele de Gherasim, și fiica lui, Mara, care ajunse «Țariță», Impărăteasă, prin «căsătoria» ei cu Sultanul Murad. Il vedem pe acest nou Despot făcând, în 1429, danii la Castemunit (5). În 1440 ei lucrează la Sf. Pavel (6), unde se păstrează dela dânsii douăsprezece cutii de moaște (7) și amintirea milosteniilor lui «Ghiurie», lui «Gherasim despotul Semendriei» (Σουμένδρου). Inscricția slavonă ce eră odată deasupra ușii, cu închinare către Maica Domnului și «sfântul, slăvitul, marele mucenic Gheorghie» e de sigur a lui, purtând data de 1447 (8); de alminterea se vedeă odată aici chipul său și ale fiilor (9). Gheorghe făcuse la 1423—5 și un paraclis (10). În ușorii dela Rhossikon se cetește numele lui ca înnoitor, cu data de 1451 (11).

Inrudit cu stăpânitorii de peste Dunăre, având de mamă o Bizantină sau Slavo-Bizantină, Calinichia, purtând pe veșmintele sale de purpură vulturul constantinopolitan, împodobit în sfârșit cu titlul de Despot, Mircea nu putea să lipsească dintre noii ctitorii ai Muntelui Sfânt, care, pe această vreme, când Bizanțul eră adeseori asediat de Turci și sărăcise foarte mult, atrăgea tot mai mult vieața bisericească a Răsăritului și cultura în legătură cu dânsa. De aceea, încă dela 21 Noemvrie, indicția a 7-a, ceea ce înseamnă, cred, 1414 (12), el dă, după cererea călugărului Ieremia, venit în țară, Sfântului Nicolae din Cotlumuz sau Cotlomuș, clopotniței, «câmbănăriei»,

(1) Editorii cred că e vorba de fiii lui Brancovici.

(2) Brockhaus, *l. c.*, p. 46 și nota 2; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 69.

(3) Brockhaus, *l. c.*, p. 36. Cf. Millet, *l. c.*, p. 123.

(4) Balș, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* pe 1913, p. 41.

(5) Gedeon, *l. c.*, p. 196.

(6) *Ibid.*, pp. 93—4.

(7) *Ibid.*, p. 189; *Annales archéologiques*, XXIII, p. 260 și de acolo în Brockhaus, *l. c.*, pp. 46—7.

(8) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 426.

(9) *Ibid.* Eră și o bibliotecă slavonă; *ibid.*, *l. c.*, no. 436.

(10) *Ibid.*, no. 437.

(11) Millet, *l. c.*, p. 74, nota 4.

(12) Baldovin Logofătul, adus ca martur, apare în 1413; Aga joacă un rol la 1421 (I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țerii-Românești cu Brașovul și cu Țara-Ungurească*, I, București 1905, pp. 4, 12).

satul Cireșovul, pentru pomenirea sa și a părinților, «pentru că este a noastră mănăstire», zice el (1). După dânsul un Basarab Vodă (la 6945?) (2), apoi un Dan-Vlad (1450; *sic*) (3), întăresc dania. Drăgana, fiica lui Radu Vodă, îi trimete o zaveasă, iar Vlad, în 1452 (?), miluește cu 1.000 de aspri pe călugărul Cozma venit dela paraclisul Sf. Ilie (4).

Care e partea lui Mircea în starea de acum a mănăstirii, pe care nu în zadar o numiă «a lui»? Să amintim că lângă clădirea ce se vede astăzi se află alta, ruinată, în care s'a găsit un plumb cu mențiunea Paleologilor (5). Că Radu cel Mare, cum se va vede mai departe, alege această mănăstire pentru a o reface, aceasta arată și mai bine adevăratul înțeles al cuvintelor străbunului său. În sfârșit când Ștefan cel Mare va zice Zugrafului *НАШЬ МОНАСТЫР*, mănăstirea noastră, știm ce înseamnă: mănăstire ridicată de noi.

Deocamdată adăogim că, *în aceste timpuri, când nu mai eră un Bizanț, când Serbia pierise, cu toate micile State desfăcute dintr'insa, asupra Domnilor noștri rămăsese întreaga grijă de a ajuta sfințele lăcașuri lipsite de acum înaintea de orice alt patron.* Alexandru-Aldea, fiul lui Mircea, făcù danii de bani *Xeropotamului* și *Zografului*, care-și trimesese în solie pe egumenul Moise, un «popă» și un călugăr (6). Țepeș însuș se făcù apoi ctitor la *Rossikon*, ca și la *Sfântul Pantelimon*, la *Filoteiu* (*Φιλοθέου*) cu daruri de bani și pământuri (7). El a lucrat poate și pentru înnoirea acestor clădiri, căci, în forma de azi, cea dintâi și a doua datează numai dela Scarlat Callimachi. Pantelimonul primì o pensie de 6.000 de aspri pe an, apoi încă una de 3.000, și dela Vlad Călugărul, în 1487 și 1496, ceea ce ar fi o dovadă că această biserică fusese *făcută din nou* de tatăl său, Țepeș (8), și, dacă, în Aprilie 1492, el dăruiește schitului *Sf. Ilie*, pomenit în 1452, o sumă așa de însemnată ca 10.000 de aspri (9), aceasta ar însemna că și aceasta eră o *fundatie munteană*.

(1) St. Nicolaescu, în *Universul* dela 30 Aprilie 1913.

(2) Cf. Hurmuzaki, XIV, p. 40, no. LXXXII.

(3) *Ibid.*, no. LXXXIII.

(4) *Ibid.*

(5) Emanuel Miller, *Le Mont Athos*, p. 13.

(6) Culegerea lui Regel, Kurtz și Korablev, ca adaus la *Βυζαντινά Χρόνια*, pp. 174—5, no. VI; Hurmuzaki, XIV, p. 42, n-le LXXIV—V; Uspenschi, în Miklosich, *Slavische Bibliothek*, I, 1851, p. 173; *Studii și doc.*, III, p. LXXVII, no. I.

(7) Hurmuzaki, XIV, p. 40, n-le LXXXV—VII.

(8) *Ibid.*, p. 41, no. XCI.

(9) *Ibid.*, p. 42, no. XCII. Cf. și *ibid.*, no. XCV.

La mănăstirea lui *Grigorie* (Gregoriu) se cetește această inscripție pe icoana Hodeghiei Pantanassa :

† Δέησις τῆς εὐσεβεστάτης κυρὰ Μαρίας Ἀσανίνας Παλεολογίνας κυρὰ τῆς Μολδοβλαχίας (1).

• Adică :

† Rugăciunea prea-cucernicei Doamne Maria Asanina Paleologhina, Doamna Moldovlahiei.

Soția lui Petru Șchiopul se știe că a fost o Marie Paleologa, dar din Rodos, și ea nu eră Asanină, din neamul Asenizilor. Pe de altă parte, aceea și-ar fi pomenit soțul. In al doilea rând, pe atunci κυρὰ, Doamnă, eră prea puțin pentru tovarășa stăpânitorului Moldovei. In sfârșit Asanii Paleologi, Domni pe malul Arhipelagului, la Cavala, sunt din al XIV-lea și al XV-lea veac (2).

Cred deci că această Marie a fost soția unui Domn moldovean dinaintea lui *Ștefan cel Mare*, căci se cam cunosc Doamnele din al XV-lea. Și în al XIV-lea veac acelaș e cazul (cei dintâi Domni nu puteau aveà relații depărtate; a lui Petru pare a fi fost Litvană, a lui Roman e Anastasia). Dacă ne gândim la datinile grecești din vremea lui Alexandru, la legăturile lui cu Bizanțul, la vizita lui Ioan al VIII-lea Impăratul constantinopolitan, ne-am întări în altă părere, că, adică, dintre femeile citate lângă Alexandru cel Bun de pomelnicul dela Bistrița—trei fiind Doamne și Ryngalla, străină și cu căsătorie desfăcută canonic, fiind înlăturată, — Maria aceea a cărei fiică e Ana să fie această Asanină, a doua Marie rămâind a fi Marina(3).

Am aveà deci astfel cea dintâi legătură între Moldova și Athos.

Nici un Domn al Moldovei n'avuse până la 1466 legături cu Athosul, când, la 16 Iunie din acest an, Ștefan dă Zografului o sută de ducați, — o sumă însemnată pe acele vremuri(4). Indată el se apucă să refacă această clădire, care-și pomenià ca întemeietori, «subt Leon Înțeleptul», pe «rudele lui Iustinian», Moise, Aron și Ioan—

(1) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 511.

(2) Manuil și Alexandru Asanes din Imbros sunt ultimii stăpânitori din acest neam; Lampros, in *Νέος Ἑλληνομνημον*, X, p. 113 și urm.; Iorga, *Ist. Statelor balcanice*, p. 16; *Turcs et Grecs d'Europe* (din *Byzantinische Zeitschrift*), p. 216.

(3) *V. Studii și doc.*, VI, p. 626.

(4) Hurmuzaki, XIV, p. 41, no. LXXXVIII.

poate frații lui Samuil Țarul de Ohrida (1). *Clădirea eră de sigur gata la 13 Septemvrie 1470*, fiind, se pare, prinosul, nu pentru arderea Brăilei, din Fevruarie al anului, care se făcuse fără luptă, nici pentru biruința dela Baia asupra lui Matiaș Corvinul — căci pentru aceasta se făcù biserica din acest loc —, ci pentru năvălirea în Secuime. La această dată se mântuise și bolnița, spitalul, căruia, printr'un act ce s'a păstrat, el îi dădea «obrocul» de 500 de aspri pe an, în mâna egumenului Varlaam (2).

Inscripția dela intrare a fost distrusă de mult. Se păstră însă acum câțiva ani aceea de pe turnul de veghe, de pe far, în acest cuprins:

Іѡ Стефанъ Воевода бжею мѣстю господарь земли молдавскы снѣ Богданъ Воеводѣ сътвори сию коукю за кораки въ лѣтѣ 6983.

Adică:

Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a făcut acest turn de corăbii la anul 6983.

Deci e vorba de o clădire din 1474—5, în legătură cu luptele împotriva Turcilor, cari nu-l împiedicau astfel pe Ștefan de a clădi în locurile de totală scutire, de vieață particularistă ale Athosului. El urmă și mai departe cu ctitoriile și le isprăviă numai la 1495, în ajunul războiului cu Ioan-Albert al Poloniei, puind pe trapeză această inscripție, care s'a sfărâmat acum de ciocanele meșterilor marii mânăstiri *bulgărești* de astăzi:

Іс. Хс. ника. Иже въ хѣ ба благвѣрны Іѡ Стефанъ Воевода мѣстю бжею подарь земли молдовлахинскон снѣ Богданъ Воеводѣ сътвори сию трапезарю въ лѣтѣ 7003, създася и съвршися мѣц. юн. 3, а гедетва его тексци лѣт м.

Adică:

Isus Hristos învinge. Intru numele lui Hristos Dumnezeu, binecredinciosul Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, am făcut această trapezărie: în anul 7003, s'a zidit, și s'a săvârșit în luna lui Iunie în 7, iar a Domniei Sale anul al 40-lea curgător (3).

(1) În adevăr, se și spune de tradiție că din Ohrida erau ctitorii; Gedeon, *l. c.*, p. 304. Pentru Slavii la Athos în această epocă, Meyer, *l. c.*, pp. 93—4.

(2) După culegerea lui Regel, Kurtz și Korablev, adausă la Βολωντινὰ Χρόνια, în Hurmuzaki, XIV, p. 41, no. LXXXIX.

(3) După Burada, *l. c.*

Au mai rămas la Zograf o icoană dela vechiul ctitor român (1) și cele două steaguri cu Sf. Gheorghe, unul cu data de 7008, pe cari le descrie d. I. Bogdan în *Analele* noastre (2).

Avem încă la Arsenalul din *Vatoped*, înnoit la 1672, acum locuință de rânduși, inscripția pe marmură, din 1496, cu armele Moldovei, care mărturisește ctitoria lui Ștefan. În mijloc se văd Hristos și Maica Domnului, căreia în genunchi el îi aduce darul său (Ἰησοῦς Χριστός, Μητῆρ Θεοῦ), iar de jur împrejur: Ὁ εὐσεβέστατος [καὶ φιλόχριστος] Ἰωάννης Στέφανος [Βοε]βόδας, ἔτους „ζδ, οἴκουμένου Κυρίλου οἰερομονάχου).

Adică:

Prea-cucernicul [și de Hristos iubitorul] Io Ștefan Voevod, anul 7004(3); egumen fiind Chiril ieromonahul.

Să nu uităm caracterul barbar al inscripției: el va servi la unele lămuriri.

Tot Ștefan fu acela care, în anul când se cosea steagul pomenit, făcea un dar și *mănăstirii lui Grigore* (Γρηγορίου) (4). O tradiție la Athos spune chiar că *această mănăstire fu refăcută la 1497*, cu doi, trei ani înainte, de «*Alexandru Vodă al Vlahiei*», care nu e decât fiul lui Ștefan cel Mare († 26 Iulie 1496) (5). O verificare e imposibilă, căci biserica, arzând în 1761, a fost refăcută cu totul la 1761 (6). Dania dela *Castemunit*, datorită, în 1493, lui «*Petru Voevodul Moldovei*», trebuie pusă tot în seama lui Ștefan, care va fi pomenit pe alt fiu, Petru, mort în 1480 încă (7). Să adăugim că pe turnul dela *Sf. Pavel*, Petrovici și Uspenschii (8) au văzut încă această inscripție:

Благочестивы Іу Стефанъ Воєвода и господарь земли молдавской снх Богдана Воєводи и снх его Іу Богданъ Воєвода доведоше сїю воду и сз-

(1) Melhisedec, în aceste *Anale*, V.

(2) XXIV. V. și Iorga, *Istoria armatei*, I, pp. 78—80. Cf. și Iațimirschi, *Manuscriptele slavone ale Academiei Române* (rusește), p. 292 și notița din ms. 1037 al Vatopedului.

(3) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 139.—Cred că e o traducere din 1672 a inscripției primare slavone. V. și *ibid.*, p. 152.

(4) Hurmuzaki, XIV, p. 42, no. xciv; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 311.

(5) Balș, *l. c.*, p. 40; Gedeon, *l. c.*, p. 191.

(6) *Ibid.*

(7) *Ibid.*, p. 196.

(8) Tocilescu, în *Revista* citată, I^o, p. 78; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 449.

ДАШЕ ОБС КРЪСТИАНЦС И ВОДЕНИЦС С... ВЪ ЛѢТО 7009, ЗА ГОСПОДСТВА ЕГО ТЕ-
КШИЕ ЛѢТО МЕ, ПРИ ИГЪМЕНЕ СТОГО ПАВЛА КЪР НЕХТАРН ИЕРОМ.

Adică:

Bine-credinciosul Io Ștefan Voevod și Domn al țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, și fiul său Bogdan Voevod au adus această apă și au făcut și cristelnița și canalul de apă acesta... în anul 7009, al Domniei lui curgător anul 45, sub egumenul dela Sf. Pavel Nectarie ieromonah.

De alminterea și pe o fântână de lângă vechea trapeză Antonin și Uspenshii găsiseră încă o inscripție pierdută:

ВЪ ХА БА БАГОВЪКРНЫ ІУАНЪ СТЕФАНЪ МЛСТЮ ВЖИЮ ГНЪ МОЛДАВСКОИ ЗЕМАН,
СНЪ БОГДАНА ВОЕВОДЕ, ДОВЕДЕ ВОДЪ СЮ МОНАСТИРЪ ВЪ СПОКОИЕНІЕ СЕБѢ ЖЕ ВЪ ВЪКЧ-
НЮ ПАМЕТЬ ПР[И] ИГЪМЕНС НΙΚΟΝΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΣ, ВЪ ЛѢТО 7008, ІНДІК. Г, КРЪГЪ
САНЦС И, И ЛШН. 751, ДЕМЕЛ. КР.

Adică:

Intru Hristos Dumnezeu bine-credinciosul Io Ștefan, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, am adus apă acestei mănăstiri pentru odihna ei și pentru veșnica pomenire, sub egumenul Nicon ieromonahul, în anul 7008, indicția 3, crugul soarelui 8 și al lunii 16, temelia 29(1).

Fiul care-i urmă, Bogdan, se mulțămî să adauge turnul de veghe, cum se vede din această inscripție pe din lăuntru:

БАГОЧСТИВЫ И ХОУАЮБИВЫ ІУАН БОГДАН ВОЕВОДА СЗДА ПИРГЪ СЪИ ВЪ ПЛѢ-
СТЫИ НИКОЛАЕ ВЪ ЛѢТ 7025.

Adică:

Bine-credinciosul și de Hristos iubitorul Io Bogdan Voevod a făcut acest turn întru numele Sfântului Nicolae, la anul 7025 (1516—7)(2).

Apoi el mai făcù la Protaton din Karyes nartexul tot și catehumeenele, în 1507—8: din ele s'a păstrat numai inscripția, în planșele lui Antonin, de unde în colecția Millet, Pargoire și Petit:

БАГЧСТИВЪ ГСДАР ІУ БОГДАНЪ ВОЕВОДЪ МОЛДОВАХИНСКОЕ (?) СЗДА ВЪ ЛѢТО 7025.

(1) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 448.

(2) Tot la Burada, *l. c.*

Adică :

† Bine-credinciosul Io Bogdan Voevod al Moldovlahiei a zidit în anul 7016(1).

Dintre alti potentăți creștini, singur Gorgora, regele Iberiei, apare, cu fiii, la 1492 ca să ajute Ivirul, refăcând cupolele și pridvorul, iar Leontie, al Cachetiei, clădește din nou, cu fiul Alexandru, mănăstirea lui Filoteiu, care rămâne a Georgienilor(2). Dacă deci acești săraci prinți caucazieni aveau atunci două mănăstiri, se pot trece în seama Domnilor Moldovei: Zograful, Grigoriu și Castemunitul, iar în a Muntenilor: Lavra, Cutlumuzul, care se țineă din moșiile muntene, pentru care nu se mai fac danii de bani și rente anuale, și Pantelimonul, dacă nu și Rhossikon chiar, și fără îndoială schitul Sf. Ilie. Cât privește mănăstirile fără patron român sau georgian, ele erau într'o totală decădere: Pantocratorul, Chilandarul, Vatope-dul, Xeropotamul, *Sf. Pavel*, unde totuș, după tradiția culeasă de d-l Balș, Ștefan ar fi făcut apeduct și un aghiasmatariu la 1500(3), Sf. Dionisie, Simopetra, Stavronichita, Xenovul, Dochiariul. Ele așteptau pe marii ctitori români din veacul al XVI-lea: Radu Vodă și Neagoe, Petru Rareș și Alexandru Lăpușeanul.

Venim acum la opera lor.

V.

Radu cel Mare se vede dând, la 21 Februarie 1502, către sfârșitul Domniei lui, ocupate mai mult, din acest punct de vedere, cu înălțarea frumoasei și scumpei mănăstiri dela Dealu, 4.000 de aspri la ctitoria atonică a Domnilor munteni, *Pantelimonul*(4). Afară de aceasta el începù refacerea totală a *Cutlumuzului* (5).

Legăturile lui cu fostul Patriarh de Constantinopol Nifon, pe care-l chemă în țară ca să-i orânduească Biserica, contribuiri încă foarte mult ca să-l apropie încă de Athos. Nifon eră și el un Atonit, prin anii pe cari-i petrecuse acolo și prin covârșitoarea iubire față de «acel sfânt loc». Pe vremea protului Daniil el mersese acolo, și

(1) No. 1; Smyrnakis, *l. c.*, p. 698.

(2) Gedeon, *l. c.*, pp. 173—4, 187; Brockhaus, *l. c.*, p. 250 (s'au păstrat zăbrellele dela Ivir).

(3) *Ibid.*, p. 39.

(4) Hurmuzaki, XIV, p. 42, no. xcvi.

(5) «Cotlomuz, care o au început a o zidi den temelie Radu Vodă», scrie Gavriil Protul. (v. nota următoare). De aceea Radu figurează, împreună cu Mircea și Neagoe, în pomelnic.

anume la acea «mănăstire a lui Chariton» (1), care nu e decât fundația Mitropolitului de odinioară al Ungrovlahiei și a Domnului său, Vladislav cel dintâiu, Cutlumuzul, sau, cum i se zice de Gavriil Protul, la descrierea sfințirii mănăstirii din Argeș, «Charitonul Cotlumului, care este lavră românească», ori, la însemnarea ctitoriilor lui Neagoe, «mănăstirea lui Ariton, carea de obște să chiamă Cotlumuz». «Și», spune Vieața lui, scrisă de alt protos al Sfetagorei, Gavriil, «au îmblat pe la toate peșterile și chiliile și pre la toate schiturile ceale mari și ceale mici, care sântu înprejurul Cariei (Karyes)». Petrecu un timp «în peșteră la Crit», pentru a fi apoi «chemat» la lăcașul împodobit de acelaș Vladislav, «Marea Lavră a Sfântului Atanasie, dascălecătoriul Sfântului Munte al Athonului», unde stătù peste un an. De aici merse, «pentru învățatura smereniei», la Dionisat, mănăstirea, încă străină de noi, a Sfântului Dionisie, de unde fu chemat apoi la Salonic, ca Mitropolit (2). Când relațiile cu Domnul se înrăiră și el trebui să plece din țară (3), tot la Athos — deși stătuse un timp la Sf. Ioan Botezătorul din Sozopole, cu care Moldova își va avea legăturile la începutul veacului al XVII-lea (4) — își căută el odihna, alegându-și, data aceasta, ca sălaș *Vatopedul*. Apoi, după un an, «trecu muntele de ceaia parte» și rămase tot la *Dionisat*, ducând vieața celorlalți călugări, cu obișnuitul lucru la «magherniță», la «mangupie» și aiurea, convertind și scoțând din robia turcească (5). Astfel își încheie vieața între Agioriți, la 12 August 1508 (6).

Indată ajunse în Scaunul muntean Neagoe, care ascultase în tinerețe învățăturile orânduitorului Bisericii Ungrovlahiei. În spiritul primit dela acela care după moarte fu privit ca sfânt își îndreptă el cârmuirea și cheltui veniturile Domniei. Acțiunea lui nu se mărgini deci la dăruirea, împodobirea și întreținerea unuia sau mai multor lăcașuri alese ca să se reverse mila lui asupra lor, ci această creștinească și domnească milă se întinse asupra tuturor.

(1) Gavriil Protul, *Vieața și traiul lui Nifon*, ed. C. Erbiceanu, București 1888, p. 22.

(2) *L. c.*

(3) Asupra rolului ce avu acolo v. și Νικοδήμου ἁσματικῆ ἀκολουθία, pp. 95—6, in Gedeon, *L. c.*, p. 205: πορευθεὶς εἰς τὴν Βλαχίαν, ἐφώτισεν αὐτὴν καὶ τὴν ἐστολίσε μὲ τὰ χριστιανικὰ ἔργη καὶ τὰς ἀρετάς, ἧτις ἦτον πρότερον γεμάτη ἀπὸ κακίας.

(4) Cf., Gavriil Protul, *L. c.*, p. 31 și Hurmuzaki, XIX, pp. 117—8, no. CCXIX și pp. 119—22 n-le CCXX—II.

(5) Gavriil Protul, p. 48 și urm.

(6) *Ibid.*, p. 54.

El se făcù astfel, nu numai «ctitor mare a toată Sfetagora» (1), *ci ocrotitorul întregii vieți călugărești pe bază atonică în tot Răsăritul*. Soția sa, o Sârboaică, Milița, din neamul lui Brancovici, — fiică a lui Lazăr și a Paleologiei Elena, — înnoia astfel ctitoriile bunicului ei. Și nu e fără însemnătate că mătușa ei, mama Despoților Gheorghe — apoi Mitropolitul nostru Maxim sau Maximian — și Ioan, Anghelina, fata lui Arianit Comnenul și soția lui Ștefan, aveà ca egumen la Sf. Pavel pe Nikon, «om de neam mare», fost curtean al soțului ei (2).

După ce Danciul Logofătul merse la Athos să aducă dela Dionisat rămășițele lui Nifon (3), mănăstirea trebui, firește, să se împărtaşească de o îngrijire deosebită. Întâiu ea primi înapoi, prin Mitropolitul Neofit el însuș, oasele fostului Patriarh, cuprinse într'un «sicriu tot de argint curat și poleit cu aur și înfrumusețat cu mărgăritar frumos și cu alte pietre scumpe și cu jmalț, și desupra pre plehup scris chipul sfântului întreg, iar jos, la picioarele sfântului, el în genunche, rugându-se Sfinției Sale» (4), — luând în dar de acolo numai capul și o mână. Chivotul este și astăzi în mănăstire, și d-l Balș îl descrie astfel: de argint suflat, purtând o biserică cu cinci turle, având «amănunte gotice», două rânduri de sfinți săpați și cu smalt, iar ca dată 1515 (5). Iar d-l Burada (6) adaoge că pe capac se vede, în adevăr, chipul donatorului. Iată inscripția :

† Αὐτὴ ἡ σεουασμία καὶ ἀγία λξρνά εἴσεστι τοῦ παναγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Κοσταντινουπόλεως τοῦ κῆρ Νίφωνος, Νέας Ῥόμη[ς], καλοῖκουμενικοῦ Πατριάρχου: ἡκονωμήθη δὲ καὶ ἐτελήθη ἐν Χριστῷ τὸ Θεῶ παρὰ τοῦ εὐσεβαί[σ]τάτου κα[ὶ] φιλοχρίστου [...] κημήθη ἐκτὴ ὁ Π[α]τριάρχης ἐν τῇ σεουασμία καὶ ἀγία μονῇ] τοῦ τιμίου Προδρόμου ... νι τῷ τημιατηρ. καὶ φοστη ... ἐπὶ ἔτους ςζκγ'.

Adică:

Această venerabilă și sfântă raclă e a preasfințitului Arhiepiscop al Constantinopolei, Romei celei Nouă, și Patriarh ecumenic, chir Nifon: s'a alcătuit și s'a isprăvit întru Hristos Dumnezeu de prea-evla-

(1) *Ibid.*, p. 98.

(2) Millet, Pargoire, Petit, la no. 448. Cf. *Studii și doc.*, III, p. XLV și *Convorbiri literare* pe 1902, pp.

(3) Vieața, p. 82 și urm. Neofit din Chele pe Helespont întovărăși alaiul; *ibid.*, p. 86.

(4) *Ibid.*, p. 92.

(5) *L. c.*, p. 39.—Ce păcat că nici până acum n'am găsit cu cale a ne procura, pentru istoria artei noastre, o bună fotografie !

(6) *L. c.*, p. 406.

viosul și de Hristos iubitorul ... a răposat aici Patriarhul [în venerabila și sfânta mănăstire] a cinstitului Înainte-Mergătorului ... celui ..., și anul 7023 [1514—5] (1).

Capul și mâna Sf. Ioan, dăruite tot de el, s'au pierdut (2).

Biserica aceea «cu cinci turle» nu eră decât însăș «biserica frumoasă în numele Sfântului Nifon», pe care, spune Gavriil Protul, Neagoe o făcù, «pre groapa Sfântului», lângă biserica Prodromului, clădită de Alexie Impăratul Trapezuntului, și unde dela noul ctitor veniă poată de aur cu pietre scumpe pentru capul «Prodromului» (3). I se mai datorește, deși biograful lui Nifon n' o înseamnă, turnul, care poartă data de 1520, și arhondaricul, pe păreții căruia se vede el și fiul, Teodosie, «în haine ungurești» (4).

În biserica de căpetenie sunt chipurile lui Neagoe și copiilor lui (5).

Inscripția, pe marmoră, e încă vizibilă, având acest cuprins:

† Ἀγγελέρθη ἐκ θάθρων οὗτος ὁ πύργος διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ εὐσεβεστάτου Ἀθηνῶτος Ἰωάννου Νεάρχου Βοεβόδα τῆς Βλαχίας, ἐν ἔτει ςζκγ'.

Adică:

† S'a ridicat din temelie acest turn cu ajutorul și cheltueala preacucernicului Domn Io Neagoe Voevod al Țerii-Românești, în anul 7028 (6).

Cutlumuluzul lui Ioan Comnenul, al lui Chariton, al lui Vladislav și Mircea, al lui Basarab Vodă și Țepeș, al lui Nifon și Radu cel Mare trebuia isprăvit,—între altele și pentru a răspunde Zografului moldovenesc, pe care lăudătorul lui îl numește în treacăt «mănăstire bulgărească». Deci se isprăvi biserica mare, catoliconul, căreia i se puse hramul Sfântului Nicolae, se făcù zidul de împrejurire, «turlele, chiliile și trapezăria, pimnița și mangupia, maghernița, grădina și poarta mică și mare, bolnița și ospătăria și dohiaria (arhondaricul), jitnița și vistieria și alte case de toată treaba». «Pristaniștea» dela Ascalun, «la Mare», înseamnă dela «scală»,

(1) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 465.

(2) *Ibid.*, no. 466.

(3) Balș, *l. c.*

(4) Burada, *l. c.* Cf. și Gedeon, *l. c.*, p. 181.

(5) Balș, *l. c.*, p. 39.

(6) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 494.

dela port; în acest port el așază două corăbii, una mare și una mică, și înălță pentru apărare, nu numai un puternic zid, dar și un turn ca acel dela Zograf, «o culă cu arme și cu turnuri, să le fie de pază». Se înnoiră sau făcură din nou și metoașele aducătoare de venituri. Coperișuri de plumb, ferești cu sticle, deosebite «înfrumusețări» o făcură podoaba Sfântului Munte, «Lavra cea Mare a Țerii Muntenești» (1).

Cealaltă *Lavră*, bătrâna clădire a lui *Atanasie*, suferi prefaceri adânci, făcându-se din nou «*toată* biserica cea mare, cu oltarul și cu tinzile», tot coperișul, cu întrebuițarea plumbului celui vechiu, «*toată* clisearnița», pe lângă un dar de «vase de aur și de argint», de «zevese cusute cu sârmă de aur, prea înfrămsetate», cari *de sigur* sunt și până azi. Un venit, «un mertic mare», de 90.000 de taleri pe an, o asigură (2). D-l Burada pomenește frumoasele picturi dela trapeză, care se dărâmă (3), și Brockhaus, din partea lui, declară că *aceasta* e cea mai frumoasă trapeză dela Athos (4). Să adăugim lucrările episcopului de Seres Dionisie la «Turnul lui Tzimiskes», refăcut și la 1564, în 1522 (5).

Ivirul nu mai aveà nevoie, după lucrările regilor caucazieni din 1492, de o reparație: Neagoe se mulțumì să aducă apa «cu urloiu!» (6). Milița, Despina, «fată de Despot», dădù o zaveasă de fir și aici, pentru icoana Maicii Domnului, vestita Portaitissa, «careă să chiamă Portărița, careă au venit pre Mare la acea mănăstire cu mare minune, cum să află scris de dânsa» (7). Să amintim și aceea că la 1513 egumenul Dionisie se laudă că a făcut «pirgul, biserica, barbacana», — e drept fără a pomeni pe Neagoe; catoliconul are în frunte data de 1500, în anii dela Facerea Lumii (8).

Pantocratorul căpătă «mari zidituri ca și la Ivera» (9): el așteptă refacerea prin boieri, munteni și moldoveni, de după Neagoe. La *Vatoped* se făcù pivnița cea mare și se dărui globul, de aur cu pietre scumpe și mărgăritare, pentru icoana Maicii Domnului. D.

(1) Gavril Protul, *l. c.*, pp. 94—7.

(2) *Ibid.*, p. 96.

(3) *l. c.*, p. 405.

(4) Brockhaus, *l. c.*, p. 35. Cf. și *ibid.*, p. 59.

(5) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, n-le 397, 411.

(6) Gavriil Protul, *l. c.*

(7) *Ibid.*

(8) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, n-le 220—1.

(9) *Ibid.*

Balș (1) atribue Domnului muntean, pe lângă acea «magazie de untdelemn» — «pimnița» lui Gavriil, — și Paraclisul brâului Maicii Domnului, făcut la 1526, dată ce nu se potrivește însă.

Xeropotamul dobândi, pe lângă o pivniță, și noua trapezărie (2), *Sf. Pavel*, «cula de strajă», «pirgul» sau «cuchiul» (3): el poartă data de 1521-2 și pomenește și pe domnescul fiu Teodosie (4):

ИЗВОЛЕНІЕМЪ ШТА И ПОСПЕШЕНІЕМЪ СНА И СВЪРЪШЕНІЕМЪ СТОГО ДХА, ВЪ ХА
КА ВЪ БОЛОЖНИ И БОГОВЪКРНН ІУ НКГОЕ ВОЕВОДА И СНК ЕГО ТЕОДОСИЕ ВОЕВОДА И
ГОСПОДАРСЪ ЗЕМАН ШРОВААХІНСКОИ И НОВИ КИТОРИЕ СТОГО ХРАМА СЕГО СВЪКРО-
РИШЕ СИН ПИРЪКЪ НА СПОКОЕНІЕ СЕМСЪ МОНАСТІРСЪ И ГОСПДСТВЪ МН ПАМННОКЕ ВЪ
ЛКТО ЗА СВЪДАСЕ.

Adică:

Cu voia Tatălui și cu învoirea Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh întru Hristos Dumnezeu de Dumnezeu iubitorul și binecredinciosul Io Neagoe Voevod și fiul său Teodosie Voevod și Domn al Țerii-Românești și ctitori noi ai acestui sfânt hram au făcut acest pîrg pentru asigurarea acestei mănăstiri și pomeneirea Domniei Mele; s'a făcut în anul 7030.

Iar pe scara de marmoră:

† НАЧЕ СІУ ПИРСЪ НКГОЕ ВОЕВОДА И СВЪРЪШН ЕГО ПЕТРС ВОЕВОДА И ТЕОДОРЪ
КАС[ч].

Adică:

† A început acest pîrg Neagoe Voevod și l-a săvârșit Petru Voevod [=Radu Paisie] și Teodor Clucerul (5).

Și *Xenoful*, mănăstirea lui Xenophont, primi daruri, la 1519—20, și mai târziu ea se împărtăși de ajutorul lui Vladislav al III-lea, la 1525—6 (6), al lui Radu dela Afumați și al încă unui din Domnii munteni până la Radu Paisie (7).

Toți egumenii alergară deci la sfințirea mănăstirii din Argeș (8).

(1) *I. c.*, p. 41.

(2) Gavriil Protul, *l. c.*

(3) *Ibid.*

(4) Balș, *l. c.*

(5) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, n-le 446—7.

(6) Hurmuzaki, XIV, p. 43, n-le XCIX, c.

(7) *Ibid.*, p. 44, n-le CII, CIII, CVI.

(8) Gavriil Protul, *l. c.*, p. 114.

Relațiile cu Athosul ale Domnilor munteni următori sunt puține și de o mică însemnătate. Încă sub Neagoe și până la 1527, sub Radu dela Afumați, Gavriil Protul, și el de postrig din Dionisat, vine în Țara-Românească pentru eleimosină, aducând cu sine forma greacă a Vieții lui Nifon, după care *la noi* se făcù traducerea slavonă, de unde vine forma românească din veacul al XVII-lea, cuprinsă în cronica munteană și păstrată și deosebit, la Argeș, în legătură cu bucata literară care e pisană mănăstirii(1). Și cu bani munteni se clădește și mai departe la Sfântul Munte, unde darurile românești fac să se întetească pretutindeni lucrul. Dacă Gavriil Protul și cu călugării Gherasim și Mercurie zugrăvesc în 1525—6 paraclisul Prodromului la *Protaton*, în 1526(2), înțelegem de unde au putut scoate cheltueala. Și diptihul de acolo e «din epoca Domnilor dăruitori ai Țerii-Românești(3)». Vlad-Vintilă, fiul evlaviosului Radu, ajută cu 10.000 de aspri *Lavra*, plătind și drumul călugărului venit să-i primească, și aceeaș sumă e dată de el, cu un an mai târziu, în 1534, mănăstirii *Hilandarului*, pe lângă alți aspri dăruți bolniței de acolo (4). Și la *Cuthumus*, unde zugrăvește, la 1540, ieromonahul Maxim(5), numele lui e cuprins între ale ctitorilor. Dar tot pe acest timp, la 1535, se zugrăvește, după ce se făcuse, la 1525, coperișul de plumb(6), *Lavra*, de călugărul Teofan(7). Când piraiții prădară la *Esfigmen*, în Iulie 1533(8), Domnul muntean nu rămase, de sigur, indiferent la această nenorocire. La 1540—50 protul Serafim urmă exemplul înaintașului Gavriil, pe care-l imită și ca scriitor, venind în Țara-Românească după ajutoare(9). În 1538 se lucră la paraclisul Adormirii dela Pantokrator(10), iar la 1546 Patriarhul Ieremia puneă meșteri din Creta, Greci, să zugrăvească tot catoliconul din Stavronichita(11).

(1) Gedeon, *l. c.*, p. 61, nota 60 (după Vieța Sfântului Dionisie, publicată la Constantinopol în 1816); p. 209.

(2) Millet, Pargoire și Petit, *l. c.*, no. 7.

(3) Smyrnakis, *l. c.*, p. 697.

(4) Hurmuzaki, XIV, p. 44, n-le civ—v.

(5) Brockhaus, *l. c.*, p. 279.

(6) Millet, *l. c.*, p. 75.

(7) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 339; Brockhaus, *l. c.*, p. 277; Gedeon, *l. c.*, pp. 26, 59.

(8) Brockhaus, *l. c.*, p. 315.

(9) *Ibid.*, p. 210.—Între Gavriil și acest Serafim găsim la 1544 pe Grigorie (Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, p. 11). În 1561 Sârghie din Corfu repară bolnița dela Vatoped; Emmanuel Miller, *l. c.*, p. 71. Mozaice la Athos în 1542, Brockhaus, *l. c.*, p. 97.

(10) *Ibid.*, no. 181.

(11) *Ibid.*, no. 203. V. și *ibid.*, no. 214.

Radu Paisie, fostul egumen dela Argeș, fiu și el al lui Radu, cel Mare pentru clerici, trebui să-și iea locul între ocrotitorii Sfântului Munte, alături cu Patriarhul contemporan de Constantinopol, Ieremia din Sofia, care, în 1542, refăcù Stavronichita (1). El e cel dintâiu care avù legături cu *Simopetra*, dându-i un sat muntean (2). Când niște călugări dela Pantelimon sunt prădați, în 1537, peste Nistru, Radu Vodă iea partea lor, plângându-se, la 20 August, regelui (3). La Dionisiu întâlnim în sfârșit pe Domnul rival, Mircea Ciobanul, cu ai săi, dăruind o Evanghelie legată în argint la el în țară (și poate și un Panaghiariu de lemn):

СѦН ТЕТРОВЕАНГЕЛЪ ОКОВАХЪ ІВАНЪ МИРЧѢ ВОЕВОДА И ГЖДА КНЕЖНА И ДЬЦЕРЕ ЕГО СТАНА И СѦНЪ ЕМЪ ПЕТРЪ ВОЕВОДЪ.

Adică:

Acest Tetravanghel l-a legat Io Mircea Voevod și Doamna Cneajna, și fiica ei Stana și fiul lor Petru Voevod (4).

E singurul chip sigur al lui Mircea—portretele sunt de comparat cu cele dela Snagov—: Domnul cu fața lungă, Doamna cu obrazul plin; băiatul lângă el și lângă ea fata.

În acelaș timp însă și boierii aduceau prinosul lor mănăstirilor Muntelui Sfânt. Toți Craioveștii, întemeietorii Bistriței: Barbu, Danciu, Pârveu, Radu, cari fac danii de bani la 28 Ianuarie 1501, sunt pomeniți la *Xenof* (5). Să se adauge că încă din 1537 se lucră și la *Pantokrator* catoliconul însuș, pe socoteala Marelui Logofăt Barbu și a lui Gavril din Țara-Românească (6). Inscricția slavonă, pe numele celui dintâiu, a fost distrusă în 1847: îndreptându-se lectura greșită a lui Uspenschi (II², p. 113) ea ar avea acest cuprins:

РАВЪ ВЪЖЮ БАРБѦ (7) ВЕЛИКІН ЛОГОФЕТЪ СГРОВАХІНСКІЕ ЗЕМЛИ КТИТОРЪ МО-
НАСТІРА СЕГО.

(1) Brockhaus, *l. c.*, p. 190.

(2) Hurmuzaki, XIV, p. 44, no. CVII.

(3) Jablonowski, *Sprawy wołoskie*, pp. 132-3; notiță în *Studii și doc.*, III, p. LXXX.

(4) După albumul lui Condacov, p. 201 și no. 112, Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 462. Panaghiariul (cu reproducere), *ibid.*, no. 464. Pe planșa x, legătura Evangheliei.

(5) Smyrnakis, *l. c.*, p. 607; Balș, *l. c.*

(6) Balș, *l. c.*, p. 41; Burada, *l. c.*, I², p. 78.

(7) Uspenschi are: СТАНАШ.

Adică:

Robul lui Dumnezeu Barbul, Marele Logofăt al Țerii-Românești, ctitor al acestei mănăstiri(1).

Erau acolo morminte de ctitori și se vedeà chipul lui Barbul, în genunchi.

Tot la Xenof, deasupra intrării, se cetește:

† Ὁ θεῖος οὗτος καὶ πάνσεπτος ναὸς ἱστόρηται διὰ συνδρομῆς τῶν ἐνταῦθα ἀδελφῶν, ἐξόδου δὲ τοῦ τιμιωτάτου ἀρχοντος κυρίου Κωνσταντίνου Βορνίκου καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ, Ῥάδουλα, ἐξόχως τῶν χορῶν: τοὺς γὰρ χόρους ἕτερος ζωγράφος ἱστόρησε, διὰ ἐξόδου τοῦ μακαρίτου Μιλμάνου, τοῦ καὶ νέου κτήτορος, κατὰ τὸ ρζγ' ἔτος, Ἰνδικτιῶνος γ', Σεπτεμβρίου ιδ'.

Deci:

† Această sfință și prea-venerabilă biserică s'a zugrăvit cu ajutorul fraților de acolo, și cu cheltueala prea-cinstului boier dumnealui Constantin Vornicul și a fratelui său Radu, afară de coruri, căci pe acele coruri alt zugrav le-a zugrăvit, cu cheltueala răposatului Milmanos(?), care e și ctitorul cel nou, în anul 7053 [1545], indicția a 3-a, Septemvrie 14 (2).

La altă intrare:

Οὗτος ὁ ναὸς ὁ ἅγιος καὶ περιβόητος τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ἐζωγραφίσθη καὶ ἠὐπερίσθη διὰ συνδρομῆς, κόπου τε καὶ ἐξόδου τοῦ εὐγενεστάτου ἀρχοντος τῆς κάτω Βλαχίας, κύρ Νικουμάνου, καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ, Ἄγα [= Ἄννα?], διὰ μνημόσυνον αὐτῶν καὶ ψυχικὴν σωτηρίαν, ἐτελειώθη ὁ ναὸς οὗτος Ὀκτωβρίου μηνός, ἡμέρᾳ Σαββάτῳ, ὑπὸ χειρὸς Θεοφάνους μοναχοῦ τάχα καὶ ἀγιογράφου, ἐπὶ ἔτους ρζοβ'.

Deci:

Această biserică sfântă și vestită a Sfântului Marelui Mucenic Gheorghe s'a zugrăvit și înfrumusețat cu ajutorul, munca și cheltueala prea-nobilului boier al Vlahiei de jos, dumnealui Nilkomanos (sus: Μίλμανος: Milco Manu?) și a soției lui, Aga (Ana?), pentru pomenirea lor și sufleteasca mântuire. S'a isprăvit această biserică în luna lui Octomvrie, ziua Sâmbătă, cu mâna lui Teofan călugărul și zugravul, în anul 7072 (3).

(1) Și în Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 161. Să adăugim pe Ὁξιώτη Ἀγᾶς din Pogoniana, ctitor lângă Ianina ca și la Simopetra? V. *ibid.*, no. 536.

(2) Smyrnakis, *l. c.*, p. 621.

(3) *Ibid.*, pp. 621—2.

Un Duca Vornicul și fratele său Radu ajută, în sfârșit, la 1545, să se dreagă aceeași mănăstire a Xenofului(1).

IV.

Dar în tot acest timp Moldovenii sunt acei cari se arată mai cuprinși de dorința ctitoriei la Athos. Motivul trebuie să se caute, neapărat, în opera îndeplinită aici de Ștefan cel Mare și care îndemnă la jertfe și pe urmașii lui. Dar mai este, de sigur, unul: dacă Vladislav și Mircea își îndreptară atenția spre Sfetagora, o făceau și ca rude ale Crailor, ale cnejilor, ale Despoșilor sârbești, imitatori și aceștia ai Cesarilor bizantini; în râvna lui Neagoe e, — am spus-o — și înrăurirea «despinei» ce-i stăteă alături. Petru Rareș însă, noul ziditor la Athos, eră soțul alteia din aceste «despine», fata lui Ioan Despot, Elena-Ecaterina.

Lui i se datoresc de sigur lucrările moldovenești, cari până la 1534 continuară la *Protaton*(2).

El făcù să se înnoească și zugrăvească, la 1547 (*ἀνηγέρθη ἐκ θαθρῶν καὶ ἀνιστορήθη*) întreg catoliconul dela *Dionisat*, «ars la 25 Octomvrie 1534»(3). O inscripție grecească zugrăvită — Petru făcù supraveghetor pe un Silvan și chemă pentru zugrăveală pe Zorzi din Creta — are acest cuprins:

Ἀνηγέρθη ἐκ θαθρῶν καὶ ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς οὗτος τοῦ τιμίου καὶ ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐθέντου Ἰωάννου Πέτρου Βοεβόδα πάσης Μολδοβλαχίας, ἡγουμενεύοντος κυρίου Ματθαίου ἱερομονάχου, ἐν ἔτει τῆς ς' τοῦ νε' τοῦ Ἰνδικτιῶνος ε' της.

Adică:

S'a înălțat din temelii și s'a zugrăvit această sfântă și venerată mănăstire a cinstului și slăvitului Prooroc Inainte-Mergătorul și Botezătorul Ioan cu ajutorul și cheltueala prea cucernicului Domn Io Petru Voevod a toată Moldovlahia, fiind egumen chir Matei ieromonahul în anul 7055, indicția a 5-a(4).

Faptul că s'a întrebuițat această limbă, ca și acela că nu s'a săpat însemnarea și, în sfârșit, caracterul urit al literelor, plecate și fără simetrie, arată că avem a face cu o notiță târzie(5).

(1) Gedeon, *l. c.*, p. 190; Buradă, *l. c.*

(2) Smyrnakis, *l. c.*, p. 698.

(3) Brockhaus, *l. c.*, p. 284; Millet Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 458.

(4) *Bulletin de correspondance hellénique*, 1905, pl. II, no. 2.

(5) V. Millet, *l. c.*, planșa; Brockhaus, *l. c.*, pp. 28, 284.

Mai știm că biserica fu mărită și înălțată, adăugându-se «spre intrare partea de Ost a mănăstirii».

Mănăstirea are dela Petru un epitaf cu această inscripție, reprodușă la Condacov:

† Благочестїи и христолюбиви Іоан[н]ъ Петръ Воевода, бжїио мастїио геднѣ въсеси мо[л]довлахнскон земли шже благопроизволнхъ глдовоу нашнмъ блгнмъ произволнвемъ и сзтворнхъ и скраснхъ ски лерѣ въ имѣ глѣ вѣ и спаса нашего ІУ ХД и дадохъ его въ молвь гспдствамъ въ новосззданное нашии монастырии нже въ стѣн горѣ адосѣн глєми Дионесїае, ндеже храм стго прор[о]ка Пртча и крстнтелѣ Івана за здравїе и въ за дше гспдтва ми и родїтели гспдства ми и гспждн гспдства ми Елена и чадо гспдства ми Илїаш и Стефанъ и Костантннъ Воевода и дщєра гспдства ми Кнѣжна и Роѣанда, и сзвршнє в лто 753, гє. 15'.

Adică:

Binecredinciosul și de Hristos iubitorul Io Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn a toată țara Moldovei, am binevoit Domnia Mea cu buna mea voință și am făcut și am înfrumusețat acest aier întru numele Domnului Dumnezeu și Mântuitorului Nostru Isus Hristos și l-am dat la ruga Domniei Mele în mănăstirea noastră de curând clădită la Sfântul Munte Atos, anume Dionisatul, unde este hramul Sfântului Prooroc Înainte Mergătorului și Botezătorului Ioan, pentru sănătatea sa și pentru sufletele Domniei Mele și ale părinților Domniei Mele și ale Doamnei Domniei Mele Elena și ale fiilor Domniei Mele Iliăș și Ștefan și Constantin Voevod și fiicelor Domniei Mele Cneajna și Roxanda, și s'a săvârșit în anul 7053, Ianuarie 16 (1).

Va fi dat o zestre întreagă de odăjdii, căci mai avem și patrahirul, reproduș de Condacov (p. 254).

сы патрахїи сзтвори Пр. Вод и подрѣж. его [Елена].

Adică:

Acest patrahir l-a făcut Petru Voevod și soția lui [Elena] (2).

Legenda pune în legătură pe «Petru Vodă al Moldovei» și cu mănăstirea *Karakallu*: el ar fi trimes aici pe Marele Spătar Petru, cu care nefiind mulțumit, eră să-l taie; apoi Domnul ca și sluga sa se făcură călugări în aceleași chilii, pe aceeaș treaptă (3). S'ar crede că e vorba poate de Petru Vodă Paisie, de Radu Munteanul,

(1) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 484 și pl. IX.

(2) *Ibid.*, no. 485.

(3) Burada, *l. c.* Cf. povestirea raportată în *Proschinetariul* lui Ioan Comnenul.

care, după ultima lui mazilie și trimetere în Egipt, dispare. Zugrăveala din Karakallu e din 1548, pe când a Cutlumuzului din 1540, a Xenofului din 1545, a Zografului din 1546 (1). La 1545 își isprăviă însă Radu Paisie, pe care călugării îl numără între ctitori, rostul domnesc. Dar ne oprește pictura dela catolicon, care înfățișează doi «călugări» fiind în mână biserica și deasupra lor inscripția:

Οἱ νέοι κτίτορες τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης. Πέτρος καὶ Παχώμιος (2).

Adică:

Ctitorii cei noi ai acestei sfinte mânăstiri Petru și Pahomie.

Pahomie nu poate fi însă decât Lăpușneanu, călugărit, ginerele și urmașul în ctitorie al lui Rareș.

Dăm și inscripția, de sigur rău cetită, dela *Arsenal*, care ne privește numai prin mențiunea lui «Io Petru Voevod» în calitate de ctitor:

Γερμανὸς καθηγούμενος.—Ἰωάννης Πέτρος Βοεβόδας, Ἰωάσαφ μοναχός, κτήτορες, Συρόπουλος Διονύσιος Χ'. καὶ πρωτομαστόρης, ἔτος ςζμδ' ἐτελιόθη ὁ πύργος καὶ ὁ μπαρμπακᾶς. Ν. Ζ. (sic) (3).

Din actele turcești ale mânăstirii Smyrnakis adaoge (p. 575) și această permisiune împărătească, din 1535, către un Ioan:

Παρουσιασθέντος με ἐπιστολὴν ἐκ μέρους τῶν Βοεβόδων τῆς Μολδοβλαχίας τοῦ Βέη Ἰωάννου, δι' ἧς οὔτοι ἐξαιτοῦνται νὰ δοθῆ ἄδεια πρὸς ἀνακαινίσιν τῆς μονῆς Καρακάλλου κατὰ τὰ ἀρχαῖα προνόμια, διατάττω χάριτι τῶν προνομίων καὶ αὐτοῖς τοῖς Βοεβόδαις μου, ἐπειδὴ τὸ ῥηθὲν μοναστήριον χρήζει ἀνακαινίσεως, κατὰ τὰ ζητούμενα τῶν Βοεβοδῶν Μολδοβλάχων, κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας, ἵν' ἀνακαινισθῆ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων κτηρίων. Καί, ἐάν τις ἐμποδίσῃ αὐτούς, ὁ τοιοῦτος νὰ ἐμποδίζηται καὶ ἀποδιώκηται μακράν. Ἐάν δὲ πράξωσί τι παρὰ κανόνας καὶ ἐξέλθωσι τῶν καταθέσεών των, τότε νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ καὶ νὰ μὴ τοὺς ἀφήσῃ νὰ θεμελιώσωσι καὶ κτίσωσι τι ἐπὶ νέων θεμελίων. Ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ τὰ μέσα τοῦ μηνὸς ῤέπι-ουλ-ἄχῆρ τοῦ 943.

(Infățișându-se cu scrisoare din partea Voevozilor Moldovlahiei beiful (!) Ioan, prin care ei cer să se dea voie pentru înnoirea mâ-

(1) Millet, *l. c.*, p. 74, nota 5.

(2) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 311.

(3) *Ibid.*, no. 332.

năstirii Karakallu după vechile pronomii, hotărâsc de hatârul pronomiilor și lor, Voevozilor mei, ca, deoarece acea mănăstire are nevoie de înnoire, după cererile Voevozilor Moldovlahilor, după sfintele canoane, ca să se înnoască pe vechile temelii. Și, dacă-i va împiedecă vreunul pe dânșii, acela să fie împiedecat el și gonit departe. Iar de vor face ceva împotriva canoanelor și vor ieși din orânduelile lor, atunci să-i oprești și să nu-i lași să întemeieze și să clădească vreun lucru pe temelii nouă. S'a scris în Constanti-nopol, pe la jumătatea lunii Rebi-ul-ahîr 943.)

Conform cu această îngăduință, reprezentantul Sultanului îngădui și la 1548 lucrul la noua clădire (1).

Pe atunci Athosul eră într'o nouă epocă de prosperitate. La 1556—7, *Castamonitul* e refăcut, și la *Vatoped* se introduce vieața mai bună de chinovie, «obștejitia» (2).

Soț al Ruxandei, fiica lui Petru Rareș și a Elenei principesă din Serbia, cruntul, dar și atât de evlaviosul Alexandru Lăpușeanu, întemeietor la Slatina, înnoitor la Bistrița și Rădăuți, își îndreaptă luarea aminte asupra mai multor mănăstiri athonice în acelaș timp. Zugrăveala dela *Xeropotam* i se datorește lui (3).

Vatopedul e numit în actul de danie al lui: «a noastră veche ctitorie», și el îi dădù, pe lângă «o cupă mare de argint cu solzi, poleită, ce am băut însuș Domnia Mea dintr'însa», și merticul anual de 300 de «galbeni roși», «o chervăsărie ce easte în Solun (Salonic), ce acea chervăsărie Domnia Mea am cumpărat-o dela un cadiu turc, anume Blacie dela Selun, drept 65 aspri turcești», în schimb pentru moaștele aduse de acolo (capul lui Grigorie Bogoslovul, fălcile lui Zlataust, degetul Sf. Ana), de eclesiarhul Maxim și proigumenul Sofronie, cu o solie de frați de acolo, pentru Slatina, noua sa mănăstire (4).

La 1553 el făceă daruri la mănăstirea *Gregorîu*, după Ștefăniță (1520) (5).

(1) *Ibid.*, p. 577. Pentru ctitoria lui Radu Paisie, *ibid.* p. 578.

(2) Gedeon, *l. c.*, p. 167, nota 183.

(3) Millet, *l. c.*, p. 74, nota 5, după un manuscris din Athos. Cf. Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, la no. 541.

(4) *Uricariul*, XIV, pp. 107—11.—Aduș la vol. XIV din colecția Hurmuzaki.

(5) Actele le-a văzut Barschii. V. Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 511.

Tot el fu acela care dăruî icoane moldovenești la *Dionisiu*. Una din ele, păstrată, are această inscripție:

ГѢ ИКООНА [alt rând: СВѢТАГО И СЛАВНАГО ПРОВОКА ПРѢДТЕЧА И КРѢСТИТЕЛѢ ІУАННА] СВРАШИ ГЕДНЬ АЛЕΞΑΝΔΡЬ ВООВОДА И ГЖА ЕГО РОΞΑΝΚΑ ЗА ЗДРАВІЕ ВЪЗЛЮБЛЕННАГО НМѢ СНА КОСТАΝΤΙΝА И ДАДЕ ЕГО ОСАДЖИТИ СТОМѢ ΜΟΝ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΡΤΥΗ, В ΑΤΟ ΡΟΒ, ΑΒ. Α.

Adică:

Această icoană [a sfântului și slăvitului Prooroc Înainte-Mergătorului și Botezătorului Ioan] a împodobit-o Domnul Alexandru Voevod și Doamna lui Ruxanda pentru sănătatea prea iubitului lor fiu Constantin, și au dat-o să se facă slujba Sfântului Ioan Înainte-Mergătorul în anul 7072, August 30 (1).

Dar lucrarea sa cea mai însemnată de aici e înnoirea *Dochiariului*.

O inscripție păstrată, din 1567, are, deasupra chipurilor ctitoricești, acest cuprins:

Ἐν Χριστῷ τῷ Θεοῦ εὐσεβῆς καὶ πιστὸς ἀφέντης πάσης Μολδοβλαχίας Ἰωάννης Ἀλεξάνδρου Βοεβόδας καὶ κτήτωρ τῆς μονῆς ταύτης, Ἰωάννης Μπογδάν κτήτωρ, εὐσεβεστάτη κυρία Ροξάνδα.

Adică:

Intru Hristos Dumnezeu evlaviosul și credinciosul Domn a toată Moldova Io Alexandru Voevod și ctitor al mănăstirii acesteia. Io Bogdan, ctitor. Prea evlavioasa Doamnă Ruxanda.

Iar cea de căpetenie sună așa:

Οὗτος ὁ θεῖος καὶ περίβλητος ναὸς τῆς θείας τε καὶ ἱερᾶς μονῆς τῶν πανμεγίστων ταξιαρχῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ τῆς ἐπονομαζομένης Δοχειαρίου ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνεστολίσθη διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐθέντου κυρίου Ἰωάννου Ἀλεξάνδρου Βοεβόδα πάσης Μολδοβλαχίας, ἡγεμονεύοντος κυροῦ Θεοφίλου, ἔτους ρζοςϞϞ, μηνὶ Δεκ. η' (2).

Adică:

Această sfântă și vestită biserică a dumnezeesții și sfintei mănăstiri a prea marilor Voevozi Mihail și Gavriil, zisă a Dochiariului, s'a ridicat din temelie și s'a înfrumusețat cu ajutorul și cheltueala

(1) *Ibid.*, no. 479.

(2) *Burada*, l. c., p. 403; *Brockhaus*, l. c., p. 286.

prea cucernicului Domn domnul Io Alexandru Voevod a toată Moldova, fiind egumen chir Teofil, în anul 7076, luna lui Decembrie în 8.

Popa Gheorghe din Adrianopol și ieromonahul Gherman fuseseră îngrijitorii (1). Zugrăveala, păstrată, e una din podoabele Sfântului Munte.

Și aici boierii urmară exemplul stăpânilor lor. Chiliile dela *Pantokrator* înfățișează încă, în fata bisericii, pe o placă de marmură, mențiunea că apa a fost adusă la această mănăstire de boierul Gavriil Troțușanu, Marele Logofăt, în 1536-7, — acel Gavriilaș Logofătul, care, trădând pe Rareș, peste un an, fu apoi tăiat, la începutul anului 1541, de acesta (2):

Ιc. Χc. ν[ι]κ[α]. † Ἐξοδος καὶ συνδρομὴ τοῦ ὕδατος τούτου καὶ ἀνάκτησις τοῦ ἐντιμοτάτου ἀρχοντος κυροῦ Γαβριήλ Τωτρουσιάνου καὶ Μεγάλου Λογοθέτου τῆς Μολδοβλαχί[ας], ἔτους ςζμε'οο.

Adică:

Isus Hristos învinge. † Cheltueala și ajutorul apei acesteia și dobândirea, ale prea cinstitului boier, dumnealui Gavriil Troțușanul și Marele Logofăt al Moldovlahiei, în anul 7045 (3).

Un singur alt stăpânitor se gândia pe acest timp la Athos, Leon, «βασιλεύς» al Cachetiei iberiene, care, cu fiul său Alexandru, refăcù, la 1540—2, mănăstirea Philotheu(4), unde se văd chipurile lor în brocard de aur și încununate.

Lăpușneanu murise, luând în ultimele zile shima călugărului Pahomie, dar Ruxanda urmă legăturile ei pioase cu Athosul. În 1568—9 ea hotărâ monahilor dela Dochiariu să facă slujbă mare de Sf. Nicolae pentru cei morți și vii din neamul ei (5). Zidise trapezăria și bolnița dela *Dionisat* (6), și în 1569—70 Ruxanda plăti datoriile călugărilor de acolo. Sultanul Selim trimesese pe Mustafă Celebi ca să reclame birul Sfetagoreților și, în lipsă de plată, să le vândă. Văduva Lăpușneanului dădù nu mai puțin de 35.000 de

(1) Gedeon, *l. c.*, p. 186.

(2) V. și Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 348, no. VII.

(3) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 118. Smyrnakis, *l. c.*, p. 533 amestecă și pe «Barbul» și dădeà o lectură cu totul stricată.

(4) Millet, Pargoire și Petit, *l. c.*, n-le 304—5.

(5) Hurmuzaki, XIV, p. 46, no. CXII.

(6) Ioan Comnenul, *l. c.*; Gedeon, *l. c.*, p. 181.

aspri ca să răscumpere de această rușine și mănăstirea Karakallu(1). Și lucrurile înstrăinate ale Dochiariului fură scoase, prin jertfa ei de bani, dela Turci (2).

În acest timp Domnii munteni se mulțumiau cu mai puțin. După Petru, fiul lui Mircea, Alexandru închină la *Simopetra* satele Scurtești și Dragomirești (3), și dădea ceva bani la Xenof(4). Fiul său Mihnea întări dania celor două moșii (5) înainte de a face alte sacrificii de bani, ce se vor arăta pe urmă.

Domnii din a doua jumătate a veacului al XVI-lea se arătară mai puțin darnici față de Athos, fiindcă, în stăpânirile lor mai scurte și mult mai primejdite, economii de bani nu se puteau face și condițiile lor de stăpânire chiar erau neasămănat mai grele. Dela Petru Șchiopul, urmașul în Moldova al Lăpușnenilor, după furtunoasa trecere a lui Ioan Vodă cel Cumplit, *Dionisatul* (6) căpătă doar câteva mii de aspri(7). *Lavra* primă, la 1579, aceeaș sumă (8).

Nepotul lui Petru, Mihnea, se dovedi în acest timp, ca fiu al unei evlavioase ortodoxe din Pera, mai mărinimos. Hilandarul primă dela el în 1589, când avea de lucru cu Cercel, care clădiă pentru Dumnezeu numai acasă la dânsul, nu mai puțin de 15.000 de aspri(9). La Castamunit, unul din mitoace se bucură de îngrijirea lui(10). De alminterea și alții din aceste părți se învredniciau de bunăvoința lui: mănăstirea Vlatadonului din Salonic căpătă astfel, la 1587, 2.500 de aspri, pentru pomenirea Domnului, a soției Neaga și a celui «de inemă fiu den rodul Domniei Mele, tânărul Io Radul Voevod»(11). Un alt Radu Mihnea eră să fie pentru Athos un nou mare ctitor, în vea-

(1) Hurmuzaki, XIV, pp. 46—7, no. CXV.

(2) *Ibid.*, no. CXVI. Din greșeală și la p. 49, ca no. CXX.

(3) *Ibid.*, p. 47, no. CXVI.

(4) *Ibid.*, p. 49, no. CXVIII. Cf. și *ibid.*, p. 51, no. CXXIV. Intărirea de Patriarhul Ieremia, *ibid.*, p. 89, no. CLIX.

(5) *Ibid.*, p. 53, no. CXXVIII.

(6) Lucrări ale protului Dumitru din Pesikon la trapeză în 1603; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 491.

(7) Hurmuzaki, XIX, p. 51, no. CXXV.

(8) *Ibid.*, p. 59, no. CXXXIII.

(9) *Ibid.*, p. 86, no. CXLIX.

(10) Venelin, *l. c.*, p. 229.

(11) Hurmuzaki, XI, p. 901.

cul a cărui deschidere se apropiă. Mihaiu Viteazul face, la începutul Domniei sale, un dar de bani la Xenof(1), pe care n'o uită nici Simion Movilă, nici Radu Șerban, care-i dă din nou moșiile «Rațca» și Siliștea (1607)(2).

De alminterea, un timp Athosul, înfloritor, n'avea nevoie de neconținute eleimosine. Episcopi de aproape sau de departe îi purtau grija mai mult decât înainte. Ieremia din Sofia, Patriarh de Constantinopol, reface la 1542 Stravonichita(3). La 1546 Macarie Mitropolit de Salonic își alege la Vatoped locul de îngropare(4). Dela 1565, Lavra își are și biblioteca(5). Ajungând egumen aici, un Paisie de Rusciuc face la 1578 paraclisul celor Patruzeci de Mucenici(6).

Intre ctitorii străini, legenda pune, pentru Xeropotam, cu numele și după exemplul căruia Nistor Ureche întemeie în Moldova mănăstirea sa, care se chiamă, numai după aceea, în traducere: Secul(7), și pe Sultanul Selim, care, cum am văzut, scosese prin capugiul său tot Muntele Sfânt în vânzare(8). Legenda din Athos vorbește încă de ctitoria Lăpușneanului celui nou, Alexandru al Țerii-Românești, ctitor și la Sinai(9). Rușii apar la rândul lor — cam târziu, căci înainte de aceasta avem doar crucea Țarinei Anastasia — pentru a îngriji de mănăstirile unde astăzi au mai mulți dintre ai lor decât vechii stăpâni, Grecii (3.500 față de 3.300). Încă din 1568 și 1588, se îngăduie călugărilor dela Chilandariu și Vatoped să cerșească la Moscova, și ei își încep călătoriile la Curtea Țarului în 1592(10). Pentru refacearea Pantelimonului, pustiu în 1574, Vasile Ivanovici adause priinosul lui(11).

(1) *Ibid.*, XIV, p. 102, no. CLXXXIV.

(2) *Ibid.*, p. 111, n-le CCIX, CCXI.

(3) Gedeon, *l. c.*, p. 190.

(4) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 114. Se lucrează, de doi călugări, o ușă la 1567; *ibid.*, no. 56. Cf. *ibid.*, n-le 167, 235, 316.

(5) *Ibid.*, no. 409.

(6) *Ibid.*, no. 369.

(7) «Sfânta mănăstire ce să chiamă Cseropotam, hramul Sfântului și slăvitului Proroc și Innainte-Mergătorului Botezătorul lui Hristos Ioan și cinstita lui Tăere»; Arhivele Statului, *Neamț*, IV, 300. La 1604 «Xeropotamul»; *ibid.*, no. 1257. La 1605, «Cseropotamo, carele se zice Săcului»; *ibid.*, IV, no. 301. Numai Secul în actul dela Ștefan Tomșa, 1612; *ibid.*, III, no. 7.—Cf. și *Arch. istorică*, I, pp. 46—7 (1599: Xeropotamul).

(8) *Ibid.*, *l. c.*, p. 118.

(9) Gedeon, *l. c.*, p. 184.

(10) *Ibid.*, pp. 168, 180.

(11) *Ibid.*, p. 193.

Nenorociri interveniră însă în curând pentru a chema iarăș compătimire și ajutor în folosul acestor mai apropiate Locuri Sfinte. La 11 Decembrie 1580 ardea Simopetra, pustie apoi și ea câtva timp(1). Când Patriarhul Ieremia al II-lea străbătă țerile noastre pentru a merge la Moscova, unde era să creeze un nou Patriarh, îl întovărășia și Evghenie, egumenul acestei mănăstiri, și la data întorsului, în 1591, mănăstirea dela București din deal, deasupra Dâmboviței, a Sfântului Nicolae, căruia înnoitorul, Mihaiu Viteazul, era să-i dea în curând numele de Mihaiu-Vodă, îi era închinată: se luau atunci măsuri pentru strămutarea ei într'un loc mai sănătos și mai sigur. Ca Domn, Mihaiu întări închinarea la 1599(2). Epoca închinărilor începuse(3). Ana Golea dăduse Vatopedului acea mănăstire, din lași, a Adormirii, care, purtând numele întâiului ctitor, Ioan Golea, se păstrează încă în forma refăcută de Vasile Lupu și Grigore Mateiu Ghica(4). Zografului îi închinase întâiu Petru Rareș, («bătrânul Petru Voevodu») pe urmă și Aron, apoi Ieremia Movilă, mănăstirea Sf. Nicolae din Scaunul Moldovei (5). Doamna Elisaveta a dat la Cutlumuz o Evanghelie, cu inscripția următoare (6):

Ἐτους ᾿ζριγ', ε' μηνῆ Ἰουνίου, ἐτοῦτο τῷ τετραδάνγγελον ἦγε τῆς μονῆς τοῦ Σωτῆρος, τοῦ ἐπιλεγομένου Κουτλουμοῦσι, καὶ τὸ ἐκόσμησεν ἡ πολυχρονημένη ἡ Τόμνα Ἐλησάβητ τοῦ πολυχρονημένου ἐκλαμπροτάτου καὶ εὐσεβεστάτου Αὐθέντος πάσης Μολδοβλαχίας, κῆρου Ἰωάννου Ἱερεμίας Βοεβόνδα.

Adică :

La anul 7113, în luna Iunie, această Evanghelie e a mănăstirii Mântuitorului, zisă Cutlumuz, și a înfrumusețat-o răposata Doamna Elisaveta, a răposatului prea luminatului și prea cucernicului Domn a toată Moldovlahia, Domnul Io Ieremia Voevod.

Lucrând la Dochiariu pentru Ruxanda Lăpușneanu, Mitropolitul Teofan, cărturarul de slovenie, rămase aici, și la 1597-8 aceeaș

(1) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 522; Gedeon, *l. c.*, p. 188.

(2) Hurmuzaki, XIV, pp 90—3, no. CLXIII; p. 109, no. CCV. Cf. și *ibid.*, p. 192 și urm. no. CCXIV. La 1613 se sfințește noul catolicon; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 523.

(3) V. și a Bucovățului, de Banul Stipan și fiul Părvu, pe la 1570, la Sf. Varlaam; *Studii și doc.*, V, p. 142. A Stelei din București, sub Mihnea, către Ivir, Arh. Statului, *Radu-Vodă*, pachetul XXIII. Danii pentru Ivir (1605—72', *ibid.*, XXVII—VIII.

(4) Hurmuzaki, XIV, p. 111, no. CCX.

(5) Arhivele Statului, *Aron-Vodă*, I, no. 22; regist în Hurmuzaki, XI, p. 908; v. și registul în Hurmuzaki, XIV, p. 108, no. CCI: dar de bani al lui Ieremia.

(6) *Studii și doc.*, XXII, p. 87.

Doamnă Elisaveta, care-i eră rudă, îi puneà piatra de pomenire pe mormânt (1).

Lavra suferise de pe urma puternicului cutremur din 1585, care-i strică turla bisericii, bolta spitalului și crăpă trapeza (2). Ieremia Movilă îi dădù un privilegiu solemn (3).

Ivirul însuș se găsià în stare de tot rea. Pe la 1590 deci Stelea Spătarul, ctitorul bisericii cu acest nume din București, i-o închinà cu toate veniturile, și «Iviriți», ca Grigorie din 1632, se așezau într'insa (4). Se cerù ajutor din Georgia, de unde, la 1600, venià frumosul aier lucrat «cu mâna și osteneala» Thamarei, călugărită ca maica Sofia (5). Stăpânitorul de acolo, Alexandru, în fața amenințării că altfel se va închide biserica, trimeteà sume însemnate, 12.000 de galbeni; până în 1602 se acoperià toată datoria de 36.500 de lei (6), și la 1604 egumenul se întorceà din nou din Iberia (7). La 1613 un vâl eră trimes de Ivireana Zenobia (8).

Aceste danii nu excludeau însă nevoia de puternic sprijin. După căderea și turcirea lui Mihnea, ajuns beiu pe marginile Dunării împărătești, pe unde-și cărà noua familie musulmană, se simți nevoia ca fiul Radu, ca să poată domni, să capete altă creștere și aiurea. «Deci Mihnia-Vodă», scrie Constantin Căpitanul, «plinind în Domnia de a doao cinci ani, l-au mazălit Turcii, și, ducându-l la Țarigrad, s'au turcit, și el, și un copil al lui mai mare». —Radu Vodă cel legiuit, al Neagăi, murise însă—, «iar un copil mai mic, anume Radul (care mai pre urmă și Domn au fost), l-au ascuns mumă-sa» — «jupâneasa» Vișa, care-și ziceà «Doamnă» — «și l-au trimis la Svetagora, la mănăstirea Iverilor, și de acolo călugării l-au trimis la Vineția, și au învățat carte grecească și letinească» (9). Și aiurea: «Deci, viind Domn și vrând să facă mulțămită mănăstirii Iverului (de vreme ce în Domnia de n'tăi n'au putut, având trebi de oști), au făcut mănăstirea Sfintei Troiță, den jos de Bucu-

(1) Hurmuzaki, XIV, p. 107, no. cxcviii.

(2) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 388.

(3) Condica lui Constantin Mavrocordat, în Bibl. Ac. Rom., fol. 490 (Apendicele la acest studiu). Cf. *Studii și doc.*, VI, p. 413, no. 1592; Hurmuzaki, XIV, p. 108, no. cxcix.

(4) *Studii și doc.*, XI, pp. 100—1, no. 13. Tot așa și la Bolintin (Arh. Statului, *Radu-Vodă*, pach. X, 9).

(5) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 251.

(6) Gedeon, *l. c.*, p. 175.

(7) *Ibid.*, p. 176. Daruri de acolo, în 1617; *ibid.*, p. 177.

(8) *Ibid.*, no. 255.

(9) Ed. Iorga, p. 79.

rești, mare, intemeiată cu zidiri, cum să vade, și o au închinat la mănăstirea Iverului, la Sfetagora» (1). In grecește e și inscripția, din 7123, în care se spune cu mănăstirea e «închinată la a Ivirilor» (2).

Dar nu se mulțumî cu atîta recunoștința statornică a fostului ucenic din Athos. Știm din notițe pe cari le-a reprodus d-l M. Gedeon cum, sub egumenul Gavriil din Atena (3), se făcură stăruințe (4) pe lângă Radu pentru a urmă tradiția părintelui, căruia i se datorîa refacerea picturii catoliconului. Și azi se vād acolo chipurile lui Mihnea și lui Radu, acesta în vrîstă de copilărie încă, și ale zugravului Marcu din Ivir, cu această inscripție:

Ἦ Ἰωάννης Μήχνας. Ἦ Πάδουλ Βοϊβόδας. Ἦ ἱερότατος καθιγούμενος κύρ Γαβριήλ. Ἦ τρισόβλιος Μάρκος, ὁ Ἰθέρ καὶ ζωγράφος.

Adică: Io Mihnea Radul Voevod. Preasfințitul kategumen chir Gavriil. De trei ori fericitul Marcu Ivireanul și zugrav (5).

Lui Radu i se datorește arsenalul, turnul, trapeza, portul (1622), înzestrându-se mănăstirea cu venituri în țară (6).

Urmînd exemplul Domnului său, Nicolae Postelnicul făceă, sub acelaș egumen, la 1619, o fântână, a cărei inscripție sună așă:

Ἦδωρ τὸ παρὸν κομισθὲν ἐκ μακρόθεν

Ἦξόδοις ἀρχοῦ Σερμαζάν Ἰθέρια[ς],

Νικολάου τε Ποστελνίκου Βλαχίας,

Ἦγουμένου δὲ Γαβριήλ ἐξ Ἀθῆνα[ς]

Τῆ συνδρομῆ ἄμα τε καὶ προθυμίᾳ,

Τέρμᾳσιον εἴληφε, τοῦτᾳ δὴ κτέαρ,

Τῆ τῶν χιλίων ἐπτάνικς περιόδῳ

Δεκάτικς αὐ δέκα σὺν εἰκάδι ἔκτῃ.

Ἦγκρατοῖ με δέον τι πανέξοχον ὕμνον ὀφέλ[λω],

Μνώεω κοίρανε δμῶων ὦν διὰ ἐκῶς (sic) ἔτυχ[ε]ς (7).

(1) *Ibid.*, p. 107.

(2) *Inscripții*, I, p. 245, no. 551. Mateiu al Mirelor nu știe de petrecerea la Ivir a lui Radu (*Analele Academiei Române*, XX, p. 13). — O notiță din Athos are acest cuprins: Διὰ προσταγῆς τοῦ Αἰθέντου Ἦάνδουλα Βοεβόδα ἐπήγε [ὁ πατᾳ Παρθένιος] εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ ἔκτισε τὴν Ἀγίαν Τριάδα, διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ Αἰθέντου, καὶ ἐχάρησε καὶ χωρία καὶ κειμήλια καὶ ἄλλους τόπους, εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ αἰώνιον, ἐν ἔτει 7121, ἀπὸ δὲ Χριστοῦ μχιγ' (Gedeon, *l. c.*, p. 177).

(3) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 372.

(4) Gedeon, *l. c.*, p. 178.

(5) Urmează rânduri de cuprins religios; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 232.

(6) Τᾳ δὲ ἄλλα ἐξόδα ἐκ τῆς Βλαχίας; Gedeon, *l. c.*

(7) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 282. — O fială fără inscripție, din 1614; *ibid.*, no. 273. — O ușă din 1622 (meșterul, un călugăr, *ibid.*, no. 235).

Inscripția versificată, de o trufașă pretenție goală, nu merită a fi tradusă: dând anul, ea alipește în ctitorie numele nobilului Georgian Sermazan și al zisului Postelnic al Țerii-Românești.

După aceasta se urmă cu zidiri de arsenale și alte adause (1), —schitul Probato la 1631-5—, mănăstirea ajungând repede în fruntea comunității atonice.

VII.

În acest timp, Moldovenii nu zidiau nimic, mulțumindu-se cu închinări de metoașe la vechile ctitorii ale neamurilor trecute. Astfel mănăstirea din Vaslui a lui Ștefan cel Mare, cu hramul Sf. Gheorghe, e supusă de Miron Barnovschi mănăstirii dela Athos a acestuia, Zograful (2). Cu vremea ajunse a i se zice și ei «sfânta mănăstire ce se numește Zugrav, care este lângă târgul Vasluiului» (3). Și mănăstirea Adormirii sau Precista lângă Vasluiu căpătă aceiași stăpâni (4). *Rhossikon*, până acum trecut cu vederea, căpătă înainte de 1631 Mănăstirea Doamnei de lângă Botoșani (5). Datina darurilor la Athos eră așa de răspândită, încât Eftimia fata lui Miron Clucerul lăsa la 1612 a se da «câte un cal în toți ani la Svetagora, la Dioniseate» (6).

Vasile Lupu plăti în tot cursul Domniei sale datorii Athosului, pentru care e lăudat de fostul Patriarh constantinopolitan Atanasie Patelarie (7), care, după Antim al II-lea, îngropat (1623) la Lavra datoare la Evreii din Salonic și rămasă abia cu cinci-șase călugări (8), eră să zidească la Sfântul Munte schitul dela Vatoped, Sf. Andreiu, Ἐέστω sau Saraiul, astăzi centrul vieții rusești acolo (9). El creă le-

(1) *Ibid.*, n-le 289-90; Smyrnakis, *l. c.*, p. 417.

(2) *Studii și doc.*, VII, p. 75, no. 8.

(3) Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IV, p. 308 și urm. (12 Ianuarie 1662). Cf. actul din 7 Februarie 1662, *ibid.*, p. 16. Cf. *Studii și doc.*, XVI, p. 420.

(4) Act dela Alexandru Vodă, 2 Aprilie 1630, privitor la ea; *ibid.*, p. 13. Cf. *Studii și doc.*, XVI, pp. 158-9, n-le 8-9.

(5) *Ibid.*, V, p. 217, no. 30.

(6) *Ibid.*, p. 12, no. 56.

(7) Hurmuzaki, XIII, pp. 441-2: Πόσες δέησεις κάμνει διὰ λόγου σου

Ἐτὸ Ἅγιον Ὄρος, παρακαλῶντας ἅπαντα ἡμέρα καὶ νύκτα

Διότι μὲ καλὴν καρδίαν ἐσήκωσες εἰς τὲς παλάμες σου τὸ φορτίον

Ἐὼν μοναχῶν δίδοντας κάθε χρόνον τὰ χαράτριά τους εἰς τὰ σκληρὰ ἔθνη;

(8) Gedeon, *l. c.*, pp. 158-9 (cf. *ibid.*, p. 150); Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 341.

(9) Gedeon, *l. c.*, pp. 31-2, 168-9.

gătura Zographului cu mănăstirea dela Dobrovăț a lui Ștefan cel Mare, în care pătrunseră atunci călugării greci(1), și-i dădu moșii basarabene(2). Poate tot dela el să fie aceea dintre Vatoped și mănăstirea Precistei din Galați, care adăposti mult timp în chiliile ei pe mazilul Patelarie(3). Urme dela dânsul nu se găsesc însă pe păreții lăcașurilor Athosului(4).

Dintre Domnii munteni ai timpului, Gavril Movilă întărise de curând toate moșiile Cutlumuzului, un întreg domeniu, pentru care se ceruseră hrisoave aproape dela toți stăpânitorii ce se urmară în Țara-Românească(5). Alexandru Coconul îi adause închinarea mănăstirii Clocociovului(6).

Mateiu Basarab făcù acelaș lucru(7), apoi el dădu bani la Dionisat(8), întări mănăstirii Xenofului stăpânirea asupra schitului «Ζογράφου»(9), pe lângă cele două moșii pe cari le avea de multă vreme(10). Ioan Comnenul îi atribue zugrăveala — cred: cu meșteri din țară, dar asupra acestui punct voiu reveni în curând, într'un memoriu despre zugravii noștri — pridvorului și trapezei din catoliconul acestei mănăstiri(11). Hilandarul are dela el o icoană din 1643(12). Pe păretele din paraclisul Sfântului Mihaiu dela *Lavra* se vede chipul său, *închinând lăcașul*, al cărui ctitor este deci, și al Doamnei Elina, cu această inscripție:

Ἅγιος Μιχαὴλ ὁ Συνάδων.

[Ἰωάν]νης Ματθαίος Μπασαρά[μπα]ς Βοϊτόνδα.

Ἡ Τόμνα αὐτοῦ [κυ]ρία Ἐλένα.

(1) Hurmuzaki, XIV; Gedeon, *l. c.*, p. 185.

(2) Hurmuzaki, XIV, p. 163, no. CCXLVIII.

(3) *Studii și documente*, XV, p. 341, no. 981.—La 1638 se face un paraclis acolo; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 120.

(4) In ce privește Zographul, să nu se uite că Bulgarii au distrus toate inscripțiile grecești; Gedeon, *l. c.*, p. 62.

(5) Hurmuzaki, XIV, pp. 113—4, n-le CCXV—VI.

(6) *Ibid.*, p. 118, no. CCXIX.

(7) *Ibid.*, p. 146, no. CCLXII.

(8) *Ibid.*, p. 164, no. CCL.

(9) *Ibid.*, p. 132, no. CCXXXI. Data e, evident, greșită. V. și *ibid.*, p. 133, n-le CCXXXVI—VII; p. 163, no. CCXLVII; p. 164, no. CCL.

(10) *Ibid.*, p. 133, no. CCXXXV.

(11) V. și Brockhaus, *l. c.*, p. 281, nota 1. — Simopetra fusese zugrăvită încă din 1633 (Millet, *Bulletin*, *l. c.*, p. 74, nota 5.—La Pantokrator se lucră în 1640; *ibid.*, p. 169.

(12) Smyrnakis, *l. c.*, p. 490.

Adică:

Sfântul Mihail din Sinai.
Io Mateiu Basarab Voevod.
Doamna lui, doamna Elena (1).

Inscripția cea mare zice așa:

Ἀγγελέρθη καὶ ἀνεκαινίσθη ἐκ βάθρων γῆς ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς οὗτος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μιχαὴλ Συνάδων τοῦ ὁμολογητοῦ παρὰ τοῦ ἐκλαμπρωτάτου Αὐθεντὸς Ἰωάννου Μπαταῖη Βοεβόδα πάσης Οὐγκροβλαχίας καὶ διὰ συνδρομῆς καὶ προμηθείας τοῦ πανωσιωτάτου προηγουμένου παπᾶ κὺρ Ἰωσήφ κατὰ τὸ ἐπτακισχιλιοστῶ καὶ ἑκατοστῶ πεντικοστῶ πρώτο ἔτος, μετὰ δὲ παραδρομῆν ἑνιαυτῶν δέκα ἡγουμενεύοντος τοῦ πανοσιωτάτου παπᾶ κὺρ Ἰωάσαφ [=Ἰωσήφ]: ἔγινε δὲ πάλιν ἡ ἐξοδος τῆς ἱστορίας καὶ τὰ πάντα παρὰ τοῦ ἀνωθεν οἰρημένου Αὐθεντὸς καὶ κτήτορος καὶ ἡ συνεργία καὶ συνδρομῆ παρὰ τοῦ ῥηθέντος προηγουμένου παπᾶ κὺρ Ἰωσήφ: ἐτελήθη δὲ ἡ παροῦσα τεινὺν ἱστορία μηνὶ Ἡουλίῳ ἰδ', διὰ χυρὸς Μαρίνου καὶ Ἀναστασίου ἐκ πόλεως Ἀναύπλι.

Adică:

S'a ridicat și s'a înnoit din temelie, din pământ, dumnezeescul și prea venerabilul lăcașul acesta al celui întru sfinți părintelui nostru Mihail zis de Sinai de către prea-luminatul Domn Io Mateiu Voevod a toată Ungrovlahia și cu ajutorul și supravegherea prea-cuviosului proigumen părintele chir Iosif în anul șapte mii o sută cinzeci și unu, și, după trecere de ani zece ai egumeniei prea cuviosului părinte chir Iosif, a fost iarăș cheltueala zugrăvelii, și toate dela acel Domn și ctitor, și ajutorul și sprijinul dela acel proigumen popa chir Iosif. Și s'a isprăvit deci această zugrăveală în luna lui Iulie în 12, cu mâna lui Marin și lui Anastasie din orașul Nauplia (2).

În catolicon chiar, dela el a rămas un chivot de argint, cu această inscripție:

† Τὸ παρὸν κιβώτιον ὑπάρχει τῆς σεβασμίας καὶ βασιλικῆς Μεγάλης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ ἐν ἔτει κζρνβ', ἀφιερωθὲν ὑπὸ τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐθέντου Ἰωάννου Ματθαίου καὶ Βοεβοδόμνας Ἐλένης.

Τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ ἔνε[στι].

Deci:

† Chivotul de față e al veneratei și împărăteștii Lavrei celei Mari

(1) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 385.

(2) *Ibid.*, no. 383.

a Sfântului Atanasie din Athos, în anul 7152, afierosit de prea-cucernicul Domn Io Mateiu și de Voevodoamna (*sic*) Elena.

E din Athos (1).

Să amintim și pe un dăruitor gălățean (Γαλατζίανός) dela Vatoped, din acelaș an 1644 (2).

Doamna Bălașa a lui Constantin Basarab închină fundația sa, Jitianul, «Balta-Verde» lângă Craiova, la Sf. Pavel (3). Mihnea al III-lea trimete la Xenof 10.000 de aspri (4), și Grigorie I-iu Ghica dădeă la 20 Maiu 1664 un privilegiu la «toată Sfetagora, la 20 de sfinte mănăstiri ce sânt în jurul Sfântului Munte Atonului» (5), pe când în Moldova se închină de Păun Vameșul la Xeropotam, care aveă și Dancul și Copoul, mănăstioara sa dela Clatia (6), iar Alexandru Ramandi ctitoria sa la Dochiariu (7). Pe vremea lui Ștefan Vodă Petriceicu Mănăstirea Doamnei de lângă Botoșani eră, de mult, cum s'a mai spus, în atârnarea de «Ruși», Rhossikon (8).

VIII.

Atunci o nouă eră de prosperitate începe la Sfântul Munte. Ajutoarele nu vin nici acuma prea mult din Moscova. Țarii dădeau doar voie de cerșit în țara lor: în 1626, călugărilor dela Pantelemon, pe care Rusia refuză s'o refacă, în 1641 celor dela Filoteiu, în 1655 celor dela Esfigmen, în 1658 celor dela Lavră (9). Dela Ivir veni la Moscova arhimandritul Dionisie, care scrie acolo cunoscuta «Istorie pentru începutul Rușilor»; un alt Atonit, Timoteiu, lucră la școala grecească din Moscova (10). Hagiul Suhanov duse în țara sa 700 de manuscrise luate, pe o cale sau pe alta, dela Athos (11).

(1) *Ibid.*, no. 355.

(2) *Ibid.*, no. 128.

(3) *Studii și documente*, V, p. 142, no. 79.

(4) Gedeon, *l. c.*, p. 191; Hurmuzaki, XIV, la această dată.

(5) Bibl. Ac. Rom., pec. 171; *Apendice*.

(6) *Studii și documente*, VI, p. 59 și urm., no. 21.

(7) *Ibid.*, XI, p. 259, no. 8.

(8) *Ibid.*; *Uricariul*, VI, p. 352; VIII, pp. 235—40; Hurmuzaki, XIX, p. 211, no. CCXCVI.

(9) Gedeon, *l. c.*, pp. 161, 187—8, 192—3, 195.— Pentru Dionisat, *ibid.*, p. 181.

(10) Papadopulos Kerameus, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλ.*, I, p. 446 (30); Ghedeon, *l. c.*, pp. 214—5.

(11) *Ibid.*, p. 341.— Pentru relațiile artistice ale Moscoviei cu Sfântul Munte, Brockhaus, *l. c.*, p. 256.

Dar mănăstirea Rușilor rămâneă cu totul goală la sfârșitul veacului al XVII-lea (1), și călugării nu căpătaseră nimic dela bogatul Impărat de departe, care, cu scopuri politice de cotropire, eră să pretindă în curând tutela întregii ortodoxii, decât bolnița din 1654 dela Vatoped (2) și închinarea către Ivir a bisericii Sf. Nicolae din Moscova (3). Să se compare numai cu bogata revărsare de milă care, din partea Românilor, acoperiă, de veacuri, cu binefacerile ei toate mănăstirile atonice!

Dar tot mai mult se întăriă legătura cu Patriarhia constantinopolitană. Patriarhul Dionisie Vardalis, așezat dela 1665 aicea, face să se lucreze la Ivir (1673); el adauge un turn la Lavră pe lângă al înaintașului său Antim; prin jertfa lui se plătesc nouăle datorii către Evreii din Salonic (4). În curând Athosul eră să dea pe Patriarhul Calinic al II-lea (5).

Dar o nouă undă de evlavioase daruri veniră dela noi. De sigur de prin 1679 trebuie să fie icoana dela Vatoped, datată greșit 1749 (αψμθ'), a lui Varlaam Mitropolitul Ungrovlahiei —, căci unul singur a fost cu acest nume:

Παντάνασσα, μητηρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, πρόσδεξαι τὴν δέησιν τοῦ δούλου σου, τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας, ἀρχιεπισκόπου Βαρλαάμ, ἐν ἔτει...

Deci :

A toate stăpână, maică a lui Hristos Dumnezeuul nostru, primește rugăciunea robului tău, a preasfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei, arhiepiscopul Varlaam, în anul ... (6).

Dela bogatul Duca Vodă, care dăruia în altă parte, avem numai paterița dela Xeropotam, care poartă pe chihlimbarul său inscripția:

(1) *Acta Rossici monasterii*, p. 134, no. 14. — Și Esfigmenul se închide (Gedeon, *l. c.*, p. 148), apoi Panteleimonul (*ibid.*, p. 193).

(2) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 127.

(3) Gedeon, *l. c.*, pp. 171—2.

(4) *Ibid.*, pp. 150, 159, 164, 178. — Un patrahir dela el (1672), Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 252. La 1672 se face de egumen arsenalul dela Vatoped; *ibid.*, no. 140. La 1678, paraclisul, de Mitropolitul Laodiceii, *ibid.*, no. 91. — Patriarhul de Ipec aduce apă la Hilandar; Smyrnakis, *l. c.*, p. 492. — Un Sărb din Becicherec zugrăvește Acaftistul Sf. Pavel; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 427.

(5) Gedeon, *l. c.*, p. 199. — La 1600 fuseseră peste 5.000 de călugări (600 din Lavra și Vatoped); *ibid.*, p. 149.

(6) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 83.

† Ἀφιέρωμα τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἐκλαμπρωτάτου ἀφέντος Ἰωάννου Δούκα Βουβόδα πάσις Μολτοβλαχίας καὶ Ὀκραίνης σὴν τῇ εὐσεβεστάτῃ καὶ ἐκλαμπροτάτῃ κυρίᾳ Δόμνῃ Ἀναστασίᾳ, Κοσταντήνῳ Βουβόδα, Ματέῦ Βουβόδα. 1685, μαΐου 15. Γεδεὼν ἀρχιερέος Καισαρίας Καπαδοκίας.

Adică:

† Dar al prea cucernicului și prea luminatului Domn Io Duca Voevod, a toată Moldovlahia și Ucraina, cu prea cucernica și prea luminata Doamnă doamna Anastasia, Constantin Voevod, Mateiu Voevod; 1685, Maiu 15.

A lui Ghedeon arhiereul Cesareii Capodociei (1).

Mai darnic decât toți se arată Șerban Cantacuzino. Biserica Maicii Domnului Portărese, a «Portaitissei» dela Ivir e făcută de Nichifor și Ștefana, cu ajutorul proigumenului Solomon, la 1680, dar la zugrăveală se adause și «prea-luminatul nostru Domn Șerban Voevod, din neamul Cantacuzino», cum spune inscripția dela 1683, reînnoită la 1853 («ἱστορίθῃ δὲ διὰ ἐξέδου καὶ ἀναλώμασι τοῦ ἐκλαμπροτάτου ἡμῶν Αἰθηντὸς πάσης Οὐγκροβλαχίας, κυρίου Σερβῶν Βοῦβόνδα, τοῦ ἐκ γένους Κατακουζινοῦ») (2). Patriarh eră atunci Dionisie, care fu îngropat la Lavră în 1696 (3); biblioteca dela Ivir (1678) i se datorește tot lui (4).

Dela Șerban călugării dela *Stavronichita* căpătară conductele de apă (5). Dar cel mai scump dar al său fu noua mănăstire a Cotrocenilor, întemeiată după normele atonice, cu călugări greci anume aduși pentru aceasta, și închinată Protatului din Karyes. Inștiințați printr'un Ivirean, veniră la București proigumenul Lavrei, Natanail, și al Ivirului, Paisie. Partenie, acel călugăr dela Ivir, «deprins cu orândueala și cu obiceiurile țerii», fu cel dintâiu egumen al mănăstirii-model (6).

Familia lui Șerban urmă cu darurile, și astfel cetim pe o cutie de moaște la Vatoped:

(1) *Ibid.*, no. 557.

(2) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 264.

(3) *Ibid.*, no. 395.

(4) După Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, IV, p. 478 n., in Gedeon, *l. c.*, p. 339.

(5) După Ioan Comnenul.

(6) *Documentele Cantacuzinilor*, p. 113 și urm. Lavra aveă gâlceavă cu Philotheu pe atunci; Ghedeon, *l. c.*, pp. 162—3. Cf. Hurmuzaki, XIX, la anii 1680 și urm.

Μαρία Δόμνα Σερβάνου Βοεβόδα Καντακουζηνού και Κωνσταντίνου Μαρία Βαλατζάνου, συνδρομή Νεοφύτου ἐκκλησιάρχου, 1709, μαρτίου 7, μνη... ου' μονής Βατοπαιδίου.

Deci:

Maria Doamna lui Șerban Voevod Cantacuzino și Maria lui Constantin Bălăceanu, cu ajutorul lui Neofit eclesiarhul, 1709, Martie 7, întru amintirea lui; a mănăstirii Vatopedul (1).

Vodă Brâncoveanu urmă acestor tradiții, deși grija lui se concentrează mai ales în hotarele țerii. Făcù daruri de bani la Pantokrator și la Sf. Mihail din Sinai, «în măgura Athosului» — fundația lui Mateiu —, în acest din urmă caz pentru a scăpa de lăcuste (2). Pe când Antioh Vodă al Moldovei închină Zographului altă zidire a lui Ștefan, Căpriana din Basarabia (3), el făcea turnul cu chiliile din aripa ieșită în afară, trapeza și paraclisul Sf. Constantin dela Sf. Pavel, despre care însă numai amintirea se păstrează că, după o inscripție dispărută, a fost făcut și zugrăvit la 1708 «cu ajutorul prea cuviosului sfânt egumen chir Luca și cu cheltueala prea luminatului Io Constantin Voevod, din neamul Basarab» (4). Dar lui îi datorim ceva și mai prețios, — acel Proschinetariu al Sf. Munte, pe care, din ordinul său, îl redactă Ioan Comnenul, Vlădică de Silistra, deși medic, pentru a fi tipărit la Snagov în 1701: îl reproducem ca adaus la aceste pagine.

IX.

Cu aceasta se mântue epoca darurilor românești.

În tot acest timp nu putem recunoaște la Athos pe călugării români. Doar aflăm la 1672 ca egumen la Ivir pe Damaschin Σκούρτου, Scurtu (5). Dar la începutul noului veac, la 1-iu Noemvrie 1712, scriă către Domn astfel, dela Stavronichita, călugărul Atanase fiul lui Pascalie Vornicul, care fusese și prin Veneția după învă-

(1) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 71. — Aici moare la 1700 Patriarhul Gherasim de Alexandria; Smyrnakis, *l. c.*, p. 443.

(2) Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 363.

(3) Gedeon, *l. c.*, p. 185; după *Uricariul*, reprodus actul de dănie în Hurmuzaki, XIX.

(4) După Antonin, în Millet, Pargoire, Petit, no. 439; cf. Gedeon, *l. c.*, p. 189. Chipul «Doamnei Maria» a pierit și el.

(5) Gedeon, *l. c.*, p. 178. V. și cei doi Σκούρτατοι, editori ai unei opere grecești, *ibid.*, p. 227.

țatură, dar, «după ce aū mersū într'aceale părți ale Veneției, poate fi cunoscându ale lumii ce sânt toate deșarte și întru nimic, aū lăsatū de o parte alte socoteli și nevoițe, ale învățaturii, și ș'aū întemeiatū totū gândulū lūi spre folosulū și mântuirea sufletulū său, îndemnându-să mai multū, pecumū să veade, den voia lūi Dumnezeū, a să înbrăca în cinul călugărescū»: Erà la «Sfântagura» dela 1-iū Maiū, «ci, neîntâmplându-să alții a porcede de aici fără numai acumū, cu părlejulū acestorū părinți, înștiințezu pre Măriia Ta că mă aflu aici la mănăstire la Stavronichita, lăudându pre Dumnezeū șā rugându pururea pāntru a Mării Sale sănătate. Sāntū, Doamne, alte mănăstiri mari și bogate, ci eū, Doamne, fiindu iubitoriū de singurătate, aici amū alesū mai bună isihie. Ci nu întru puterea mea, Doamne, fără numai întru mila lūi Dumnezeū nādājduescu ca, după blagoslovenia Mării Tale cea stāpānească, să-mi dea putere ca să-mi săvārșāscu rămāșița vieții întru această cale precum dān copilāriia mea am pohtit» (1).

Fanarioții nu erau numai prea săraci ca să poată urmā rolul înaintașilor romāni la Athos: ei erau prea mult lipsiți de însemnătate politică. Și jertfele Voevozilor localnici la Sfântul Munte, avānd fără îndoeală un sens religios, n'aveau nici unul național, ci stāteau în legătură cu o tradiție politică imperială care erā mai presus de puterile Grecilor sau grecizanților ce se strecoară dela 1709 și 1716 înainte pe Scaunele Moldovei și Țerii-Romānești.

De acuma nu vom mai întâlni decât daruri de metoașe și mai ales moșii. Astfel, la 1703, Mihaiu Vodă Racovița alipește moșia Doamna la mănăstirea Pantelimon (2), atāt de săracă pe atunci, încāt, după mărturia cunoscutului călător rus Vasile Grigorievici Varschi, a cărui descriere a Athosului a fost prefăcută *din romānește* în grecește de Iacob Peloponesianul dela Gregoriu (3), adăpostiā doar doi Ruși, doi Bulgari și câțivā Greci (4). Dela Nicolae Mavrocordat căpătā Dionisatul bani (5) — pe urma lui Ștefan Cantacuzino —, și Xeropotamul biserica ieșeană Dancu, din veacul al

(1) Arhivele Statului, *Hurez*, XXVIII, 18; XXIX 23.

(2) Gedeon, *l. c.*, p. 195.

(3) Περιγραφής εδρών εν τῇ Ῥωσσίᾳ, ἔκαμε νά μεταφρασθῆ τοῦ ἰδίου μοναστηρίου μόνον ἢ περιγραφῆ, τὸ μὲν πρῶτον εἰς ἑλαχικὴν γλῶσσαν, ὕστερον δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀπλήν διάλεκτον (Prefața la Περιγραφή τοῦ μοναστηρίου τοῦ Γρηγορίου, *ibid.*, p. 218).

(4) *Ibid.*, p. 193.

(5) Lainglois, *Le Mont Athos*, p. 94. Și fratele său Ioan face o asemenea danie; *ibid.*

XVI-lea (1), iar Esfigmenul moșia Floreștii (2). Astfel se făcù el vrednic de a i se cântà, la moarte, laudele de Iosif fostul Mitropolit de Târnova, de loc din Ianina, care, retras în schitul Sf. Ana, se ocupà cu lucrări literare (3).

În acelaș timp, prin danii ca acea din 23 Octomvrie 1735 ori din 1742, se întăriau vechile mile (untdelemn, tãmâie, vamă) și scutiri domnești care costau puțin (4). Precum Nistor Ureche întemeiasse un Xeropotam moldovenesc, un Pantelimon muntean fu ridicat de Grigore Mateiu Ghica, dela care sunt și mile pentru mănăstirea atonică, pe lângă ale lui Mavrocordat și Ioan Callimachi (5). Fiul lui Grigore, Scarlat, dă 5.000 de lei la Xeropotam chiar (1760) (6). El și cel de-al treilea Grigore Ghica se numără printre dăruitorii cu câteva pungi ai Xenofului (7). O icoană a acestuia, cu însemnarea Γρ. Β6. 1762, se vede încă la Athos (8).

Călugări athoniți străbat adeseori țerile noastre, pentru câștig, ori stau în cuprinsul lor pentru administrație. Dintre cei dintâi găsim la Sibiu în jurul Companiei grecești, tot mai românească, nu numai «efimerii», parohi, cari se aduceau totdeauna și direct dela Sf. Munte, ci și culegători de daruri din mănăstirile Vatopedul, Hilandarul și altele, în tot cursul veacului al XVIII-lea (9), și, pentru ca să ajungă acolo, ei trebuiau să bată drumurile Țerii-Românești; se opriau și pe la Brașov (10), vânzând obișnuitele iertări de păcate ori obiecte sfințite. La începutul veacului, mănăstirea din Vălenii-de-Munte, închinată Ivirului, erà înnoită de egumenul agiorit

(1) Gedeon, *l. c.*, pp. 184-5.

(2) *Ibid.*, p. 192; Langlois, *l. c.*, p. 77.

(3) Στίχοις θρηνητικῶς ἐπὶ τὴν τελευταίην Νικολάου, τοῦ μακαρίτου καὶ ἀοιδίμου Ἀδελφέντου καὶ ἡγερμένου πάσης Ὀδηγκροβλαχίας, τοῦ ἐξ Κωνσταντινουπόλεως. Ed., după Ψόγος νικοτιανῆς, de Sofocle Economu, pp. 17-9 (după Gedeon).

(4) Condiica Mavrocordat, fol. 492; *Studii și documente*, VI, p. 275, no. 508. V. și *Catalogul mss. române ale Academiei Române*, II, p. 223.

(5) Gedeon, *l. c.*, p. 195.

(6) *Ibid.*, p. 185.

(7) *Ibid.*, p. 191. — Pentru toate, v. și, la datele respective, vol. XIX, partea 2-a (sub presă), din Hurmuzaki.

(8) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 81.

(9) *Studii și documente*, XII, pp. xi, 19-20 (26), 32 (55), 52-3 (99), 67 (118).

(10) Radu Brașoveanul face a se zugrăvi în 1773 paraclisul Sf. Cruci la Xeropotam; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 550. Cf. și Iorga, *Documentele Callimachi*, II, p. 119 (egumenul dela Lavra în Moldova la 1763).

Zaharia (1). Logofeți de moșii trimeși de obștea Sfântului Munte se întâlnesc în părțile acestea muntene pe la 1750 (2). În Ianuarie 1789 o gramată patriarhală către Mitropolitul muntean, vicariu de Cesarea Capodociei, și alți locuitori ai Țerii-Românești arată că Grigore din mănăstirea Stavronichita, a Sf. Nicolae, egumen în metocul muntean al acestei mănăstiri, anume Archimandritul, afurisise, pentru că i se ocupă moșia și acareturile dela Goștile (Γοστίλες) ce le are de zestre dela alt Ioniță, Postelnicel, de un Ioniță Logofețel, pe toți cei ce ar participa la această hrăpire (3). În Moldova, la 1764—6 Grigorie arhimandritul și skeuophylax dela Sfântul Pavel stătea pe moșiile mănăstirii Todireni, a lui Teodor sau Toader Movilă (4). Esfigmeniții aveau de lucru pentru moșii cu neamul lui Gavriil Callimachi, Mitropolit de Salonic, frate al lui Ioan Vodă, care Mitropolit le rupse zapisul de stăpânire (5); familia Conachi figură între ctitorii din neam în neam (6). Acești călugări nu uitau pe cei de acasă: astfel la 1726 Neofit dela Golia face la Vatopeo o «cancelarie» (7), iar la 1737 paraclisul Sfântului Nicolae dela Ivir se datorește proigumenului Visarion din Țara-Românească (8).

Rolul de ocrotitori pe cari odată îl jucaseră Domnii noștri păreau că voesc a-l lua puternicii Greci din Constantinopol, cari începură în calitate de capuchehaiele ale Principatelor pentru a dispune apoi după plac de Scaunele din Iași și București. Astfel vestitul Stavrachi se amestecă la 1764 în cearta dintre Iviriți, Lavrioți și Vatopeo, care avu înrăurire și asupra haraciului, și, totodată, el făcù zidul dela Ivir, cu chiliile și paraclisul Sf. Gheorghe, cheltuind 10.000 de lei (9). Petrachi Zaraful, dușmanul lui Nicolae Vodă Mavrogheni și doritor ca și acesta de a domni la Dunăre, sprijină cu un mertic anual schitul Sf. Ana, precum Dimitrie Scanavi o face pentru schitul Kausokalybia (10).

(1) *Studii și documente*, XV, p. 232 (668); cf. *ibid.*, p. 235 (677).

(2) *Ibid.*, XXII, p. 366.

(3) În notele mele, cu însemnarea: «proprietatea d-lui Dobrescu».

(4) *Studii și documente*, XI, p. 61 (66), 62 (69).

(5) V. și *ibid.*, XX, p. 247. Cf. *Documentele Callimachi*, I, p. LXXXVII; II, p. 14, no. 30; pp. 28—9, no. 62; p. 52, no. 114.

(6) *Ibid.*, II, p. 43, no. 92; p. 56, no. 127.

(7) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 15.

(8) *Ibid.*, no. 259.

(9) Sathas, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, III, p. 180; Gedeon, *l. c.*, pp. 118—9; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 547.

(10) Sathas, *l. c.*, p. 189; Gedeon, *l. c.*, p. 165.

Legături culturale se păstrară însă cu această lume particulară de mii de călugări, între cari erau și atâția cărturari. Chesarie Daponte, alcătuitorul de versuri întru cinstea Fanarioșilor noștri, a fost un ucenic, un oaspete îndelungat, un dascăl al Atosului, unde a făcut și jertfe pentru iubitul său Xeropotam (1). Evghenie Bulgaris, care fu și un îndreptător de lege și școală la noi, deschise acea *Athonias*, acea Universitate a Sfântului Munte, ale cărei ruine triste se văd încă (2).

După vieța dela Athos,—într'o vreme când Mitropolitul muntean Grigorie puneă să se refacă mănăstirea, arsă în 1761, a lui Grigorie (3) și Leontie din «Chilia, în eparhia Proilavului», făcea să se zugrăvească la Karakallu (4), — se îndreptă Alexandru Vodă Ipsilanti, Domn muntean, când dădu noua și stricta organizare a mănăstirilor, prefăcute în chinovii cu administrație severă și cu tovărășie deplină a bunurilor (5). Pornind de acasă din Rusia, dela tradițiile cenobiale pe cari le reprezintă Bulgaris, Rusul Paisie Veliciovski trecu, prin Moldova, la Poiana Mărului, unde făcu practica schivniciei, pentru a merge apoi la Athos, în mănăstirea Pantokratorului,—și aici venise pentru mai deplina învățătură a cărții grecești și Macarie dela Cernica, ajuns apoi un bogat și erudit scriitor. Paisie făcu pentru el și ucenicii săi, «Sloveni» și Români, schitul St. Ilie, de unde trecu la Simopetra, pustie aproape și urmărită de furioși creditori turci. După o scurtă ședere aici, el merse în Moldova, unde, la Dragomirna, la Neamț și la Secul, el aduse vestea cea bună a harniceii și curatei *obștejirii*, prin care Biserica Moldovei a înviat, dând vieții noastre culturale epoca lui Veniamin Costachi (6). Dintre ucenicii cărturari ai lui Paisie, Gherontie și Grigorie, viitorul Mitropolit al Țerii-Românești, Chiriace Râmniceanul merseră la Sfântul Munte tot așa de mult pentru adâncirea cunoștințelor de limbă grecească veche, ca și pentru evlavie.

Athosul eră în acest timp, cu toate datoriile Turcilor și certele pentru nimicuri scolastice dela o mănăstire la alta, în aceeaș stare de înflorire ca în veacul al XV-lea, înrâurind prin arhieriei ieșiți

(1) *Ibid.*, pp. 21, 184, 216.

(2) *Uricariul*, VII, p. 47 și urm.; Gedeon, *l. c.*, pp. 19—20, 167.

(3) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 496.

(4) *Ibid.*, no. 309.

(5) *Studii și doc.*, V, p. 551 și urm.

(6) *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, II, pp. 390—1. V. și *ibid.*, pp. 342, 381 nota 3.

din sânul său vieața Bisericii întregi. Chiprian de Constantinopol muri, la 1754, în exil aicea (1), și în acelaș timp fostul călugăr dela Pantokrator Ioan ajunge Patriarh de Alexandria (2). Chiril, Patriarh bizantin, face un arsenal la Vatoped, fiind și ctitor al școlii înalte (3). Mateiu, Patriarh de Alexandria, călugăr dela Cutlumuz, plecat de acolo la jumătatea secolului al XVIII-lea, se întoarce asupra bătrânețelor (4). Zugrăveala dela Gregoriu o face Mitropolitul Casandrei, în 1778 (5).

X.

În secolul al XIX-lea două fapte se deosebesc în legăturile noastre cu Athosul (6), afară de reparații și mici daruri ale vechililor la mănăstirile din țară (7) și de clădiri de ale egumenilor din Principate la lăcașurile de baștină (8).

De o parte e opera de ctitorie pe care, singur din toți «Fanarioții», o îndeplinește Scarlat Callimachi. Smaranda Doamna cumpără Mănăstirea Doamnei și livada Costești dela Rhossikon (9), care-și păstră prăvăliile la Botoșani (10). Scarlat Vodă, întărind și milele, vechi,

(1) Smyrnakis, *l. c.*, p. 443.

(2) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 172.

(3) Gedeon, *l. c.*, p. 164; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 152. Cf. *Doc. Callimachi*, I, p. LXX. La Athos fu surgunit și Patriarhul Ioanichie (*ibid.*, pp. CXXXV II—VIII).

(4) Gedeon, *l. c.*, p. 182.

(5) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, n-le 497, 499, 500.

(6) Pentru dania moșiilor Joiani (Bacău) și Horțeni (Tecuciu) la Athos, v. *Uricariul* VI, pp. 219—20. — Pentru cei 2.000 de lei lăsați la 1822 de Constantin Balș, *ibid.*, XI, p. 353. — În Țara-Românească, darul prin testament al Balașei Bibescu; *Studii și documente*, XI, p. 235 (3).

(7) Clopotnița dela Trei Ierarhi, 1804—6; *ibid.*, XV, p. 150 (13); față de masă la Dobrovăț; *ibid.*, p. 209 (598). Reparație la Bărboiul, închinat la Vatoped; *ibid.*, pp. 142—3 (392). — Reparații în 1854 la Precista Bacăului, atârând de Esfigmenu; *ibid.*, p. 27 (60). — Cf. și Regel, *Χρυσόβουλλα και γράμματα τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει Ἁθῶν ἱερᾶς καὶ σεβασμίας μεγάλης μονῆς τοῦ Βατοπεδίου*, Petersburg 1898. — Un Ștefan Roseti trimis la Athos, ca nebun, pentru intrigi politice la 1826, *Documentele Callimachi*, I, p. 244, no. CXCIII.

(8) În 1818 chilii la Vatoped făcute de doi arhimandriți dela Golia; Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 123. — V. lucrările lui Agapie de Bărboiu, 1858; *ibid.*, no. 64. Icoană a lui Dionisie cu pomelnicul Goliei, *ibid.*, no. 94.

(9) *Studii și documente*, VI, p. 300.

(10) *Ibid.*, XX, pp. 472—3. — Vechilul Vatopedului la Sf. Gheorghe, din București, c. 1800, *ibid.*, XV, p. 270. — Cf. și *ibid.*, XI, p. 228.

ale Xenofului (1), care păstră schitul «Robais», clădește jicnița de la Vatoped, unde se cetește:

† Ὁ σιτόδοχος οὗτος ἠκοδομήθη δαπάνη μὲν φιλοτίμῳ τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Μολδοβίας Σκαρλάτου Βοεβόντα Καλλιμάχη, ἐπιμελεία δὲ καὶ προτροπῇ τοῦ πανοσιωτάτου ἀρχιμανδρίτου Ἰακώβου Βατοπαιδινοῦ τοῦ ἐκ Καρπηνισίου, ἐν ἔτει «αωκ', ἰνδικτιῶνι η'.

Adică:

† Jicnița aceasta s'a clădit cu cheltueala largă a prea-cucernicului Domn și stăpânitor a toată Moldova Scarlat Voevod Callimachi, și cu grija și îndemnul prea-cucernicului arhimandrit Iacob de Vatoped, de loc din Cărpeniș [în Macedonia], în anul 1820, indicția 8 (2).

La Rhossikon chiar, unde, pe lângă mile de-ale bunicului Ioan Teodor Voevod și ale lui Mihaiu Suțu (1793), același Callimachi și tatăl lui, Alexandru Vodă, făcuseră închinarea bisericii Sf. Nicolae din Constantinopol, cu daruri și în bani (3), a lui Scarlat însuși e ctitoria. Inscripția zice:

Οὗτος ὁ περικαλλῆς ναὸς τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ λαματικοῦ Παντελεήμονος ἀνηγέρθη ἐκ θάθρων, καθὼς καὶ ἅπανα ἡ ἱερά καὶ σεβασμία αὐτημονὴ ἐπιλεγομένη Ῥωσικὴ ὑπὸ τοῦ εὐσεβεστάτου ἡγεμόνος πάσης Μολδαβίας Σκαρλάτου Καλλιμάχη προτροπῇ τοῦ ἀειμνήστου καθηγουμένου, κτήτορος καὶ αὐτοῦ τῆς αὐτῆς μονῆς, Σάββα ἱερομονάχου τοῦ Πελοποννησίου, «αωιδ' μέχρι «αωκα'. Ἐκτοτε δ' ἐκαλλωπίσθη καὶ καλλωπίζεται ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τὸ κρεῖττον ἐπὶ τοῦ νῦν εὐκλεῶς ἡγουμενεύοντος κ. Γερασίμου ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Δράμας, ἐν ἔτει «αωνε,

Adică:

Această prea frumoasă biserică a sfântului slăvitului Marelui Mucenic și tămăduitorului Pantelimon s'a ridicat din temelii, precum și toată sfânta și venerabila mănăstire aceasta, ce se zice Rusească, de către prea cucernicul Domn a toată Moldova Scarlat Callimachi din îndemnul celui de veșnică amintire kategumen, ctitor și el al acestei mănăstiri, Sava ieromonahul Peloponesianul, dela 1812 până la 1821. Iar de atunci s'a împodobit și se împodobește și mai mult

(1) Langlois, *l. c.*, p. 78.

(2) Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 141.

(3) Langlois, *l. c.*, pp. 82-3. Constantin Ipsilanti dă sare (*ibid.*). Scarlat confirmă dania. tatălui (*ibid.*).

în felul cel mai bun de către cel de acum vestit egumen, chir Gherasim ieromonahul, cel din Drama, în anul 1853 (1).

XI.

Schitul românesc dela Athos vine din curentul pornit de Paisie, Macarie și ucenicii lor. Pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, la Prodrom erau mai mult Chioși (2), cari-și făcură biserica numai la 1754. Inlocuitorii lor erau să fie Români. Un Iustin se așeză întâiu în «chilia lui Ianikopulo», pe locul Lavrei. Urmașul său, Patapie, veni în Moldova ca să ceară intervenția Mitropolitului Veniamin, care, ucenic al lui Paisie, eră în aceleași sentimente, și ca să capete astfel dela Sfatul mănăstirii dreptul de a se face acolo un schit. Așa se întemeie deci, în Iunie 1820, «obștejitia» Moldovenilor, cu hramul Prodromului, subt un dichiu. Se luau măsurile pentru ca noua alcătuire să nu se poată desface de Lavră. Hatărul Mitropolitului va fi fost puternic, însă marile daruri la Athos ale Domnului de până în ajun, Scarlat Callimachi, plecară, de sigur, în chip hotărîtor cumpăna.

Dar donatorul dela Vatoped și Rhossikon plecase în mazilie, unde în curând eră să piară, după o a doua numire în amândouă Principatele. Vremile turburi ale revoluției grecești făcură ca această mică ceată de Moldoveni să se împrăștie, căpetenia murind la Neamț. Privilegiul fu deci trecut cu vederea, și alții luară locurile. Numai la 1840 apărură călugării Nifon și Nectarie ca să amintească de vechea îngăduință. Ei cumpărară, în 1852, cu 7.000 de lei, chilia pomenită și plecară apoi în țară pentru a căpătâ bani și sprijin, dela Grigore Vodă Ghica, ca și dela Vodă Știrbei. Mitropolitul Sofronie Miclescu oferî 3.000 de galbeni olandezi (1853). Încă din 24 Septemvrie al aceluși an 1852 se dăduse un nou și mult mai scurt regulament. Ca preț de rescumpărare se hotărâ plata de o mie de lei pe an, «drit chiriarchesc». Așa se fundă, și cu stăruința Domnului, care aduse întărirea patriarhală din Iunie 1856, «Schitul moldovenesc a cinstului Înainte-Mergătoriu din Lavra, 1852».

Lucrările începură în Aprilie 1857, și se ceru ajutorul tuturor

(1) Smyrnakis, *l. c.*, p. 666. Zugrăveala, de Domnița Elenco Hangerli, la Vatoped în 1847, Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, no. 104. Ctitoria la Lavră a unui Veniamin de Περτοβυκιοῦς în Moldova, *l. c.*, no. 370.

(2) Gedeon, *l. c.*, pp. 32, 166.

Românilor: Caimacamul muntean Alexandru Ghica dădu din partea lui 500 de galbeni.

Dar numai în 1866, după o nouă luptă, care se poate urmări din broșura lor de plângere, se putu sfinți de episcopul Diocleii Isaia «schitul cel frumos cu un templu prea măreț» de care vorbește Patriarhul Ioachim. Pe lângă întemeietori, douăzeci de Moldoveni, se adăogiră însă îndată Munteni, al căror număr întrecu pe al fraților lor din celălalt Principat. Unirea ar fi trebuit să prefacă schitul în *românesc*, și călugării greci ai Lavrei observară cu îngrijorare «niște mișcări întristătoare din partea Vlahilor hospitalizați». Se cerea, nu numai arătata schimbare de nume, ci și înlocuirea autorității unice a lui Nifon prin aceea a unei episcopii alese (1868).

Și Nifon și Nectarie se depărtară deci, lăsând ctitoria lor în seama unui Calinic. Nifon se și retrase, și Munteanul Damian, «căpetenia Valahilor», îi luă locul. Nectarie și unii din Moldoveni plecară. Se ceru sprijin din Rusia, făgăduindu-se și liturghie slavonă, și se făcu și apel la Patriarhie. În 1874, și cu toate că din București se recunoscuse (1871) caracterul românesc al schitului, ea hotărâ în folosul celor mai vechi locuitori.

Guvernul român aduse în curând o revizuire a deciziei, în sensul opus. «Moldo-românescul chinoviu în Sf. Munte» căpătă astfel ființă canonică, preschimbându-se chiar în «Schit românesc» prin actul din Martie 1876 (1).

Cearta de călugări nu se oprî nici cu atâta. Lavra fu câștigată de îndărătnica opoziție a separatiștilor, cari se învoiau a păstră numai pentru dânșii un biet schițor supus (1881). Patriarhia aveă și ea motive să-i susție, pe baza actului din 1882. Nifon trăi până la 1899, putând să se bucure de rezultatul intrigilor sale. Caracterul general românesc nu i-l putu luă însă nimeni. Ardeleni (vreo 50) și Basarabeni trăesc pe lângă Românii din țara liberă, deși nu în perfecta bună înțelegere care ar fi necesară, mai ales sub ochii străinilor cari văd și scriu (2).

Mai modest, dar fără astfel de urite lupte în trecutul său, e schitul Sf. Dimitrie sau al Lacului, pe un loc sălbatec, ce se ține de Sf. Pavel. Încă din 1754 erau acolo Moldoveni, iar la 1760 un

(1) *Uricariul*, II, p. 193 și urm.; IV, p. 409 și urm.; XII, p. 95 și urm.

(2) V. d. ex. Smyrnakis, *l. c.*, pp. 421—4.

alt Moldovean, Daniil, îl înnoiă. Sunt acolo, în 24 de colibe, cu 4 bisericuțe, la o sută de pustnici de neamul nostru (1).

De toți, erau acum zece ani la Athos 286 Români așezați în gospodăria lor (2).

*
* *

Răzimat pe străvechi drepturi, cari pentru întâiaș dată se constată documentar aici în toată întregimea lor, Statul român va ști să asigure, în noua stare de lucruri ce va rezultă din plebiscitul anexării la Grecia, care întâmpină încă rezistență din partea Rușilor mai mulți la număr, pașnica dezvoltare națională a lăcașurilor de închinare pe cari ai noștri ca nație și le-au cucerit la Sf. Munte, după ce Voevozii Moldovei și Țerii-Românești fuseseră veacuri întregi innoitorii și ocrotitorii mai tuturor mănăstirilor, ca urmași firești și îndreptățiți ai Impăraților bizantini și ai Țarilor sârbi, emulii acelora.

(1) *Ibid.*, p. 609.

(2) *Ibid.*, p. 705.

APENDICE DOCUMENTAR

I.

A minăstirii Lavra ăa Mare:

Въ имѣ шца и сна и стго дха, тронць ста єдиносщна и неразделнаѣ, ски раб владыки могаго Іс Хс, трончески поклоник Ів Єримиѣ Бвѣда, божію милостию господарь зема. молдавскон.

Знаменито чиним съ сим нашим книгомы въсекомѣ четыроумѣ и хотишомѣ разсмѣти, іако аз съ произволѣемъ бга въсе[ю]держителю промисаиномъ съ добримъ промисломъ г[оспо]дствами, нетим и чѣтимъ срдцьмъ и шт въсьѣ нашкѣ дшкѣ и шт бга помощнаѣ, и съ съветомъ благословеніемъ стѣ молдавскихъ, кир Георгіе Мовила архіепіскопъ земли молдавской и митрополитъ сѣчавскаго и кир Ягадона епископа романскаго и кир Инфилофия епископа радашцихъ, кир Івана епископъ хшскихъ, и дадомъ и пом[и]л[о]ствахъ сѣтворихъ обичнихъ шброкъ и стѣи монастырѣ Белникѣ Лаври, идеже єст храмъ сѣтго Яданасне ардонскаго, по шьст тисѣчъ аспри шт годъ до годъ шт богоданнаго мы стѣжанаѣ, ради нашихъ прѣгрѣшнѣи и посланникомъ нихъ, приходящемъ ѡ стѣѣ монастырѣ, по три ста аспри пи[не]зѣ, а кто вѣдетъ егѣсменъ и съ инимъ братіями иже прѣбивати въ стѣки монастырѣ глѣми Белникаѣ Лаври, а нетиѣ ихъ да имають сѣтворити вденіе въ дѣнь стѣго пророка Єримиѣ въ мѣца ман. а. и параканс и молебъ непрестанно ѡ нашихъмъ здравіе и спсѣніе и штпѣщеніе грахомъ и шт здравіемъ и спсѣніе и штпѣщеніе грахомъ гспжди гсдѣями и бгѣоданкѣ чадомъ нашимъ; и пакъ на трапезѣ ѣстіе и пѣтіе братіямъ шѣ вѣдетъ прилежъ въ стѣѣ монастырѣ и на стѣѣи летѣргніе и колнѣс и пакы и трапезѣ чѣждѣніе и почирпелѣ братіямъ. Я по нашимъ животѣкъ и прѣставленіе да имають на кажди годъ въ мѣца ман. а. сѣтворити намъ парастасъ въ вечеръ и на лнтѣргіе, пакы колнѣс и чѣждѣніе братіямъ влад[и]кн. Я на тоє єсть вера наш[е]го гдѣва вишписаннаго Ів Єримиѣ Могила Бвѣда и прѣвъзлюбелнаго сна гдѣми Ів Костандин Бвѣда, и вера богаръ нашихъ: вера пана Зреке Дворника долнинъ земли, вера пана Григорча Дворника горнинъ земли, вера пана Георгіе пѣр[кылаѣ] хотинскн. Я по нашемъ животѣ и прѣставленіе кто с[а] избѣретъ [інтѣрѣпт].

(Bibl. Ac. Rom., ms. 2371, fol. 490; copierea din secolul al XVIII-lea).

II.

Гема (?) оубо въ првор[о]цѣхъ бговидецъ Монсін великы пріемын скрыжали закона въ Египте повелѣк сѣмъ Иіѳрѣевымъ, иже въ Іуды и Леввіа въ де-сествовати сны Иеріѣевы сѣджейіимъ скннїи іѳреумъ и левкитомъ, земля до-брѣншаа дати се въ вдржанїе сѣджителемъ бжїимъ, ещєжъ въ вєскѣмъ сѣа въше закрѣткѣ бгоповеленна кола паже по толїкѣаше па Монсїа самаго сна бжїа крѣю, идѣже шцѣпенїе грѣхомъ примлемъ. Ещє въ прѣстателехъ бжїїхъ въ грѣсѣхъ нашехъ архїреохъ и сїннїцѣхъ и прочїїхъ сѣджителехъ сѣднат сїе благо естъ въ толїко болши еинко прѣславна новаа паче ветухыхъ сѣсть. Іако не то-лько сїїннаго чина ежъ зрѣти дължни есми, нь и въ еже въ тѣхъ проми-слытелное тѣмже и бжєтвнымъ храмомъ въ скровнїце земныхъ въ прапнтанїе нѣже въстрѣбѣютъ дължни есми тѣкъ намъ вѣршати и даровати. Ещє и азъ благочствїи и хєтолюбивы гєспдрѣ Іѳ Глїгорїе Боевѣдѣ, снѣ великаго Іѳ Гика Боевѣдѣ, ежїю бггодатїю обладателъ вєсоє землє зєггровлахїнское, по силѣкъ послѣдовати бжїю помощїю оусредствѣащи іако да млстнїю, ащє и въ неправдена и сирѣкѣ Мамонїи многїа своа шчїцаетъ грѣхї іакожъ да дрѣгн себє неснїа сѣтворѣмъ имъ въ своємъ црєствє и на шєнтєлї бгговъспрїимлюще насъ нь и снѣ прѣтѣащаго въ тождємъ сїїнѣкѣ егѣ еубггїеалїе іако сѣтъ вєзметнє есѣдѣтъ то ндє несѣтворимъ здє млстнїє мало въ истїно волїє сѣк. Егѣ радї видѣши тои стѣе и вєсахвалное мѣстѣ нарицаннаго Сѣа Гѣра, ндєже вбггонзволенїемъ сна естъ бггодатъ въ прѣждє дажє до ннѣашнаго вѣрѣмєн, ндєже многїа стѣе шєнтєлї и бггоизбранїа храмы въ многїхъ славнїхъ хрїстїанскїи црїи сѣзданїи сѣтъ и многїхъ сїїноанггѣожитєлї прѣстѣавити сѣа въ сєгѣ мнра полочнїша шнїхїи стїна мѣцнї бггодотворенїа и до ннѣашнаго вѣрѣмѣ сїають, дълнїи себє сѣстѣавлѣнїемъ снѣмъ хрїсѣвѣа нашємъ вєскѣмъ стїмъ монашїрѣвє сѣщїи на тоа стѣа и славна гѣра, іакожє да имъ естъ вєсѣмъ стѣанъ монашїрѣвє что се шєрѣтѣають сѣа на стѣа гѣра, шєачє двѣ десєтѣ монатїрѣ, въ здє въ землє нашехъ въ насъ велика болза солѣа, іакожъ да прїндѣтъ калѣгїрїи шкна а тамѣ да взнїмаетъ сїа солѣа въ годъ въ годъ да продѣлетъ и гдѣжїи естъ быти волѣкѣ ихъ, іакже да естъ вєскѣмъ стѣанъ монашїрѣвє за зєкрѣплєнїє, а бжєтѣнномъ [и]ноцѣкѣ за помощїю и за шєтракѣ. Пѣнєжъ разѣмѣхѣомъ гєспдєствїа нашїхъ како естъ имѣла монашїрѣвє въ сѣа гѣра много неволїи и много пѣкнєнїє и спєнзованїє штѣ къ варварїи Тѣрци и шєталъ естъ вєсахъ стїи монашїрѣвє въ шрѣстїю, тажє гєспдєства мнѣ сѣмъ зємлѣстївнѣхѣомъ сїю и помїловахѣомъ по вєсахъ стѣанъ монашїрѣвє сѣ сїю болза солѣа, нжъ сѣтъ въше рєчєнїи, іакожъ да естъ гєсєтѣвамн и рѣдїтєлѣю гєспдєствамн вѣчнѣе вєспѣмнѣанїє. Тѣкѣмжє штѣцн стїи прїимнїтѣ въ насъ мало поданїє въ имѣла много, и молнїтѣ бгга насъ радї грѣшнїи въ стїїхъ вашїхъ тѣаннѣхъ и въ стїїхъ помєннїкѣ. А гєспдєства мнѣ дълнїи есми прїи днѣи жнѣкота нашєго на вєскѣкѣо лѣтѣо покѣрапнїтїи и помїловатїи по вєсахъ стѣанъ монашїрѣвє сѣ сїа вѣшєрѣчнїи болза солѣа.

И молю миаи сѣдѣющии по шшкствѣи ншем ест въскху мирна сѣмѣть, кто начинит дръжати скиптрѣ въсое сѣровлашское землѣ, да наставит его дхъсти да помилует стое монастырѣе на въскко лѣто съ сѣа сола. Яци ли нѣжда нан нахощденіе варвар въ сем разбѣшеніе да имате въ страшное и второе свое пришествіе, да прѣдварит ни исподовыт ни въ црствіи нескнѣм въ Хѣк амин. Сеж свиделіе потавѣем гспдства ми Герге Бел Бан, Строе Бел Бор., Преда Бел Лог., Дсмитрашко Бел Внст., Тоадер Бел Спат., Бадѣк Бел Кашч., Преда Бел Стол., Папа Бел Ком., Костандин Бел Пех., Коста Бел. Пост и Бакѣл вт. лог. И написах аз Доумитрашко лог. 8 конак 8 Кшмир, мсца маю кг дѣны и Ядама в лѣт зрѣв. Іѡ Глѣгоріе Коевод, бжню мастію господарь.

Iscălit: Іѡ Глѣгори Гика Коевода.

Traducere.

I.

În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, Treimea sfântă de o ființă și nedespărțită, adevărat eu, robul stăpânului meu Iisus Hristos, închinător al Treimii Io Ieremia Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei.

Facem știut cu această a noastră carte tuturor celor ce vor ceti și vor afla că eu cu voia lui Dumnezeu a toate-țitorul am cugetat cu bun cuget cu ai Domniei mele credincioși și cinstiți Vlădici, și din toată a noastră suflotească îngrijire și de la Dumnezeu ajutor, și cu sfânta blagoslovenie a episcopului Moldovei: chir Gheorghie Movilă, arhiepiscop al țerii Moldovei și Mitropolit de Suceava, și chir Agafton episcop de Roman și chir Anfilofie episcop de Rădăuți și chir Ioan episcop de Huși, și am dat și am milostivit și am făcut obroc obișnuit a sfintei mânăstiri Lavra cea Mare, unde este hramul Sfântului Atanasie din Athos, drept șase mii de aspri, din an în an, din de Dumnezeu dăruita noastră avuție, pentru noi mult-greșiții, și trimesului lor ce va veni de la sfânta mânăstire, câte trei sute de aspri bătuți; iar cine va fi egumen și cu frații lui cari vor fi la sfânta mânăstire anume Lavra cea Mare, Sfînția Lor să aibă a face danie în ziua sfântului Prooroc Ieremia, în luna lui Maiu 1, și paraclis, și să se roage neconținut pentru sănătatea și mântuirea noastră și iertarea greșelilor și pentru sănătatea și mântuirea și iertarea greșelilor și Doamnei noastre și celor de Dumnezeu dăruiți fiii noștri; de asemenea și la trapeza și mâncarea și hrana fraților ce se vor prileji a fi la sfânta mânăstire și la liturghia de seară și la colivă, de asemenea și la trapeze și ospățul și adunarea fraților. Iar după viața și moartea noastră să aibă a se osteni ca la acea zi de 1-iu a lunii Maiu să ni facă parastas seara și la liturghie și la colivă și la ospățul fraților. Și

părinți sfinți, primiți de la noi mica danie drept mult, și rugați-vă lui Dumnezeu pentru greșelile noastre în sfintele voastre taine și la sfântul pomelnic.

Iar Domnia Mea . . . în zilele vieții noastre în tot anul, am întărit și am miluit toate sfintele mănăstiri cu avuția mai sus scrisă,
 Iar, după săvârșirea noastră în toată pacea, cine va ajunge a ținea schiptrul a toată țara Ungrovlahiei să-și îngrijească ca sufletul lui sfintele mănăstiri în toți anii cu sarea aceea.
 Și ca întărire am pus Domnia Mea pe Gherghe Vel Ban, Stroe Vel Vornic, Preda Vel Logofăt, Dumitrașco Vel Vistier, Toader Vel Spătar, Badea Vel Clucer, Preda Vel Stolnic, Papa Vel Comis, Costandin Vel Păharnic, Costea Vel Postelnic și Vălcul al doilea Logofăt. Și am scris eu Dumitrașco Log. în conac la Cușmir, în luna lui Maiu 23 de zile și dela Adam anul 7172 (1664).

Io Gligorie Voevod cu mila lui Dumnezeu Domn.

IO GLIGORIE GHICA VOEVOD.

III.

Io Costandin Nicolaiu Vvoda bojiu milost. gspod. zemli moldavscoi. De vream ce toat[e] sfințil[e] mănăstir[i] și bisărici cari sânt dumnezăești lăcașur[i] n'au vrut Dumnezău să s[ă] chivirnisască cu altu mijloc fără cît cu milostenia a pravoslavnicilor creștin[i], cu cât dară mai vartos pentru sfințil[i] mănăstiri ce să află întru niamuril[e] ceale strein[e], pre carile a le milui și a le întări de pururea să cade, și cătră aceaia am socotit Domnia Mea și pentru sfânta mare mănăstir[e] Lavra dela Sfânt[a] Agora, ce este veache și mai mare între alte mănăstir[i], dela care viind părinții călugăr[i] de acolo și arătându-ne un testament de milă č-au avut dela vechii Domni, Domnia Mea încă m'am milostivit și din osăbită mila noastră am miluit și am orânduit aceștii sfinte monăstir[i] ca s[ă] aibă a lua pre an dela ocnă câte 6.600 de aspri, însă ceale 6.000 să margă la mănăstir[e], iar ceale 600 să s[ă] dei trimisuluî de acolo ce va vini la aceast[ă] milă, și, cînd va fi ocna dată în credință, să s[ă] dei acești ban[i] din vinitul domnescu, iar, cînd va fi ocna în cumpăratură, să dei acești ban[i] Căm[ă]rașii de ocnă, și pre tot anul să s[ă] dei acești ban[i] la zi întâiū a lui Maiū, la zua sfântuluî pr[o]roc Erimiei, și să fie sf[i]n[te]i mănăstir[i] miluire stătătoare. Iar și părinții călugăr[i] cariî vor fi petrecător[i] la această s[fi]nță mănăstir[e] care s'au zis mai sus, Lavra, ca să aibă a rugă pre Domnul Dumnezău la sfințil[e] liturghiî pentru ertaria păcatilor noastre, și a răposai și fericiți întru pominire părinții noștri

Io Necolaiu Aloxandru V[oe]voda și maica noastră Porfiriia. Așijdirea și pentru săn[ă]tate[a] Domniei Meale și a Doamnei și a fiilor noștri, să ne scrie la sfântul maril[e] pomealnic, și la sfântul dumnezeescul jărtăvnic și pome-nir[e] să ne facă. Așijdirea și după a noastră viață și Domnie pre cari-î va milui Domnul Dumnezău cu Domnia țării Moldovii, orî din niamul nostru, saū dintr'alt niam strein, pohtim ca să nu stric[e] acast[ă] puțână milă ă-am făcut sfinții monastir[i], ce mai vartos ca să aibă a da și a milui și a întări s[fi]ntii monastir[i] pentru a lor veačnică pomnire. Și întărim hrisovul acesta cu toț[i] boiarii ciî mar[i] aî Divanului Domniei Meal[e], dumn[ea]lor Costandin Costachi Vel Lgft., Sandul Sturza Vel Vor[nic] dolnii zemli, Iordachi Cantacuz[i]no Vel Vor[nic] vișnii zemli, Costandin Rusat Hat[man], parcalabu Suceviî, Mihălach[i] Rus[ă]t Vel Post[elnic], Costach[i] Razul Vel Spat[ar], Enach[i] Rus[ă]t Vel Păh[arnic], Ioan Cantimir Vel Ban, Toader Păl[a]de Vel Vist[iernic], Iordach[i] Facă Vel Stol[nic], Costandin Vel C[o]mis, Lupul Bogdan Vel Medelnicer, Radul Răcoviț[a] Vel Cluc[er], Costantin Caragè Vel Sulger, i Costantin Vel Căm[i]nar i Costandin Cantacuz[i]no Vel Șăt[rar], și credința a tuturor boiarilor, a mar[i] și mič.

Ačasta facem știr[e], și s'aū scris în tîrgu în Iași, la vleat 7244, iar dela Hs. 1735, Oct. 23.

(Bibl. Ac. Rom., ms. 237, fol. 491 V°.)

IV.

Lista mănăstirilor închinatè la Sfântul Munte.

(după Lesviodax, *Istoria bisericească*, București 1845, pp. 462-3.)

Obștea: Cotroceni, cu Părlita, Budișteni, Vălenii-de-Munte.

Ivirul: Radu-Vodă, cu Stelea (București) și Tutana.

Simopetra: Mihai-Vodă, cu Beșteleiu, Izvorani.

Stavronichita: Sf. Apostoli din București.

Dochiariul: Slobozia, cu Apostolachi.

Pantocratorul: Cășcioarele.

Xeropotamul: Plumbuita.

Collomuzul: Clocociovul, Slatina.

Sf. Pavel: Jitia.

Xenophont: Roaba.

Hilandarul: Baia-de-Aramă.

Dionisiu: Hotărani.

Gregoriu: Spirea din București.

V.

Προσκυνητάριον
 τοῦ ἁγίου ὄρους τοῦ Ἄθωνος.

Συγγραφὴν μὲν καὶ τυπωθὲν ἐπὶ τῆς γαληνοτάτης ἡγεμονίας τοῦ εὐσεβεστάτου, ἐκλαμπροτάτου καὶ ὑψηλοτάτου Αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Βασσαράβα Βοεδόνδα. Ἀφιερωθὲν δὲ τῷ πανιερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Οὐγγροβλαχίας κυρίῳ κυρίῳ Θεοδοσίῳ.

Σπουδῇ καὶ δαπάνῃ τοῦ ἐξοχωτάτου ἱατροῦ κυρίου Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, ἵνα δίδωται χάρισμα τοῖς εὐσεβέσι διὰ ψυχικὴν αὐτοῦ σωτηρίαν.

Τύποις Ἀνθίμου ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἰθηρίας. Ἐν τῇ μονῇ τοῦ Συναγώδου, αψα. (1701).

Sub insignibus ejusdem Voevodae.

Φαίδιμος ἐκ προγόνων Κωνσταντίνος Βασαράμπας,
 Κόρανος Ουγγροβλάχων, οὓς διέπει μακάρως
 Χριστὸν ἔχων ἐπίκουρον, ἐξῆς βιοτῆς ἰδ' ἐπόπτην,
 Πρεσβείαις κλειτῆς θεωτόκου Μαρίης.

Τῷ πανιερωτάτῳ καὶ θεοπροβλήτῳ Μητροπολίτῃ τῆς ἁγιοτάτης Μητροπόλεως Οὐγγροβλαχίας, ὑπερτίμῳ καὶ ἐξάρχῳ πλαγιῶν, κυρίῳ, κυρίῳ Θεοδοσίῳ, τῷ σεβασμιωτάτῳ μοι ἐν Χριστῷ πατρὶ καὶ δεσπότη, τὴν εὐλαθητικὴν προσκύνησιν.

Νόμος εἶναι ἀρχαῖος καὶ πάτριος (πανιερώτατε καὶ σεβασμιώτατε Δέσποτα) ὅτι τὰ ἱερὰ τοῖς ἱεροῖς νὰ ἀνήκουσι πάντοτε, ὡσὰν ὅπου πρέπει τὸ ὅμοιον οὐ πρὸς τὸ ἀνόμοιον, ἀλλὰ πρὸς τὸ αὐτοῦ νὰ ἐφαρμόττεται ὅμοιον. Τὰ δὲ περὶ ἱερῶν τινῶν πραγμάτων διαλαμβάνοντα βιβλία εἰς πόσοις ἄλλοις ἤθελεν ἦσται ἀρμοδιώτερον νὰ προσφέρωνται καὶ νὰ ἀφιερώνωνται παρὰ εἰς ἄνδρας ἱεροῦς, καὶ μάλιστα ἐὰν ἤθελαν ἦσται οἱ τοιοῦτοι ἢ ἐπιστάται ἱερῶν, καὶ κηδημόνες ψυχῶν, καὶ λογικοῦ ποιμνίου ποιμένες, ἢ ἀντιλήπτορες τῶν περὶ ἧν ἐκεῖνα διαλαμβάνουσιν, ὅθεν πρὸντως ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ὑμετέρας Πανιερότητος τὸ παρὸν προστρέχει μικρὸν βιβλίον, ὡσὰν ὅπου εἶναι τοῦ ἱεροῦ καὶ ἁγιωνύμου ὄρους τοῦ Ἄθωνος προσκυνητάριον, ἡ δὲ ὑμετέρα θεοπροβλήτος Πανιερότης εἶναι μὲν στολισμένη καὶ μὲν τὸ τελεταρχικὸν καὶ ἱεροτελεστικὸν τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξίωμα, ποιμαίνει δὲ καὶ τὸ ἐνταῦθα τῆς θεοφρουρήτου Οὐγγροβλαχίας λογικὸν ποιμνιον ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα ἤδη χρόνους, νομίμως τε καὶ θεοφιλῶς ἀρχιερατεύουσα ἐν πρεσβυτικῇ καὶ αἰδήμονι πολιᾷ, κεκοσμημένη μεθ' ὅσων θεοφιλῶν ἀρετῶν, ἔχει δὲ παρὰ ταῦτα καὶ πολὺ τὸ οἰκεῖον πρὸς τὰ ἐν τούτῳ· διότι εἰς τσοῦτον τιμᾷ καὶ ὑπερασπίζεται τὸ ἀγιώνυμον ἐκεῖνο ὄρος ὅπου συχάκις καὶ ἰδίαν τὸ ὀνομάζει πατρίδα μὲ τὸ νὰ ἐδιάτριψε καὶ νὰ ἐπρωγυμνάσθη ἐπὶ χρόνους πολλοὺς ἀσκητικῶς εἰς αὐτό, μὲ ὑπερβάλλουσιν καρτερίαν ἐν ἡσυχίᾳ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον οὐδὲ ἤθελε τὸ σύνολον ποτὲ μακρυνθῆ ἂν ἡ

τά πάντα σοφῶς δεδοικουσα τοῦ Θεοῦ πρόνοια δὲν ἤθελε τὴν ἀνακαλέσῃ ἐκεῖθεν εἰς τὸ νὰ τῇ ἐγχειρίσῃ τοὺς ἱεροὺς ταύτης τῆς ἀγιωτάτης Μητροπόλεως οἰκίας· ἐμὲ δὲ δύο ὑπῆρξαν τὰ κινήσαντα πρὸς τὴν τούτου συγγραφὴν αἷτια: ἓν μὲν ἐπειδὴ καὶ περὶ τε τῶν ἐν τῇ ἀγία τοῦ Θεοῦ πόλει Ἱερουσαλήμι ἱερῶν καὶ σεβασμίων προσκυνημάτων, καὶ τῶν ἐν τῷ θεοδαδίστῳ ὄρει Σινᾶ ἐνέτυχον πολλάκις διάφορα προσκυνητάρια, περὶ δὲ τοῦ Ἁγίου Ὄρους οὐδὲν οὐδαμοῦ ὄχι πῶς νὰ μὴν ἐγραψαν καὶ περὶ τούτου ἄνδρες σοφοὶ σοφωτέρα τε καὶ διεξοδικώτερα, ἀλλ' ὅτι ἴσως ὁ πανδαμάτωρ χρόνος κἀκεῖνα μετὰ καὶ ἄλλων καλῶν ἢ ἐξηφάνισεν, ἢ ἀπέκρυψε. Δεύτερον δέ, ἢ τινῶν φίλων πρὸς τοῦτο προτροπὴ καὶ ἀξίωσις μόνον διὰ νὰ μὴν εἶναι καὶ αὐτὸ δὴ τὸ ἀγιώνυμον ὄρος τοῦ Ἁθωνος ἄμοιρον τοῦ τοιούτου καλοῦ. Ἀποδεξάσθω τοῦτο λοιπὸν ἢ ὑμετέρα Πανιερότης πατρικῶς τε καὶ εὐμενῶς μὴ πρὸς τὴν σμικρότητα τοῦ προσφερομένου, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν εὐαγῶν περὶ ὧν διηγεῖται μοναστηρίων, καὶ πρὸς τὴν ἐμὴν περὶ τὴν ὑμετέραν Πανιερότητα εὐγνώμονα καὶ εὐλαθητικὴν ἀποθλέπουσα προθυμίαν, ἀντιβραβεύουσα μοι τὰς παρ' αὐτῆς ἱεράς καὶ θεοπειθεῖς εὐχὰς τε καὶ εὐλογίας.

Ἐν Βουκουρεστίῳ, «αψά» (1701), Μαΐου. Τῆς ὑμετέρας θεοπροβλήτου Πανιερότητος εὐλαθητικὸς καὶ πρόθυμος ἐν πάσιν

Ἰωάννης Κομνηνός, ἰατρός.

Πρὸς φιλησυχαστὴν ἀναγνώστην.

Ἐπίγειον παράδεισον ἀν θέλῃς ἀν ἀπολαύσῃς,

Ἵπαγε εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, καὶ νὰ θαυμάσῃς:

Ἐκεῖ μανθάνεις ἀρετὴν, εὐρίσκεις ἡσυχίαν,

Ἀνάγνωσιν καὶ προσευχὴν, ψαλμὸν καὶ ἀγρυπνίαν,

Ἁγίων ἐκεῖ λείψανα, καὶ πάνσοφα βιβλία,

Εἰκόνας τε θαυματουργαί, καὶ ἀσκητῶν κελλία.

Φύγε τὸν κόσμον τὸ λοιπὸν, καὶ τοὺς θαρύβους ῥίψον,

Εἰς ὄρος τὸ τοῦ Ἁθωνος ὁσίως Θεῶ ζῆσον,

Ἴν' ἐπιτύχῃς ψυχικῆς θεόθεν σωτηρίας,

Καὶ σὺν ὁσίοις ἐντρυφᾶς τῆς θείας Βασιλείας.

Postea imago Christi, deiparae & Joannis

Baptistae cum hac subttus inscriptione.

Τὸ στερέωμα τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιθῶτων, στερέωσον, Κύριε, τὴν Ἐκκλησίαν ἣν ἐκτίσω τῇ τιμῇ σου αἵματι.

Τοῖς εὐλαθεστάτοις περιηγηταῖς καὶ τῶν ἱερῶν καὶ σεβασμίων τόπων φιλοπροσκυνηταῖς, Ἰωάννης Κομνηνός ὁ ἰατρός, ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Οἱ θεοδάδιστοι καὶ σεβάσμιοι τέποι: καὶ αἱ περικαλλεῖς καὶ ὠραταὶ οἰκοδομαὶ τῶνεῖς δόξαν Θεοῦ καὶ τιμὴν

τῆς ὑπεραγίας αὐτοῦ Μητρὸς καὶ τῶν λοιπῶν πιστῶν αὐτοῦ θεραπόντων λαμπρῶς καὶ βασιλικῶς ἀνεγνηγεργμένων ἱερῶν ναῶν καὶ περιφήμων μοναστηρίων, ὅχι μόνον ὅταν οἱ εὐλαβεῖς καὶ φιλόστορες μὲ τὴν ὕρασιν παρόντες τοὺς ἱστοροῦσιν, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀπὸ ἐπιτήδειον χέρι ζογράφου εἰς πίνακας μὲ ποικιλίαν χρωμάτων καταγεγραμμένους τοὺς βλέπουσιν, ἢ καὶ ὅταν εἰς διβλία μὲ τρόπον διηγηματικὸν περιγραφόμενα ἐκφραστικῶς τὰ περὶ ἐκείνων ἀναγινώσκουσι, μεγάλην προξενούσι κατὰ ψυχὴν τὴν ὠφέλειαν. Διότι ὅχι μόνον διεγείρουσι τὴν ψυχὴν ἐκείνων ὅπου κανένα καιρὸ μὲ τὴν αἴσθησιν τοὺς ἀπόλασαν, εἰς περισσοτέραν περὶ τὰ θεῖα εὐλάβειαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς μὴ ἰδόντας τοὺς τόπους ἐκείνους παρακινούσιν εἰς τὸ καὶ αὐτοπροσώπως εἰ δυνατόν καμίαν φοράν νὰ τοὺς ἀπολαύσουσι, μὴ ψηφῶντες μάρκος δρόμου, ἢ κόπου βάρος, ἢ ὅλως χρημάτων τινὰ ἐξοδία, ἀλλὰ νὰ τρέχουσιν εἰς τὴν ἐκείνων ἀπόλαυσιν καὶ προσκύνησιν μὲ ἔνθεον πόθον, ὡς ἔλαφοι διψῶσαι, κατὰ τὸν προφητάνακτα θεῖον Δαβίδ, ὅχι μόνον διὰ νὰ εὐφρανθοῦσι ποτέ, βλέποντες τοιαυτὰς τε καὶ τосαύτας ὡραίας καὶ περιδλέπτους οἰκοδομάς, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ὠφελεθοῦσι κατὰ ψυχὴν, προσκυνούντες καὶ ἀσπαζόμενοι τὰ ὅσα τῆς ἡμετέρας εὐσεβοῦς καὶ ὀρθοδόξου πίστεως ἀκριβὰ καὶ πολύτιμα καὶ νὰ τρυγήσουσιν ἐξ αὐτῶν ἁγιασμιὸν καὶ παράκλησιν, ἐπειδὴ καὶ χωρὶς ἀμφιβολίας τινὰ εἰς τοίουτους εὐαγεῖς τόπους εἶναι δυνατόν νὰ εὔρουσι καὶ ἄνδρας σεμνοὺς καὶ ἱεροπρεπεῖς, καὶ ἀσκητὰς ἐναρέτους, καὶ πνευματικοὺς εὐλαβεστάτους, ἀρίστους δηλονότι κατὰ ψυχὴν ἱατροὺς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἡμποροῦσι νὰ λάβωσι μεγάλην ὠφέλειαν καὶ παρηγορίαν, καὶ πρὸς τὰς ἀρετὰς καλὴν ὁδηγίαν καὶ εὐκολὴν καὶ νὰ ἐπιτύχουσι θαυμαστὴν καὶ ἄμισθον ἱατροειαν εἰς τὰς ψυχικὰς τῶν ἀρρώστιας καὶ κάθαρσιν εἰς τοὺς ἐξ ἁμαρτημάτων προσγενομένους αὐτοῖς τυχὸν μολυσμούς.

Ταῦτα, ὧ εὐλαβέστατοι προσκυνεῖται, κἀγὼ διανοηθεῖς, ἐπειδὴ καὶ χάριτι θεῖα ἠξιώθην νὰ προσκυνήσω τοὺς σεβασμίους καὶ θεοβαδίστους τόπους τοὺς ἐν τῇ ἀγίᾳ τοῦ Θεοῦ πόλει Ἱερουσαλήμ, τοῖς πέριξ, καὶ νὰ ἀσπασθῶ μὲ φόβον πολὺν καὶ εὐλάβειαν, οὐ μόνον τὸν πανάγιον καὶ ζωοδόχον τάφον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν ἅγιον Γολγοθᾶν, ἀπάνω εἰς τὸν ὅποιον ἔστησεν ὁ δεσπότης ἡμῶν καὶ σωτὴρ καὶ τὸ νικητήριον ὄπλον τοῦ σταυροῦ, καὶ ἐπάνω εἰς αὐτὸν ἐκτείνας τὰς ἀχράντους αὐτοῦ χεῖρας, ἐπεριμάζωξε τὰ μακρὰν τῆς αὐτοῦ χάριτος διεστώτα ἔθνη καὶ μᾶς λευθέρωσεν ἀπὸ τὴν τυραννίδα τοῦ ἐχθροῦ τῆς σωτηρίας μας διαδόλου, καὶ μᾶς οἰκειοποίησε τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, κάμνωντάς μας υἱοὺς καὶ κληρονόμους τῆς ἀτελευτήτου αὐτοῦ βασιλείας, διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, τὸν ὅποιον ἔδειξεν εἰς ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς οὐ μόνον, λέγω, αὐτοὺς τοὺς θεοδοξάστους τρόπους ἠξιώθην νὰ ἀσπασθῶ καὶ νὰ καταφιλήσω μετὰ πολλῆς εὐλαβείας, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τῇ Βηθλεὲμ ἅγιον σπήλαιον, ὅπου ὁ Κύριος ἐγενήθη σωματικῶς, καὶ τὸν ἅγιον Τάφον τῆς θεοτόκου ἐν τῇ Γεθσιμανῇ καὶ τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ὅθεν εἰς οὐρανοὺς ἀνελήφθη ὁ Κύριος, καὶ τὰ λοιπὰ θεοτίμητα προσκυνήματα τὰ ἔσω καὶ ἔξω τῆς αὐτῆς ἀγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ, κάμνωντας θαυμαστὴν καὶ ψυχωφελεστάτην περιήγησιν.

Ἐκεῖθεν δὲ κατὰ πρόνοιαν θείαν παρακινήθεις καὶ ὀδηγηθεῖς, ἔπλευσα καὶ πρὸς τὸ ἀγιώνυμον καὶ θεοφρούρητον ὄρος τοῦ Ἁθωνος διὰ τὴν ἐπισκεθῶ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ εὐαγγῆ καὶ βασιλικὰ μοναστήρια καὶ ἱερά καταγώγια καὶ τὰ προσκυνήσω, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς σεβάσματα καὶ θαυματουργὰ τῶν ἁγίων λείψανα καὶ τὰ λάβω ἐξ αὐτῶν (εἰ καὶ ἀνάξιος) εὐλογίαν καὶ χάριν τινὰ καὶ τὰ ἀσπασθῶ τὰς ὁσίας χεῖρας τῶν ἐκεῖσε εὐρισκομένων εὐλαβεστάτων πνευματικῶν καὶ προορατικῶν ἀσκητῶν, ὡσάν ὅπου χάριτι θεῆα εἰς μαρτύριον τῆς ἀληθοῦς ἡμῶν πίστεως δὲν ἔλειψαν καὶ ἐκεῖθεν ἕως τῆς σήμερον ἄνδρες ἄξιοι πολλῆς εὐλαθείας, καὶ διὰ τὸν λόγον, καὶ διὰ τὴν ἀξιοθαύμαστον καὶ ἐνάρετον πολιτείαν τους, καθὼς οὐδὲ ἀπὸ τὰ ἐν τῇ ἀγίᾳ τοῦ Θεοῦ πόλει Ἱερουσαλήμ καὶ τοῖς περίξ σεβάσματα τῶν ὀρθοδόξων ἡμῶν μοναστήρια, δὲν ἔλειψαν μέχρι τοῦ νῦν ἐνάρετοι καὶ ἀσκητικώτατοι γέοντες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἠξιώσθη τὴν ἰδῶ καὶ αὐτοπροσώπως τινάς, καὶ τὰ ἀπολαύσω τὴν ψυχωφελῆ αὐτῶν ὀμιλίαν, καὶ τὰ λάβω τὴν εὐχὴν καὶ τὴν εὐλογίαν των.

Ἐπειδὴ λοιπὸν βοηθεῖα Θεοῦ διήλθον καὶ τὰ ἐν τῷ ἀγιωνύμῳ τοῦ Ἁθωνος ὄρει περιόλεπτα μοναστήρια, ἠθέλησα τὰ σχεδιάσω μικράν τινὰ καὶ συντομωτάτην περιγραφὴν καὶ διήγησιν περὶ τῶν ἐκεῖσε θείων ναῶν, τὴν ὁποῖαν καὶ δι' οἰκείων ἐξόδων ἐτύπωσα ὡς ὁρᾶτε εἰς κοινὴν ὑμῶν τῶν ἀναγιγνωσκόντων ψυχικὴν ὠφέλειαν. Θέλει γέννη δὲ ὁ λόγος μου ὄχι ἱστορικός, ὅπου τὰ περιγράψῃ τὰ ἐν τῷ ἀγιωνύμῳ ὄρει τῶν Ἁθωνος ἅπαντα εἰς λεπτόν, οὔτε θέλει ἐξηγήσῃ εἰς πλάτος τὸ κάλλος καὶ τὴν εὐαρμοσίαν καὶ τὴν λαμπρότητα τῶν οἰκοδομημάτων, καὶ ἀμίμητον αὐτῶν ἀρχιτεκτονικὴν ἐπιδειξιότητα καὶ τὴν ὠραιότητα τῶν περιβοήτων ἐκείνων μοναστηρίων, διότι, ὡς βασιλικὰ ὅπου εἶναι καὶ δείχνουσιν ἐπάνω τοὺς τὴν βασιλικὴν ἐλευθέρων καὶ πολυέξοδον μεγαλοπρέπειαν, χρειάζονται καὶ πρὸς ἔκφρασιν ἀρμοδίαν κατάλληλον, καὶ ἀξίαν, οὐ μόνον ἄκραν ῥητορείαν, ἀλλὰ καὶ καιρὸν ἡσυχον, καὶ ἀνάλογον εἰς ἔργον ταιούτου. Ἐγὼ δὲ, ὡς περὶ τὴν τῶν ἀσθενούντων ἐπίσκεψιν ἐνασχολούμενος καθ' ἡμέραν, καὶ ἀμοιρῶν ταιούτου καιροῦ, ἀφίνω εἰς ἄλλους, ὅσοι μάλιστα περὶ τὸ συγγράφειν βίβλους ἐκάστοτε καταγίνονται, τὴν περὶ τούτων εἰς τὸ μετέπειτα πρέπουσαν καὶ ἀξίαν διήγησιν, καὶ θέλω γράψῃ ἐδῶ μόνον μικράν τινὰ τῶν σεβασμῶν λειψάνων ἀπορίθμησιν καὶ ἄλλων ἱερῶν σκευῶν καὶ σεπτῶν εἰκόνων ὅπου εἰς κάθε μοναστήριον ἐναπόκεινται, εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ ὠφέλειαν τῶν ἀναγιγνωσκόντων καὶ ἀποπλήρωσιν τοῦ αἰτήματος τινῶν φίλων ὅπου εἰς τοῦτο μὲ ἐπαραινέσαν ἐπιπόνως.

Ἄλλ' οὐδὲ τὰ ὀνόματα τῶν κτητόρων ἐκάστου μοναστηρίου ἠθέλησα τὰ παρὰ δρᾶμω, καὶ τῶν ἄλλων ὅσοι μερικῶς τὰ ἐβοήθησαν ἢ ἐκαλλιέργησαν εἰς αὐτά, καὶ μάλιστα πάντων τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ ὕψηλοτάτου νῦν καὶ εἰς τὸ μετέπειτα εἰς χρόνους μακροὺς Αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Βασσαράδα Βοεβόνδα τοῦ Βραγκοβάνου. Ἐπειδὴ καὶ ἡ Ἐκλαμπρότης του ἐφάνηκεν εἰς τοὺς παρόντας καιροὺς μέγας προστάτης καὶ βοηθὸς τοῦ αὐτοῦ Ἁγίου Ὁρους, καθὼς καὶ ἄλλων παμπόλλων ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων, βοηθῶντας τὰ πάντοτε μὲ ἐλεημοσίαις πλουσιοπάροχος, καὶ αὐξάνωντάς

τα εἰς μέγεθος μὲ οἰκοδομήματα μεγαλοπρεπῆ τε καὶ ἀναγκαῖα, καὶ καλλωπιζώντας τα μὲ ἐγκοσμήματα λειψάνων ἁγίων πολύτιμα, καὶ καλλιεργώντας μὲ ἀφιερῶματα πολυέξοδα καὶ περιφανῆ, γνωρίσματα μέγιστα τῆς ἄκρας αὐτοῦ περὶ τὰ θεῖα εὐλαθείας τε καὶ ζήλου θερμοῦ, εἰς μνήμην ἀίδιον τῆς αὐτοῦ Ὑψηλότητος, καύχημα δὲ καὶ ἔπαινον τοῦ μεγαλοπεριφανεστάτου γένους τῶν ἀρχαιοτάτων Βασσαράδων καὶ κτητόρων τοῦ ἁγίου καὶ θεοφυλάκτου τούτου ὄρους τοῦ Ἁθωνος, τῶν λαμπρῶν δηλονότι προγόνων τῆς αὐτοῦ Ὑψηλότητος.

Πρέπει δὲ καθένας ὁποῦ ἀναγνώσει τὰ παρόντα, ἂν ἐντιθυμῆναι λάβῃ περισσοτέραν χάριν καὶ εὐλογία καὶ ὅπως εἰπεῖν ὠφέλειαν ψυχικὴν, νὰ κάμῃ ὅσον τρόπον δύναται ὅτι καὶ νὰ κοπιᾷση μικρὸν νὰ ὑπάγῃ καὶ σωματικῶς ἕως ἐκεῖ ὁποῦ εὐρίσκονται τὰ τοιαῦτα σεβάσματα, καὶ νὰ τὰ προσκυνήσῃ μετ' εὐλαθείας, κάμνωντας ὡς οἱ φιλόπονοι πραγματευταί, ὁποῦ περιπατοῦσι τὴν ξηρὰν. καὶ πλέουν διὰ θαλάσσης μὲ τόσους κόπους καὶ μὲ κινδύνους, μόνον διὰ νὰ ἀποκτήσουσι περισσότερα χρήματα. Διὰ νὰ λάβῃ λοιπὸν καὶ ἡ ἀντίληψις σου, ὦ ἀναγνώστα, χάριν περισσοτέραν ἀπὸ τὸν Θεόν, μὴν ἀμελήσῃς, μὴν δειλιάσῃς καὶ φοβηθῆς τινὰ κίνδυνον, μὴν ἀκριβευθῆς εἰς τὰ ἔξοδα, διὰ νὰ ὑπάγῃς εἴτε διὰ θαλάσσης, εἴτε διὰ ξηρᾶς, ὅχι μόνον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλήμ, εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου καὶ ζωοδόχου Τάφου, τὸ ὅποσον εἶναι τὸ πρῶτον καὶ ἀναγκαϊότατον τῶν ὀρθοδόξων προσκύνημα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ θεοβάδιστον ὄρος Σινᾶ καὶ εἰς τοῦτο δὴ τὸ ὄρος τοῦ Ἁθωνος ὡσάν ὁποῦ εἶναι καὶ αὐτὸ κατοικητήριον ἀνδρῶν ἱερῶν, ὡσάν ὁποῦ εἶναι κατάσκιον μὲ τα δένδρα τῶν ἀρετῶν, πεπυκνωμένον μὲ ἀσκητήρια, καλλωπισμένον μὲ πανθαύμαστα καὶ βασιλικά ὄντως κτίρια, πλουτισμένον μὲ ἅγια λείψανα, ὠραϊσμένον μὲ ἱερὰ σκευὴ καὶ ἄμφια, μάλιστα ὁποῦ ὁ πανάγαθος Θεός, καὶ ἡ σκέπη τῆς Θεοτόκου, τῆς ὁποίας κοινότερον καὶ περιβόλιον ἱερὸν ὀνομάζεται, τὸ ἐφύλαξεν ἕως τῶρα, καὶ θέλει τὸ φυλάξῃ εἰς τὸν αἰῶνα παντὸς ἐναντίου ἀνώτερον· πόσοι τὸ ἀντιπολέμησαν, πόσοι τὸ ἐκατάτρεξαν, ἀλλ' αὐτὸ χάριτι Χριστοῦ ἀβλαβὲς ἐκ πάντων διετηρήθη καὶ ἀκαταπολέμητον.

Ἦσαν μὲν καὶ ἄλλα πλεῖστα εἰς τὸ γένος τῶν ὀρθοδόξων κοινόδια ἱερὰ καὶ ἀσκητήρια, καὶ σεμνεῖα, καὶ σεβάσματα καταγώγια, εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Θηβαΐδα, εἰς τὴν Παλαιστίνην, καὶ εἰς ἄλλους μυρίους τόπους, ἀλλὰ ἐκεῖνα ὅλα διὰ τὰς ἁμαρτίας μας ἐρημώθησαν, καὶ τὰ ὑστερήθημεν κατὰ συγχώρησιν θεῖαν· πλὴν ὀλίγων τινῶν ἑποῦ σώζονται μέχρι τοῦ νῦν, τοῦτο δὲ μᾶς τὸ ἄφησεν ὅλον ὀλόκληρον ὁ Θεός, καὶ μᾶς τὸ ἐχάρισε, διὰ παρηγορίαν μὲν ἡμῶν, ἔνδειξιν δὲ τῆς αὐτοῦ παντοδυναμίας· μὲ πόσους κόπους καὶ μόχθους καὶ συμφορὰς καὶ κινδύνους οἱ ἐν αὐτῇ ἀσκούμενοι θεῖοι πατέρες ἀντιπαλαίους καθ' ἑκάστην, ὑπομένοντες μυρίας θλίψεις ἀπὸ τοῦ ἐναντίου τῆς εὐσεβείας, μόνον διὰ νὰ φυλάττεται ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος τόπος, καὶ νὰ μὴν ὑπομείνῃ ὡς καὶ ἄλλοι ἐρήμωσιν, πόσας ἐξωτερικὰς σудоσίας καὶ θάρητα ὑποφέρουν, πόσας ἀνάγκαις ἀπὸ κουρσάρους, πόσας ἀθανάιαις, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ, τὰ ὅποια γλῶσσα ἀνθρώπου δὲν δύναται ἀξίως νὰ τὰ διηγηθῇ κατὰ μέρος, καὶ αὐτοὶ οἱ εὐλογημένοι πατέρες, ὡς γενναῖοι ἀδάμαντες καὶ ἀγρυπνο τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται, εἰς ὅλα αὐτὰ στέκονται ἀνδρεῖοι, καὶ φύλακες ἄκονοι τῶν

ιερώων τόπων, ἔχοντες τὴν ἐλπίδα εἰς μόνον τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὸ ἔλεος τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν· διὰ τὴν ὑγιειαν καὶ σωτηρίαν τῶν ὁποίων δὲν παύουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς δεόμενοι τοῦ Θεοῦ, μὲ καθημερινὰς ἱερουργίας, μὲ ἀγρυπνίας ὀλονυκτίους, καὶ μὲ προσευχὰς ἀδιαλείπτους μετὰ πολλῆς καὶ ζεούσης τῆς εὐλαθείας.

Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ πολυάριθμα βιβλία παλαιὰ καὶ μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτα τοῖς πολλοῖς ὄλα διὰ χειρὸς, πάσης σοφίας καὶ γνώσεως θείας καὶ νοημάτων ὑψηλῶν πλήρη, βιβλία θεολογικὰ καὶ ἕτερα ἀπὸ κάθε εἶδος ἐπιστήμης ὑπέροπλα. Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ καὶ θαυμάσια χρυσόβουλλα τῶν εὐσεβῶν καὶ αἰοιδίμων βασιλέων ἀπὸ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἕως καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑστάτου τῶν Ῥωμαίων βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων βασιλέων καὶ Αὐθέντων: Ῥουσίας, Τραπεζούντος, Ἰβηρίας, Οὐγγροβλαχίας, Μολδαβίας, Σερβίας καὶ ἄλλων Αὐθεντιῶν. Ἐκεῖ καὶ γράμματα τῶν ἁγιωτάτων Πατριαρχῶν σιγλιώδη ἄξια εὐλαθείας πολλῆς καὶ ἄλλων ἀρχιερέων διαφόρων ἐπαρχιῶν, εἰς τὰ ὅποια ὄλα θέλεις θαυμάσια τὴν εὐμορφὴν καὶ γλυκυνάτην φράσιν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, τὰ ὑψηλὰ καὶ θεία νοήματα, καὶ τὴν ὄσσην εὐλάβειαν ἐπωρόσφεραν εἰς τὰ τοῦ ἀγωνύμου ὄρους τοῦ Ἁθωνος εὐαγγῆ μοναστήρια οὔτε βασιλεῖς, Πατριάρχαι καὶ ἡγεμόνες ἀρχῆθεν. Ἐκεῖ θέλεις ἐκπλαγῆ εἰς τὰς θαυμαστάς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν παλαιὰς τάξεις, ὁποῦ χάριτι θεῆα φυλάττονται μέχρι τῆς σήμερον ἀνελλειπείς· θέλεις εὐφρανθῆ ψυχικῶς εἰς τὰς ἀγρυπνίας ἐκεῖνας τὰς κατανυτικὰς, τὰς ἀγγελικὰς ψαλμωδίας, τὰς ψυχωφελεῖς ἀναγνώσεις, καὶ θέλεις λογιᾶση ὅτι νὰ ἐσέθης μέσα εἰς ἄλλον ἐπίγειον παράδεισον: πάντα γὰρ ἐκεῖ καλὰ καὶ ὠραῖα, δυνάμενα καὶ ὄμματα τέρψαι καὶ ψυχὴν ὠφελῆσαι, ἀλλὰ πρὸ τούτων τέως καὶ ὁ παρῶν χειρογραφικὸς πῖναξ ὄλου τοῦ Ἁγίου Ὁρους μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ μοναστηρίων τῶν τὲ κατὰ ἀνατολὰς τούτου, καὶ τῶν κατὰ δυσμὰς, δι' ἡμετέρας δαπάνης καὶ αὐτὸς διαγλυφεῖς τὲ καὶ τυπωθεῖς, ὡς ὄραται, τέρψει πάντως ὑμῶν τὴν ὄρασιν, καὶ οὐκ ὀλιγον χαροποιήσει τῇ θεῆα προβάλλον. Ταῦτα τοῖνον ἀναγινώσκοντες, μέμνησθε κἀμοῦ τοῦ εἰς τὴν τούτων προθυμηθέντος γραφῆν καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ τῷ Κυρίῳ. Ἐβῆρωσθε ὑπὸ Θεοῦ παντὸς ἐναντίου ὑπέρτεροι, διαφυλαττόμενοι, διὰ πρεσβειῶν τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἁθῳ, καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ τούτῳ ὄρει Θεῷ εὐαρεστησάντων ἁγίων· ἀμήν.

N. Iorga, *Muntele Atos în legătură cu țerile noastre.*

Pecetea de argint suflat cu aur atârnată la privilegiul lui Grigorie Vodă Ghica pentru toate mănăstirile din Atos.

Pe această față cei doi sfinți ocrotitori de o parte și alta a pomului, vulturul și inscripția:

ІѠ ГИГОРИЕ ГИКА ВОЕВОДЪ ВСЮ ЗЕМЛЕ ОУТРОВЛАХИНСКОЕ
ВЛАКЪ 7300 (7173, deci data venirii în Domnie).

Cealaltă parte, cu vulturul purtând crucea în cioc și legenda:

Ace[s]tă hrisovă făcutu-l-a Io Gligorie Ghica Voevod a
toată Sfetagora, a 20 de sfințe mănăstiri ce sintă înprejuru
Sfântului Munte Atonului, vă leat 7172.

Răscola Seimenilor în potruva lui Mateiu Basarab, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Cevă despre ocupațiunea austriacă în anii 1789—1791, de <i>N. Iorga</i> . Insemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României, de <i>D. A. Sturdza</i> :	1.—
— I. Tratatul de Paris din 30 Martie 1856	—,40
— II. Anul 1856	1,20
— III. Anul 1857	1,60
— IV. Lucrările Divanurilor ad-hoc din Iași și București. — V. Anul 1858. Căimăcămia din Moldova a domnilor Ște- fan Catargiu, Vasile Sturdza, Anastasie Panu	1.—
Partea Românilor din Ardeal și Ungaria în cultura românească (influențe și conflicte), de <i>N. Iorga</i>	—,20
Munții Tâmaș și Tămășel, de <i>Ioan Pușcariu</i>	—,20
Dinastia lui Radu Negru Vodă în Ungro-Vlahia (Valahia Mare) și Dinastia Basarabilor în Oltenia (Valahia Mică) și în Valahia Mare, de <i>Dr. Atanasie M. Marienescu</i>	1.—
Tom. XXXIV.—Desbaterile Academiei în 1911—1912.	4.—
» XXXIV.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	20.—
Breasla Blănarilor din Botoșani, Catastihul și actele ei, de <i>N. Iorga</i> . Pagini din istoria culturală: I. Privilegiul din 1815 al Târgului- Frumos. — II. Din viața moșnenilor vieri ai ținutului Săcuie- nilor, de <i>N. Iorga</i>	1.—
Insemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României, de <i>Dimitrie A. Sturdza</i> :	
— VI. Anul 1858. Adunarea electivă din Iași	1.—
— VII. Anul 1858 Căimăcămia din Valahia a domnilor Emanoil Băleanu, Ioan Manu și Ioan A. Filipescu și influența precumpănitoare a Adunării Elective din Iași asupra Adună- rii Elective din București	1,60
Turburări revoluționare în Țara-Românească între anii 1840—1843, de <i>Ioan C. Filitti</i>	1.—
Contribuții la istoria bisericii noastre: I. Despre Mănăstirea Neamțului. — II. Bălinești, de <i>N. Iorga</i>	—,40
O scrisoare din 1879 a Mitropolitului Dosofteiu, de <i>I. Bogdan</i>	—,50
Cetatea Ulmetum. Descoperirile primei campanii de săpături din vara anului 1911, de <i>Vasile Pârvan</i>	5.—
Insemnătatea europeană a realizării definitive a dorințelor rostite de Divanurile ad-hoc în 7/19 și 9/21 Octomvrie 1857, de <i>Dimi- trie A. Sturdza</i> , I	—,40
— II.	—,80
— III.	—,70
Nicolae Kretzulescu, 1812—1900—1912, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,20
Gheorghe Asachi ca tipograf și editor — după Catalogul lui din 1847, — de <i>N. Iorga</i>	—,60
Politica Austriei față de Unire. — I. Înainte de Conferințele din Paris, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Un ofițer român în oastea lui Carol al XII-lea. — Câteva note, — de <i>N. Iorga</i>	—,20
Autoritatea faptului îndeplinit executat în 1866 de cei îndreptățiți, de <i>D. A. Sturdza</i>	2.—
Notă despre un studiu al d-lui Millet, de <i>I. Kalinderu</i>	—,20
Insemnătatea ținuturilor de peste Prut pentru istoria Românilor și pentru folclorul românesc, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Norma ponderală dela Perinthus, de <i>M. C. Sutz</i>	—,20
Un manifest românesc tipărit cu litere latine al Impăratului Leopold I din anul 1701, de <i>I. Ursu</i>	—,30
Contribuții privitoare la relațiile Bisericii românești cu Rusia în veacul XVII, de <i>Dr. Silviu Dragomir</i>	2.—
Memoriu despre documentele cartografice privitoare la războiul din 1787—1791, de <i>N. Docan</i>	1,20
» XXXV.—Desbaterile Academiei în 1912—1913	5.—
» XXXV.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	8.—
Plângerea lui Ioan Sandu Sturza Vodă împotriva sudiților străini în Moldova, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Din ținuturile pierdute. Boieri și razeși în Bucovina și Basa- rabia în cele dintâi decenii după anexare, de <i>N. Iorga</i>	1.—
Câteva știri nouă privitoare la Istoria Românilor, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani, de <i>N. Iorga</i>	—,50
Două plângeri ale episcopului de Râmnic Galaaction, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Versuri nouă ale lui Ienăchiță Văcărescu, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Barbu Știrbei ca educator, de <i>N. Iorga</i>	—,20

Analele Societății Academice Române. — Seria I :

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II:

L. B.

Tom. I—X. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1879—1888.

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1878—1888 2.—

Tom. XI—XX. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1888—1898.

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1888—1898 2.—

Tom. XXI—XXX. — Desbaterile și Memoriile Academiei în 1898—1908.

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1898—1908 2.—

Tom. XXXI. — Desbaterile Academiei în 1908—9 5.—

• *XXXI. — Memoriile Secțiunii Istorice* 10.—

• *XXXII. — Desbaterile Academiei în 1909—1910* 5.—

• *XXXII. — Memoriile Secțiunii Istorice* 14.—

• *XXXIII. — Desbaterile Academiei în 1910—1911* 4.—

• *XXXIII. — Memoriile Secțiunii Istorice* 12.—

Francisc Rákóczy al II-lea, înviatorul conștiinței naționale ungu-
rești și Români, de *N. Iorga* —,40

Un călător italian în Turcia și Moldova în timpul războiului cu
Polonia, de *N. Iorga* —,30

Două documente privitoare la revolta boierilor din țara Făgăra-
șului în favoarea lui Mihnea Vodă numit cel Rău, 1508—1510,
de *Ioan Pușcariu* —,20

Carol al XII-lea, Petru cel Mare și țerile noastre, de *N. Iorga* 1.—

Câteva note despre cronicile și tradiția noastră istorică, de
N. Iorga —,20

Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene.
Luarea Basarabiei și Moruzeștii, de *N. Iorga* —,40

Răscoala Seimenilor în potruva lui Mateiu Basarab, de *N. Iorga* —,30

Cevă despre ocupațiunea austriacă în anii 1789—1791, de *N. Iorga*. 1.—

Insemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria
renașterii României, de *D. A. Sturdza*:

— I. Tratatul de Paris din 30 Martie 1856 —,40

— II. Anul 1856 1,20

— III. Anul 1857 1,60

— IV. Lucrările Divanurilor ad-hoc din Iași și București. 1,60

— V. Anul 1858. Căimăcămia din Moldova a domnilor Ște-
fan Catargiu, Vasile Sturdza, Anastasie Panu 1.—

Partea Românilor din Ardeal și Ungaria în cultura românească
(influențe și conflicte), de *N. Iorga* —,20

Munții Tâmaș și Tămășel, de *Ioan Pușcariu* —,20

Dinastia lui Radu Negru Vodă în Ungro-Vlahia (Valahia Mare) și
Dinastia Basarabilor în Oltenia (Valahia Mică) și în Valahia Mare,
de *Dr. Atanasie M. Marienescu* 1.—

Tom. XXXIV. — Desbaterile Academiei în 1911—1912. 4.—

• *XXXIV. — Memoriile Secțiunii Istorice.* 20.—

Breasla Blănarilor din Botoșani, Catastihul și actele ei, de *N. Iorga*. —,50

Pagini din istoria culturală: I. Privilegiul din 1815 al Târgului
Frumos. — II. Din viața moșnenilor vieri ai ținutului Săcuie-
nilor, de *N. Iorga* 1.—

Insemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria
renașterii României, de *Dimitrie A. Sturdza*:

— VI. Anul 1858. Adunarea electivă din Iași 1.—

— VII. Anul 1858 Căimăcămia din Valahia a domnilor
Emanoil Băleanu, Ioan Manu și Ioan A. Filipescu și influența
preocupătoare a Adunării Elective din Iași asupra Adună-
rii Elective din București 1,60

Turburări revoluționare în Țara-Românească între anii 1840—1843,
de *Ioan C. Filitti* 1.—

Contribuții la istoria bisericii noastre: I. Despre Mănăstirea
Neamțului. — II. Bălinești, de *N. Iorga* —,40

O scrisoare din 1679 a Mitropolitului Dosofteiu, de *I. Bogdan*. —,50

Cetatea Ulmetum. Descoperirile primei campanii de săpături din
vara anului 1911, de *Vasile Pârvan* 5.—

Insemnătatea europeană a realizării definitive a dorințelor rostite
de Divanurile ad-hoc în 7/19 și 9/21 Octomvrie 1857, de *Dimi-
trie A. Sturdza*, I —,40

— II. —,80

— III. —,70

Nicolae Kretzulescu, 1812—1900—1912, de *A. D. Xenopol*. —,20

Gheorghe Asachi ca tipograf și editor — după Catalogul lui din
1847, — de *N. Iorga* —,60

Politica Austriei față de Unire. — I. Înainte de Conferințele din
Paris, de *N. Iorga* — 30